

MAGYAR BIBLIOFIL SZEMLE

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT

SZERKESZTI
SIKABONYI ANTAL

I. ÉVFOLYAM, 3—4. SZÁM
1924. JÚL.-DEC.

BUDAPEST
A LANTOS R.-T. KÖNYVESBOLTJA
1 9 2 4

TARTALOM:

<i>Angyal Dávid: Fraknói Vilmos</i>	129
<i>Fraknói Vilmos: A Bibliotheca Corviniana és a neo-platonismus divata</i>	132
<i>Romain Rolland levele Jókairól</i>	136
<i>Gandhi, Tagore, Ikbál Magyarországról</i>	139
<i>Czakó Elemér: Az iskolás gyermek első könyve</i>	143
<i>Lukinich Imre: Kossuth Lajos irodalmi hagyatéka</i>	148
<i>Gulyás Pál: A világ legrégibb bibliofilje</i>	153
<i>Kémeri Sándor: Anatole France mint bibliofil</i>	158
<i>Hoffmann Edith: Nagylucsei Orbán könyvtárának maradványai</i>	166
<i>Hajnal István: Ki nem adott könyvek a 48-as emigráció első idejéből</i>	169
<i>Tárca. Isoz Kálmán: A régi Budapest hangjegyeiken</i>	175
<i>Kremmer Dezső: Könyvtárlélektani kísérletek</i>	178
<i>Bártfai Szabó László: Széchenyi ismeretlen első szatirája</i>	181
<i>Kosztolányi Dezső: A könyv költője</i>	183
<i>Szalay József: Ajánlással és kézírással ékes könyvek</i>	185
<i>Tábori Kornél: Titkos célú francia lap Magyarországon</i>	191
<i>Sikabonyi Antal: Kossuth-emlékkiállítás a Nemzeti Múzeumban</i>	193
<i>Könyvtári séták. Fesztyné Jókai Róza: Pár szó Jókai könyvtáráról</i>	197
<i>Kárpáti Aurél: Rákosi Jenő könyvtára</i>	199
Könyvszemle. MAGYAR BIBLIOFILIA: Sikabonyi Antal: Pancsa-tantra, ford. Schmidt József; Byron: Mazeppa, ford. Kosztolányi Dezső; Arany János: Toldi-trilogia, Gyulai Pál: Nők a tűkör előtt; Ady Endre: Morituri, Ady: Levél az apámhoz, Ady: Párisi notesz-könyve; Goethe: Napló, ford. Kosztolányi Dezső; Reiner János: Dante-emlékkönyv; Zsigmond Ferenc: Jókai; Kéky Lajos: Beöthy Zsolt. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzékei: Todorcszku Gyula és neje Horváth Aranka könyvtára; Széchenyi István gróf könyvtára; Cimereslevelek; Irodalmi levelestár; Zenei kéziratok. Fogel József: Hevesy: La Bibliothèque du roi Mathias Corvin. Tóth László: Auer János naplója	202
A KÜLFÖLD RÓLUNK. Gombó István: Filippo Sacchi: Città; Renée Dunan: Le Brigand Hongre; Robert Birkhill: Seeds of War. Podhradszky György: Jókai-kultusz Csehországban; Pavel Bujnák: Ján Arany; Albert Pražák: Slovenská otázka v době J. M. Hurbana; Hviezdoslav-Ország Pál: Hájnikova žena; V. Srobár: Pamäti z vojny a z väzenia; Seton Watson: Nové Slovensko; K. Krofta: Konác starého Uherska	208
KÜLFÖLDI BIBLIOFILIA. Gulyás Pál: Buch und Bucheinband. Nyireő István: Wolfgang Mejer: Der Buchdrucker Hans Luft zu Wittenberg	214
Folyóiratszemle. Nyireő István: Magyar Könyvszemle; Zeitschrift für Bücherfreunde; Archiv für Buchgewerbe. Kelényi Béla: Bulletin du bibliophile et du bibliothécaire; Revue des Deux Mondes; Le Correspondant. H. Gy.: Amerika és Anglia	218
Könyvtári élet. s. a.: Nemzeti Múzeum Könyvtára. F. J.: Egyetemi Könyvtár. B. Sz. L.: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. K. D.: Fővárosi Könyvtár. Rffy: Szépművészeti Múzeum Könyvtára. N. M.: Nemzetgyűlés Könyvtára	226
Magyar Bibliofil Társaság (V. Gy.)	232
Hírek. Rédey Tivadar: Szabó Károly centenariuma. s. a.: Bibliotheca Apponyiana. Figyelő: Magyar könyvek sorsa a Felvidéken. A. Gy.: Jókai városa és Jókai könyvei. s. a.: Bibliofília a Nemzeti Múzeum Könyvtárában. s. a.: Goldziher könyvtár. Nyireő István: Külföldi hírek. Zambra Alajos: Olasz krónika. reő: Bayros, Hans Thoma, A British Museum új kincsei. B. R.: Angol írók egyletének tanácsai írók és kiadók számára, Rognés ou non rognés?, Harc a rémregények ellen Skóciában, Erkölcsi tisztesség a sajtóban, Az a kiadó, akit a könyvkereskedő is ideálisan jónak tart, Veteres migrate coloni. Z. B.: Rousseau, Anatole France bibliografiájáról. — Bártfai Szabó László. — Sikabonyi Antal: Szerkesztőváltás	233
Sommaire. — Bulletin de la Revue Hongroise de Bibliophilie	249

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek, cserepéldányok a szerkesztő címére a Magyar Nemzeti Múzeumba küldendők.

FRAKNÓI VILMOS

(1843 FEBRUÁR 27 — 1924 NOVEMBER 20)

ARMADÉVES hittanhallgató volt a budapesti egyetemen 1860-ban, midőn elnyerte a M. T. Akadémia pályadíját, mely erre a tételre volt kitűzve: „Adassék elő a magyar nemzet műveltségének állása az első fejedelmek korában és a kereszténység behozatalának a története.” Nyolcvankettedik évében, halála előtt három héttel adta át e folyóiratnak: *A Bibliotheca Corviniana és a neoplatonismus divata* című cikkét. És talán nem is ez volt utolsó munkája. A tudományos érdeklődésnek és a munkának az a

lángoló szeretete, mely a tizenhét éves ifjúra vonta a legelső tudós testület figyelmét, a megtört aggastyánban még mindig lobogott és szinte kioltathatlannak látszott.

Szenvedélyes kutató volt. Hajnóczyról mondja, hogy jellemzi „a kutatás vágya, mely izgalmaival és meglepetéseivel varázshatalmat gyakorol a hívatott szellemekre”. Érezte ő is ezt a varázshatalmat és átengedte magát neki lelkének örökké ifjú, csüggedést nem ismerő lelkesedésével. Kereste a meglepetéseket a nagy levéltárakban, a könyvtárakban itthon és külföldön, és nyugtalan kíváncsisággal, de oly tapintattal, hogy felfedező szerencséje szinte általánosan ismertté lett.

Érdekelte az egyház, a tudomány, a művészet s a külpolitika története a legkülönbözőbb korszakokban. De leginkább mégis a humanizmus kora vonzotta. Az ő jól elrendezett, szinte szónokiasan kikerekített, ünnepies stílusa és gyakori, bő idézetei emlékeztetnek a humanistáknak és követőiknek írói szokásaira. Gróf Teleki József óta senki sem kutatta át oly alaposan a Hunyadiak korának diplomáciai és katonai történetét, mint Fraknói. A Jagellók korának ismeretében pedig senki sem vetekedett vele.

A szenvedélyes kutatókban az emberismeret ritkán szokott kifejlődni. A világtól való elvonatkozás, a levéltári meglepetések keresése gyöngíteni szokta a lélektani érzéket, sőt igen alkalmasak arra, hogy a cselekvő emberek motívumainak felfogásában bizonyos naivságot fejlesszenek ki még oly elmé-

ben is, mely századok életét átfogja értelme erejével. Ez tulajdonkép szerencsés tünet, mert a lélek örök ifjúságát mutatja. Fraknói sem kerülte ki ezt a szerencsés hibát teljesen, de benne erős volt a lélektani érzék, idézetei és általánosságai mögött, ha jól figyelünk, észrevesszük a találó jellemrajz körvonalait. Emlékezzünk csak arra, minő éles világításban tünteti föl Róbert Károly és Nagy Lajos jellemét a *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkal* című nagy munkájának első kötetében. Természetes, hogy szerencsésebb az egyszerűbb középkori motívumok föl-tüntetésében, mint a bonyolódottabb újkori árnyalatok rajzaiban.

Szerette az életrajz formáját. Több életrajzot írt rendkívüli könnyedséggel. A leghatalmasabb életrajzi monografiájában Pázmány Péternek állított emléket. Pázmánynak nagy politikai és egyházi jelentőségét azáltal emeli ki, hogy korának történetét gazdag s többnyire új anyag alapján állítja elénk. Ebből a korrajzból kell merítenie mindenkinek, aki Pázmánnyal foglalkozik. Csakhogy a nagyobb, az első Pázmány-monografiát kell forgatnunk, mert a kisebb, amely a Történeti Életrajzokban jelent meg, csak kivonata az elsőnek. Legszélesebb kompozíciója Fraknóinak az a már említett munkája, mely Magyarország és a római Szentszék egyházi és politikai összeköttetését tárgyalja Szent István korától 1689-ig. E munkában felvonulnak előttünk a pápák II. Szilvesztertől XI. Incéig, védő karjaikat kiterjesztve a magyar királyság felett. Egy élet munkájának javarésze van beléfoglalva e könyvbe, mely a vallásos és hazafias szellemet nem szónoklattal, hanem igen változatos és bő ismeretek által terjeszti.

A művészi arányosság tekintetében kiváló Fraknóinak kötete a *Millenniumi Történetben*, mely a Hunyadiak korát adja elő kezdettől Mátyás haláláig s onnan a Jagelló kornak a történetét a mohácsi vészig. Ezt az elbeszélést nem méltatták eléggé. Fraknói az események nagy tömegéből kiválasztja a valóban lényegeseket. A középkori Magyarország fényének és gyászos bukásának története van e kötetben elbeszélve oly módon, hogy megértjük, minő belső kapcsolatban vannak a vezető osztályok lelki sajátságai az emlékezetes katasztrófával. Igen gazdag kultúrtörténeti rajz foglalja el a kötet jelentékeny részét, mintegy hirdetve azt, hogy a renaissance-kori kultúrában kell keresnünk Mátyás korának igazi dicsőségét s hogy Magyarországon a politikai élet vészes fergetegei sem bírták eltemetni a fogékonyságot a kultúra iránt. Fraknói könyvei közül egy sem keltett oly zajos feltűnést, mint a Martinovics-féle összeesküvésről szóló. Ez összeesküvés története homályba volt burkolva 1880-ig, amidőn Fraknói könyvének megjelenése szét-oszlatta a homályt.

A magyar közvélemény azt hitte, hogy Martinovics ideális szabadsághős volt, akit a sötétlelkű zsarnokok vértanúvá avattak. Rosszul esett a közvéleménynek az a leleplezés, hogy Martinovics, az istentagadó pap, lelkiismeretlen, mindenre kész nagyravágyó volt, akit belső meggyőződés a francia forradalom irányelveihez vonzott, de aki bármikor hajlandó volt feláldozni elveit s barátait, ha nagyravágyó tervei kívánták. Azonban noha igen te-

hetséges tudós volt, szenvedélyes előretörékvésében annyi tapintatlanság és oly kevés emberismeret vezette, hogy el kellett buknia. Kossuth Lajos és Pulszky Ferenc megbírálták Fraknói felfogását s különösen Pulszky Ferenc egy igen szép essayben igyekezett megmenteni a Martinovics-összeesküvés becsületét. Pedig Fraknói nem volt elfogultan igazságtalan Martinovics és társai ellen. Felfogását Martinovicsról a nagy összeomlás után, mikor a legtitkosabb akták is napfényre kerültek, maga igazította helyre, megállapítván azt, hogy Martinovics jelleme még sötétebb, mint aminőnek 1880-ban hitte. Az új anyag Martinovics tekintetében az ő felfogását igazolta. Laczkovicsot, a duhaj és szeleburdi tisztet is érdeme szerint méltatta Fraknói. Hajnóczy nemes egyénisége előtt tisztelettel hajlott meg. Pulszky-nak csak abban volt igaza, hogy Fraknói nem bélyegezte meg eléggé a bíróság eljárását. Ezek a szolgálalkú bírák nem voltak jobbak Martinovicsnál. Mind a két pártra tekintett Hajnóczy, midőn halála előtt azt mondta: „nem méltó élni az emberek ily mély romlottságában.“ Azonban Fraknói könyvéről Pulszky is elismeri, hogy „a legkitünőbb magyar munka újabb időben.“

Sok könyvet, cikket, tanulmányt írt s maradt még ideje a tudományos munka szervezésére is. *1875-ben lett a Széchenyi könyvtár őre, a könyvtár történetében ez a dátum nevezetes azért is, hogy megalapította 1876-ban a Magyar Könyvszemlét.* Nagylelkű adományai és alapítványai sorából legyen itt elég azt megemlítenünk, hogy megalapította a Római Magyar Történeti Intézetet. A Monumenta Vaticana megindítása jórészt neki köszönhető és e nagy történeti világosságot árasztó sorozat értékét az ő általa kiadott kötetek jelentékenyen emelik. Nyolc kötet magyar országgyűlési Emléket adott ki. E rövid emlékezésben meg sem próbálhatjuk érdemei gazdagságának méltatását.

Még csak egyetlen érdemét akarjuk felemlíteni. Utolsó éveiben kutatásaival hozzájárult annak az igazságnak bizonyításához és terjesztéséhez, hogy a magyar kormányt nem terheli felelősség a világháború felidézéséért.

Szívesen elismerte másoknak legcsekélyebb tudományos eredményét, csak a maga munkáját nem tartotta soha elegendő jogcímnek a pihenésre. Még halálos betegségében is munkára ösztönözte a kölelességérzetet mindaddig, amíg eszmélete el nem hagyta.

Angyal Dávid.

A BIBLIOTHECA CORVINIANA ÉS A NEO-PLATONISMUS DIVATA

ez a plátói lelkesedés, mint neo-platonismus, s a renaissance-korban ismét föléledt.¹⁾

Amikor 1439-ben összejött a flórenci egyetemes zsinat, hogy megkísérje a nyugati és keleti egyházak egyesítését, a Paleologus János császár kíséretében levő görögök között nagy hatással működött Gemisthos Pletho.²⁾

Ez a görög bízott abban, hogy az újra ébredő plátói mozgalom hatása alatt erőre kap a görög nemzeti érzés és a török hatalmat megtöri.

Nagyszámú tanítvány sereglett Pletho köré. Élükön a flórenci köztársaság nagy polgára, a „haza atyjá“-nak címével földíszített Cosimo de' Medici állott.³⁾ A fogékonyabbakat egy Plátói Akadémiába egyesítette Cosimo és anyagi eszközöket is bocsátott az irodalmi propaganda céljaira.

Legtehetségesebb és legbuzgóbb tagja az Akadémiának Marsilio Ficino volt, aki a Medici-ház kiváló pártfogását élvezte.⁴⁾

A tagok sorában találjuk Naldus Naldiust, Ficino gyermekkori iskola-társát; Cristoforo Landinit, Dante jeles magyarázóját, Janus Pannonius tanuló-társát, aki úgy beszélt görögül, mintha Athénben született volna; Angelo Polizianót, a homerosi költőt, a Medici-ház nevelő-tanárát; Picót, Mirandola csodás tehetségű, ifjú grófját; Leon Battista Albertit, a sokoldalú, korán érő lángészt; Francesco Bandinit, a később hirhedtté lett Bernardonak, a Pazzi-féle összeesküvés (1478) főkolomposának testvérét, Ficino leg-

¹⁾ A neo-platonismus szerepére Mátyás humanista körének és könyvtárának kialakulásában Huszti József mutatott először rá „Platonista törekvések Mátyás király udvarában“ c. akadémiai székfoglaló értekezésében. L. továbbá:

Arnoldo della Torre: Storia della accademia Platonica di Firenze. Firenze, 1902. (Pubblicazioni del r. istituto di studi superiori pratici e di perfezionamento in Firenze. Sezioni di filosofia e filologica.)

²⁾ Fr. Schultze: G. Pletho u. seine reformatorischen Bestrebungen. Jena 1874.

³⁾ A. Reumont: Lorenzo de' Medici, il Magnifico. Leipzig I—II. 1874.

⁴⁾ Lodovico Galeotti: Saggio intorno alla vita ed agli scritti di Marsiglio Ficino. (Archivio Storico Italiano. N. S. Tom. IX. P. II. Firenze, 1859. 25. s. köv. II.)

meghittebb embereinek egyikét; Bartolomeo della Fontét, Livius szövegkritikusát, a budai kir. könyvtár megszervezőjét; Valori testvéreket: Filippót és Niccolót, a Maecenas-tudósokat; Francesco Sassettit, a Medici-bankház lyoni cégházának főnökét, a bibliofilt; Sebastianus Salvinus Amitinus theologiai professzort, Ficino atyjafiát és másokat.¹⁾

Voltak tehát ott filozófusok, költők, tanárok, theologusok, politikusok, doktorok, pénzemberek . . . Képviselve egész Firenze kitűnősége.

Az akadémia tagjai Lorenzo de' Medici caregii villájában sereglettek össze és — mint Symonds írja — amíg Firenze az ezüstös Arno partján szendergett és fönt a nagy olasz csillagok ragyogtak, az akadémikusok el-elvitatkoztak a nyári esték csendes éjjelein a platói filozófia eszméi fölött és igyekeztek áthidalni azt az ellentétet, amely a pogányságot és kereszténységet elválasztotta. Közbe-közbe Bacchus-nak is megadták a magáét.²⁾

Főképen Plato születésének és halálának napját (nov. 7.) ünnepelték meg kegyelettel. Az ünnepélyek rendezője Francesco Bandini volt.

Meglátogatta ezeket a symposionokat Taddeo Ugoletto is, a budai kir. könyvtár megteremtője, midőn a könyvtár anyagának egybehordása végett az Arno-menti városban ismételten meg-megfordult.³⁾

1477 tavaszán Francesco Bandini Budára került Mátyás udvarába. Vele és általa még szorosabbá lett a kapcsolat a budai és flórenci tudós világ tagjai között.⁴⁾

Bandini flórenci mintára, Budán is megrendezte a platói összejöveteleket, melyeken az udvarban tartózkodó külföldi és hazai humanisták java része megjelent.

Bizonyára közöttük volt Báthori Miklós, Vác tudós püspöke, a magyarországi platonismus buzgó képviselője; Garázda Péter, esztergomi kanonok, akinek közreműködésével jutott Bartolomeo della Fonte a budai udvarba; ifj. Vitéz János, veszprémi püspök, a később megalakult Dunai Tudós Társaság elnöke;⁵⁾ a kemény tollú Váradi Péter kalocsai érsek; Antonio de

¹⁾ A tagok száma 80 körül volt. Lásd őket *Arnoldo della Torre* és *L. Galeotti* id. műveiben. L. továbbá: *G. Voigt*: Die Wiederbelebung etc. Berlin, 1893. (3. Max Lehnerdtől átdolgozott kiadás); *U. a.*: Il risorgimento dell' Antichità classica ovvero il primo secolo dell' Umanismo. Giunte e correzioni . . . per cura Giuseppe Zippel. Firenze, 1897; *Dott. Alfonso Lazzari*: Ugolino e Michele Verino. Torino, 1897; *Vittorio Rossi*: Il Quattrocento. (Storia letteraria D'Italia scritta da una società di professori) Milano S. A.; *J. Burckhardt*: Die Cultur der Renaissance in Italien. Leipzig, 1901. I—II. (8. L. Geigertől átdolgozott kiadás.); *J. A. Symonds*: Renaissance Olaszországban. II. kötet, Budapest, 1882. (Ford. Pulszky Károly.)

²⁾ *Symonds id. m.* II. 269—270.

³⁾ *I. Affo*: Memorie di Taddeo Ugoletto. Parma, 1781. Főkép a jegyzetei értékesek e műnek. — *E. Abel—St. Hegedűs*: *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Budapestini, 1903. 458., 478., 479.

⁴⁾ Bandini a Pazzi-féle összeesküvést megelőzően, már 1477-ben, tehát ép' egy évvel előbb már Budán van. Az összeesküvésben nem volt semmi része. (*Firenze Archivio di Stato*: Archivio Mediceo anteriore al Principato. XXXV. 572.)

⁵⁾ *Fögel Sándor dr.*: Celtis Konrád és a magyarországi humanisták. Budapest, 1916.

Bonfinis, udvari történetíró; Gianantonio Sacca, Ugoletto földije, jogtudós; Márton mester, a csillagász és mások . . .¹⁾

És amint a flórenci összejevetelek élén Lorenzo állott, ép úgy kivette a maga részét a vitatkozások vezetéséből a magyarországi renaissance-kor nagy megértője: Mátyás, akiről udvari embere, Galeotto följegyezte, hogy a neo-platonista Apulejus bölcsészeti tantételeiben teljesen otthonos volt (in operibus Apulei Platonici ita detritus, ut eius dogma omnino calleret.)²⁾

Bandini és Báthori útján fölszólította Mátyás Ficinót, hogy jöjjön Budára a plátói tanok magyarázása és terjesztése végett. Biztosítja, hogy reményében nem fog csalódní. A flórenci platonismus „főpapja“ azonban udvariasan kitért a fejedelmi meghívás elől és mindhalálíg hűen kitartott a Mediciek oldalán.³⁾

Maga helyett elküldte munkáit, barátait. Nem volt könyvesház az Alpokon innen, mely előbb dicsekedett volna a flórenci platonisták szellemi termékeivel, mint a Budai Kir. Könyvtár. Ép ebben van a flórenci akadémia működésének jelentősége: a Bibliotheca Corviniana történetét illetően.

Igy jutottak a lehető legrövidebb idő alatt Budára:

Prisciani Lydi in Theophrastum interpretatio de sensu et phantasia latine traducta et exposita a Marsilio Ficino, cum praefatione Filippi Valori ad Mathiam regem. Perg. codex., 4° 145 l. Díszes kiállítású, Mátyás címereivel és emblemaival. Kötése vörös selyem, vágása arany. (Jelenleg a wolfenbütteli hercegi könyvtárban. Sign. 10. Aug.)

Synesii Platonici liber de vaticinis Somniorum e Graeco in Latinum translatus a Marsilio Ficino, cum praefatione Filippi Valori ad Mathiam regem. Epistolarum libri duo (II. et IV.) Perg. codex. 4° 127 l. Díszes kiállítású, kettős címlappal, Mátyás címerével. Kötése vörös bársony, vágása arany. (Jelenleg a wolfenbütteli hercegi könyvtárban. Sign. 2. Aug.)

Marsilii Ficini epistolarum libri III. et IV. Perg. codex, 4° 148 lap. Díszes kiállítású, Mátyás címerével. Folio 148^v: Transcripsi hoc opus equidem Sebastianus Salvinus Amitinus Marsilii Ficini philosophi suo seculo singularis. Non quia scriptor ipse sim, cum iam pridem fuerim professor artium, in sacra pagina magister licet indignus, sed ut morem gererem tam insigni philosopho patrono musarum, nancisceremque occasionem commedandi me iterum atque iterum invicto regi Pannonie servum undique paratissimum. Kötése zöld bársony, vágása arany. A kéziratot Lansius Tamás professzor ajándékozta 1623-ban Ágost

¹⁾ E. Abel—St. Hegedüs: *Analecta nova*. id. m. 271. sköv. II. — C. Marchesi: Bartolomeo della Fonte. Catania 1900.

²⁾ Galeotti Martii Narniensis, de Matthiae Corvini Hungariae regis egregie sapienter, iocose dictis et factis. Caput X. (I. G. Schwandtner-nél: *Scriptores Rer. Hung. etc. Vindobonae*, 1746. Tom. I. p. II.)

³⁾ E. Abel—St. Hegedüs: *Analecta nova*. id. m. id. hely.

braunschweigi hercegnek. (Jelenleg a wolfenbütteli hercegi könyvtárban. Sign. 12. Aug.)

Marsilii Ficini Florentini epistolarum ad amicos libri VIII. cum praefatione Filippi Valori ad Mathiam regem Hungariae. Perg. codex. F⁶. 297. lap. Díszes kiállítású, Mátyás emblemáival és címerével, Mátyás és Beatrix arc képeivel. (Jelenleg a wolfenbütteli hercegi könyvtárban. Sign. 73. Aug.)

Marsilii Ficini de triplici vita, cum praefatione Filippi Valori ad Laurentium de Medicis. Perg. codex. F^o 178 lap. Fényes kiállítású, a címlapon Medici-címerrel. F. 80^v Marsilius Ficinus Florentinus in librum de vita celitus cum praefatione ad Mathiam regem Hungariae. A lap-keretben Mátyás emblemáival találkozunk. Kötése láncos vörös bőr, a Medici-címert föltüntető bronz veretekkel és kapcsokkal. Vágása egyszerű. (Jelenleg Firenzében a Biblioteca Laurentiana-ban. Sign. Plut. 73. Cod. 39.)

Naldi Naldii Florentini epistola de laudibus Augustae Bibliothecae atque libri IV versibus scripti eodem argumento ad Serenissimum Mathiam Corvinum Pannoniae regem. Perg. codex. F^o. 62 lap. Díszes kiállítású, Mátyás címerével és emblemáival. Kötése egyszerű fekete vászon, vágása arany. (1684 óta a thorni gymnasium könyvtárában. Sign. Cod. Lat. R. f. 21.)

Leonis Baptistae Alberti, de re aedificatoria. Perg. codex. F^o 256 lap. Díszes kiállítású, a címlapon Mátyás címerével, Az Estei-könyvtár újabb barna bőrkötésében, vágása arany. (Jelenleg Modenában, az Estei-könyvtárban. Sign. Cod. L. G. 3. 1.)

Bartholomaei Fontii Florentini opera exquisitissima cum praefatione Fontii ad Mathiam regem Hungariae. Perg. codex. F^o 194 lap. Fényes kiállítású, Mátyás emblemáival és címerével. Kötése vörös bársony, vágása arany. (Jelenleg a wolfenbütteli hercegi könyvtárban. Sign. 43. Aug.)

Domitii Calderini commentarium in Juvenalem. Perg. codex. F^o 281. Fényes kiállítású, Mátyás címerével és emblemáival. Kötése újabb fehér hártya, vágása arany. (Jelenleg a firenzei Biblioteca Laurentiana-ban. Sign. Acquisti e doni 233.)

Fraknói Vilmos.

ROMAIN ROLLAND LEVELE JÓKAIRÓL

Ennek az évnek utolsó napján, a jövő esztendőbe forduló órán megkondulnak egy kis város harangjai. Az elhagyatottság, szenvedés idején, mikor az élőszo ismeretlenül, meghallgatás nélkül száll el: jó a harangok nyelvén beszélni az egekkel. A harangok szerény szava nem azt hirdeti, hogy száz éve megszületett Magyarországnak legnagyobb jótevője, legnagyobb vigasztalója. Hirdeti ezt száz és száz kötet a világ minden nyelvén. Harangok szavában hála száll fel, hogy Jókai abban a kis városban született meg, amely letépett a nemzet testéről.

Ennek a kis városnak adta tudtul öt évvel ezelőtt plakátokon egy francia őrnagy, a megszálló cseh csapatok parancsnoka, névszerint Georges Bonnaud: „Kötelességem teljesíteni fogom és a rendelkezésemre álló nehéz tűzérséggel a várost inkább porrá lövetem, sem hogy az ellenségnek átengedjem.”

Most egy másik franciának a manifesztumát adjuk át a nyilvánosságnak: Jókait illeti, Jókaink keresztül a szülővárost s Jókai nemzetét. De illeti az egész világot is: mert az

a másik francia Romain Rolland, aki pedig manifesztumában azt írja: *j'ai beaucoup de sympathie pour votre pays héroïque et infortuné.*

Ez nem csupán francia udvariasság. Látjuk, tudnak a franciák nem udvariasak is lenni.

S szerénységünkben mondtuk manifesztumnak Romain Rolland levelét, mert szerénytelenek akkor lennénk, ha nem tartanánk minden sorát kinyilatkoztatásnak annak a Romain Rollandnak, akiről kiváló — s nem érdektelen, hogy német — méltatója, Zweig, írja: Most már nem író, nem költő, nem

Villemanne (Jura)
30 octobre 1919

Monseigneur

Je vous remercie de m'adresser un
ami de votre belle œuvre. J'aurais
été heureux de répondre à votre appel, mais
j'ai beaucoup de tristesse pour votre
pays, héroïque et infortuné.

Mais je dois vous avouer que
je ne connais pas les œuvres de
Monsieur Jókai. Pour me permettre
de lui adresser un mot de l'ordre
d'être à la tête de la nation

művész, nem egyén többé, Európa hangja ő, Európa legmélyebb gyötrelme közepette. Ő a világ lelkiismerete.

Kértük Romain Rollandot, hogy a Jókai-centenárium alkalmából írja meg: ösmeri-e Jókai idealizmusát; azt a szerepet, amelyet a 48-as időkben betöltött; munkásságát, amelyért éppen a franciák ünnepelték legmelegebben élete alkonyán Párisban.

Hiszen Jókai volt az, aki az 1871-es háborús években leglelkesebb szóval állt a franciák mellé.

S nemcsak lelkes szóval, hanem jövőbe látó lélekkel is. „Ha a német nemzet — írta akkor Jókai a *Honban* — a győzelem után mérsékletet tanusít, úgy vétek és öngyilkosság volna a francia nemzet részéről, ha nem sietne békét kötni. Ha azonban a német nemzet a francia császár seregei fölött nyert győzelmet Franciaország megalázására akarná kiaknázni... végtelen borzalmak korszakát idézi fel az egész világrészre.”

Jókai e cikkei természetesen sem Franciaországba nem jutottak el akkor, sem Romain Rollandhoz most. Levele azonban mint Jókai részvétének kései hulláma hat el hozzánk. Magyar fordításban a következőképp szól:

„... Boldog volnék, ha felhívásának eleget tehetnék, mivel nagy rokonszenvet érzek az Ön hősi és szerencsétlen hazája iránt. Kénytelen vagyok azonban bevallani, nem ösmerem eléggé Jókai Mór műveit, s így nem engedhetem meg magamnak, hogy cikket szenteljek neki. Felületesen írni pedig, úgy érzem, nem volna megbecsülése a nagy írónak, akit Önök ünnepelni fognak. Így nem tehetek mást, mint hogy *csatlakozom teljes szívemből jogos hódolatukhoz*...”

Közzé kellett tennem e sorokat s a levelet kibebítt hasonmásban is adom, mert úgy érzem, e sorok nem csupán nekem szólnak.

même pas, v'espérant du grand écrivain
que vous êtes fêter. Je ne puis que
m'associer de tout cœur à votre juste
hommage.

Veuillez m'excuser, très-sincèrement,
agréer l'expression de ma haute considération.

Romain Rolland

Senkinek a lelkében ma az igazság és az igazságnak a keresése oly mély tűzzel nem lángol, mint Romain Rollandéban. Az ő szeretete lobogja ma körül a gyűlölködő világot. S melyik nemzetnek, melyik irodalomnak eshet ma jobban a világnak s a nagyvilágban egy Romain Rollandnak a megértése, rokonszenve, szeretete, mint minékünk?

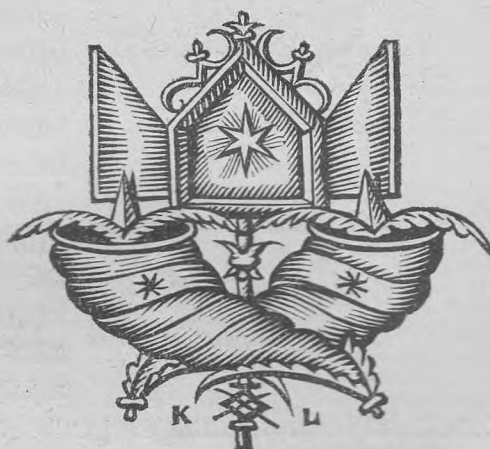
Kell, hogy az egész világ figyelme a Jókai-centenárium alkalmából ismételtén, de nemes és tiszta érzéssel felénk s Jókai szülővárosa felé forduljon. Mást jelent a költő egy boldog nagy nemzetnek s mást egy boldogtalan népnek. A száz kötetnek vége szakadt, de ime Jókai újból elkezd dolgozni. S az ő hatása alatt meginduló új munkából a *Magyar Bibliofil Szemlé*-nek is ki kell venni a részét.

A sor élén Romain Rolland áll. S e szavak: „*teljes szívemből csatlakozom az Önök jogos hódolatához*“: nagyszerűen harangoznak elébe az országos Jókai-ünnepségeknek, samint távolról belecsendülnek a komáromi harangzúgásba: ünnepre hívón áradnak szét a világba, s a világ lelkiismeretéhez.

Pár éve írta Romain Rolland: „Támadjon fel a mártiromságot szenvedett Emberiség! Minden ország fiai és mindenekfölött ti költők, akik népeiteknek világító fáklyái vagytok, szorítsatok kezét egymással!“

Hála és köszönet Romain Rollandnak e kéznyújtásért; s úgy hisszük, boldog és büszke érzés lapunk olvasóinak: hogy erről a *Magyar Bibliofil Szemle* adhat hírt.

Sikabonyi Antal.

GANDHI, TAGORE ÉS IKBÁL MAGYARORSZÁGRÓL

IRDAR Umraosingh Shergil, ki éveket töltött Budapesten és magyarul is megtanult, Indiába való visszatérése után lefordította *Petőfi Sándor* legszebb költeményeit. Ezeket a szerencsés kézzel kiválasztott és valóban nemes fordításokat az „East and West” című irodalmi folyóirat tette közzé (Lahore, 1922). E fordításokból és Sirdar Shergil előadásából ismerte meg Petőfit Pandzsáb legnagyobb költője, *Mohammed Ikbál*.

Ikbált (szül. Sialkot-ban, 1876.) az angolul olvasó irodalmi körök már régóta ismerik; Nicholson, a cambridgei egyetem tanára — kinek a fiatal Ikbál annakidején tanítványa volt — felismerte benne a hivatott költőt és lefordította az indiai poéta első verses-kötetét, az „Azrar-i-Khúdi”-t, „The Secrets of the Self” címmel. Herbert Reed, a kiváló amerikai esztétikus, lelkes hódolattal üdvözölte az új költőt: „Míg a mi költőcskéink apró élményeiket díszítgetik rímeikkel, addig Lahore-ban megírták és kiadták ezt a kötetet, amelynek szerzőjét, Ikbált, honfitársai méltán üdvözölhették mint valami új Messiást, ki a holtat életre támasztotta”. És ez a nagy keleti poéta fölismerte Petőfi halhatatlan génuszát: remek költeményben fejezte ki a magyar költő-testvér iránt érzett hódolatát.

Ezt a *Petőfi*hez írt verset sikerült *Sirdar Shergil* útján *Ikbál* saját kézírásában a *Magyar Nemzeti Múzeum* könyvtára számára, a Magyar Bibliofil Szemle szerkesztőjének kezdeményezésére megszerezni. A kézirat túloldalára Sirdar Shergil leírta a költemény angol fordítását, amelyet Ikbál is hitelesített aláírásával. Az egyszerű szövegfordítás azonban nem adhatja vissza a vers teljes értelmét és minden szépségét, mert a hindusztáni mohammedán költők klasszikus nyelve, a perzsa, oly gazdag szimbólumokban és többértelmű poétikus kifejezésekben, hogy Ikbál költeményének teljes mondanivalóját csak kommentárok egész sorával lehetne megértetni — ám akkor elvész a vers szuggesztív formaszépsége. A nyers próza fordítás körülbelül ez lenne:

A rózsá-aráról daloltál röpke pillanatra itt e kertben;
Volt szív, amelyben bánatot fakasztottál, és volt olyan is, amelyben kioltottad a szenvedés tüzét.

A tulipánt szíved vérével festetted még pirosabbra
És hajnalsóhajaid érintésére föltáruultak a bimbók.

Eltűntél dalodban; szavaidból épült föl síremléked
És nem tértél vissza a porba, hiszen nem a porból lettél!

(A „rózsa-ara“ a régi perzsa költők kifejezése, mely az „örök szépséget“ jelenti; a „kert“ a föld költői szinonimja; a „tulipán“ a hazaszeretet jelképe, míg a „bimbók“ alatt Petőfi honfitársainak szívei értendők, amelyekben a költő szavai gyűjtötták meg a hazaszeretet lángját. Az utolsó szakasz Petőfi eltűnésére vonatkozik, amit a vers címe is említ: „Petőfihez, a magyar költőhöz, aki fiatalon, a hazájáért vívott harcban halt meg, s akinek holttemét nem találták meg; földi porhüvelyének nem maradt emléke.“)

فوقین حوالہ کی کتب دارالکتاب
دہلی میں موجود ہیں

مجلس شورای اسلامی
ایران

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

IKBÁL VERSE PETŐFIHEZ

A megértés és elismerés üzenete, melyet a távol Kelet küldött számunkra Ikbál költeményében, ma, megaláztatásunk szomorú idején kétszeresen jól-
eshet nekünk magyaroknak; s a dokumentum, amely erről a megértésről be-
szél, valóban igaz értéket jelent.

Ezen a helyen meg kell emlékeznem *Rabindranath Tagore*-nak, India legnagyobb költőjének és bölcsének egy, Sirdar Shergilhez intézett, levélről is, amely értékes dokumentum, mert Tagore magyarokról s arról a reményéről szól benne, hogy még alkalma fog nyílni Magyarországot meglátogatni, amire legutóbbi európai útja folyamán különböző körülmények miatt nem kerülhetett sor. Tagore-nak egy hozzám írt leveléhez az angol *Andrews C. F.*, a költő meghitt barátja és a sántinikétani egyetem vezetésében főmunkatársa, hosszabb levelet csatolt, Tagore megbízásából bővebben fejtve ki benne azokat a benyomásokat, amelyeket Magyarországra vonatkozó közléseim a költőre tettek. Andrews az indiai mozgalmak törté-

nelmi jelentőségű alakja s így az ő levele is értékes dokumentum, amely Tagore levelével együtt méltán helyet foglalhat a *Nemzeti Múzeum* nagybecsű gyűjteményében.

Santiniketan

Sept. 9. 1921

Dear Sir

your letter has given me great delight for which I thank you. I have had several occasions to meet Hungarians while I was travelling in Europe and they all wished me to visit their country. But my time was short and communication between some parts of Europe was difficult at that time. However, I still have desire to see Hungary and some other countries of Europe which I was unable to visit during my last tour. Please convey my thanks to your brother-in-law for his kind feelings towards me and for what he has done to introduce my works to his countrymen.

Yours sincerely

Rabindranath Tagore

TAGORE LEVELE

Mahátma Gandhi-nak az indiai mozgalom prófétaelkü vezérének egy hozzám írt levelét is szerencsés voltam a *Nemzeti Múzeum* könyvtárának felajánlani. Annak a férfiúnak a levelét, akit Romain Rolland és még előbb az amerikai Rev. J. H. Holmes korunk legnagyobb emberének nevezett. Mikor Gandhit ez év elején az angolok szabadon bocsátották, levelet intéztem hozzá, amely „A voice from Hungary” címmel megjelent Gandhi lapjában, a *Young India*-ban. E levelemre érkezett Gandhi említett válaszevele, amely magyar fordításban a következőkép szól:

„Kedves Barátom,

Február 8-án kelt levelével valóban nagy örömet szerzett nekem. Örömmel tölt el a gondolat, hogy hazámban végzett alázatos munkám megértésre és becsülésre talált Európában is és még inkább örülök annak, ha oly népeknél történik ez, melyek — mint az enyém is — ismerik az elnyomatás szenvedéseit. Jóllehet tevékenységem csupán Indiára szorítkozik, magam is osztom az Ön hitét, hogy az Indiában alkalmazott eszközök, melyeknek alapköve az erőszaknélküliség, hasonló körülmények közt általánosan alkalmazhatók, és ha mi az erőszak nélküli eszközökkel kivívjuk igazi értelemben vett szabadságunkat, ez bizonyító erővel fog hatni, s a világ könnyebben hihet majd abban, hogy az erőszaknélküliség az élet minden útján legyőzhetetlen erő.

Öszinte híve

Maya Gandhi

Ha figyelemmel kísérjük azokat a jelenségeket és eseményeket, amelyek India jelen mozgalmát kísérik, igazat kell adnunk Rolland, Holmes vagy Andrews meggyőződésének, amely szerint Indiában az egész világra kiható, mérhetetlen horderejű gondolat született meg; olyan gondolat, amely már tette is válttatott, s amely az emberiség számára meg fogja hozni az igazi testvériség szebb jövőjét. Gandhi és Tagore szózata az egész világon visszhangot keltett és mi magyarok, akik magunkon is érezhettük az igazságtalanság és okatlan gyűlölködés átkát, nem maradhatunk közönyösek azokkal a jelenségekkel szemben, amelyeket az emberi szellemiség legkiválóbbjai mint egy új hajnalhasadásnak, egy új, egyetemes renaissance-nak előhírnőket köszöntöttek. Ha megértjük a szellemiség erejét és azt az erkölcsi energiát, amellyel India ellenállhatatlanul tör előre az igazi világbékének, a nemzetközi testvériségnek s az igazságosságnak megvalósítása felé, akkor talán nem kis reménységgel tekinthetünk e távoli ország felé.

Ne felejtsük el, hogy mindig szellemi erő volt az, ami ezen a földön az igazán lényegbeható változásokat létrehozta. S ha a távol Keletről meginduló szellemi áramlatokat kellően méltányolni tudjuk, úgy az itt ösmertetett dokumentumok, melyek az Igazság — erőszakot és jogtalanságot kizáró — szellemi erőfeszítésének nagy harcosával, Indiával való szerény és kezdetleges kapcsolatokról tanuskodnak: nagyot nyernek számunkra jelentőségükben.

Baktay Ervin.

AZ ISKOLÁS GYERMEK ELSŐ KÖNYVE

A a tankönyvnek is más a feladata, mint volt régen. A nyáron néhány száz ábécés könyvet néztem át s már a futólagos szemlénél megállapítottam, hogy azokban nemcsak az írás és az olvasás technikájának elsajátításáról van szó, hanem messzenyúló törekvések rejtőznek bennök a művészi, művelődési és az állampolgári nevelés irányában. A németországi, az angol-amerikai, de főképen az osztrák könyvek új célkitűzéssel, szempontokkal és módszerekkel veszik munkába a 6 éves emberkéket s ami-

kor elvezetik a betűk országának küszöbéhez, tulajdonképen nemcsak egy életre szóló kapcsolatot akarnak létesíteni az ember és a könyv között, hanem nagy kulturális, társadalmi és nemzeti problémák ajtait is nyitogatják.

A modern iskolás gyermek első könyve tartalmi és formai megjelenésében merőben különbözik a régi világ tankönyveitől. Lapjai közt nem száradt, lapos, herbáriumyszerű lepréeltséget találunk, hanem a comeniusi „bölcsések kertecskéjébe” élő-eleven virágos úton vezetnek.

A szöveget olvasva, nem találkozunk elvont leírással, mert azt únná a gyermek. Inkább drámai cselekvés, történés és megjelenítő élénkség lüktet előttünk. Mintha csak Petőfinek a „Laci te, Hallod-e? Jer ide, — Jer, ha mondom, Rontom-bontom . . .” ütemére tértek volna át a tanító bácsik az egész világon. Friss hangulatokkal, üde optikai jelenségekkel dolgoznak, melyek az emlékezetben mély nyomokat hagynak, a szívekben pedig örömteljes szenzációkat keltenek. Ha a könyv okos és kedves is egyszerre, mérhetetlenül megkönnyíti a tanítást; szövegének és képeinek fűszeres íze behízelgi magát a megismerés, az ítélet és az emlékezet számára.

Az új ábécés könyvekben tehát az olvasás nem öncél a betűk és a szavak kedvéért, hanem végeredményében minden a mondatok tartalmáért folyik. A külső forma is a belső érték után igazodik. A németek már annyira mennek, hogy a könnyed forma kedvéért ellesik a gyermekszáj kifejezéseit; tömondatokkal kezdik, hogy a mellékmondatok nehézségeivel ne terheljék a megértést, a mondanivalók kedvéért mindent leegyszerűsítene. Viszont a franciák, bár szintén röviden, jellegzetesen, szinte közmondásszerűen beszélnek, de mégsem ereszkednek alá a gyermek szintjéig formában, hanem a gyermekfülön át lépcsőzetesen igyekeznek bevezetni a tanulói fűságot az irodalmi képzés felé.

Az természetesen általános jelenség, hogy a gyermek mindig és mindeütt kedveli a ritmust, a rímet és a mese-szót. Magunkról tudjuk, hogy milyen hosszú életűek voltak a *Hármas Kis Tükör* és a *Flóri Néni* kádenciái (Pl. „Mi a pipa? Sátán csali sípja . . .” vagy „Elefánté a nagy fog; rossz

gyermek, aki nyafog.“ stb. stb.) E pontnál az ábécés könyv legtöbbet merit világszerte a folklóre kincseiből, sőt újabban — sajnos — a kabaréirodalomból is. A meseszóval azonban egy kis baj van. A porosz és az osztrák szocialista tankönyv-szerkesztők hadat üzentek a mesének, csaknem teljesen kiküszöbölték az ábécés könyvekből is, mert szerintük a mesében sok a fantasztikus s a zsarnoki elem s ezek akadályozzák a gyermeket a szociális érzésben, akadályozzák a valóság megfigyelésében és a tárgyilagos megállapításoknál. Az orosz szovjet, mikor a legjobb német ábécés könyvet, a *Hansa-Fibel*-t kiadta oroszul, kihagyta belőle a mesét az Úr Istennel, a királyokkal, szentekkel és a tündérekkel együtt; helyette mértani ábrákat és gépalkatrészek ismertetését iktatta be.

Ujdonságként látjuk jelentkezni az ábécés könyvben mindenütt a „szülő-

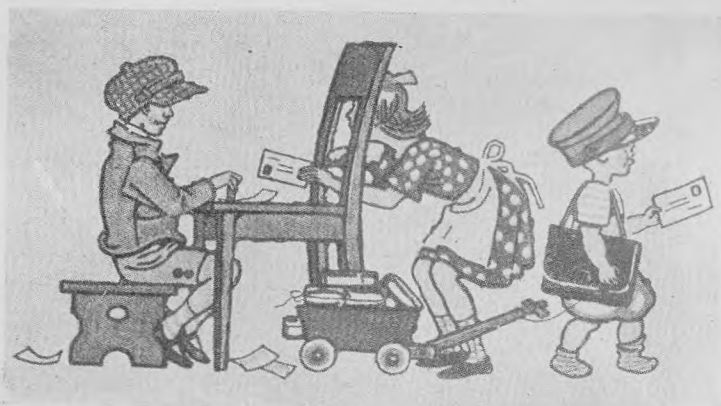

Bubenka Jónás löcsei kántor fametszete
az Orbis Pictus 1673-iki kiadásához

földem szép határa“ gondolatának megbecsülését. A gyermek számára írott szövegekben a gyermek saját személyéből indulnak ki s abból a környezetből, amelyben él s amihez méri és hasonlítja a világ tárgyait és fogalmait. A gyermeknek csak az a hitelt, amit maga lát, amit otthon is hall s amiről képes közvetlenül és személyileg tapasztalatokat szerezni. Azért veszik figyelembe már az első könyvnél a gyermek lelki berendezését és ennek megfele-

lően a helyhez kötött, az abból kiinduló ismeretközlés módszerét gyakorolják.

Németországban a *Hansa-Fibel* volt az első, amelyben a szülőföld és az otthon motívumai feldolgozást nyertek; Zimmermann Ottó hamburgi tanító szerkesztette és Oswald Jenő illusztrálta. A tengerparti kikötőváros ifjúsága számára készült, melynek gondolatvilágába a kereskedelem, az ipar, a tenger mozgalmas képe és az altonai állatkert illett bele leginkább. A *Hansa-Fibel* mintájára a Westermann kiadó cég csináltatott Berlin és Braunschweig számára is hasonlót. Münchenben a magyar származású Schmidhammer Árpád, a *Jugend* ismert rajzolója, készítette a legszebb német Fibel-t. A porosz tanítótestületek pedig a Litterarische Vereinigung des Berliner Lehrervereins közreműködésével sok variánst adtak ki Mecklenburger Fibel, Wald- und See-Fibel, Harzfibel, Märkische Fibel, Friesenfibel stb. címen, amelyekben városhoz, faluhoz, lutheránus és katolikus valláshoz, hegyek-

BÉCSI ÁBÉCÉS KÖNYV

A POSTÁSDI JÁTÉK
VÁROSI GYERMEK SZÁMÁRA ÁBRÁZOLVA

37

OSZTRÁK FALUSI ÁBÉCÉS KÖNYV

A POSTÁSDI JÁTÉK FALUSI FELFOGÁS SZERINT

FESZTY ÁRPÁD: A VÉRSZERZŐDÉS

ELEMI ISKOLÁS KÖNYV ILLUSZTRÁCIÓJA
TÓNUSOS FAMETSZETBEN KÉSZÍTETTE MORELLI GUSZTÁV

F is for Flower Girl.

W. Nicholson »An Alphabet« c. iskoláskönyvből; a folthatás monumentális kihasználásának példája

hez és vizekhez vannak igazítva a könyvek tartalmi körei. Néhol a szöveg egy része dialektusban van írva, hogy áthidalja az irodalmi nyelvre való áttérést. Van olyan német kiadó, amelyik már egész gyárüzemszerűen rendezkedett be a honismertetés differenciálására; minden város vagy falu számára, ahová kiadványa eljut, egy külön ívet fűz hozzá, melyben az illető helység vonatkozásai, hagyományai és öreg házai foglaltatnak írásban és képben.

Legtudatosabban az osztrákok törekszenek országukat, városukat, életformáikat, közlekedési és érintkezési szabályaikat az ábécés könyv útján ismertetni; ennek már az a célja, hogy szociális nevelést adjon a gyermeknek. Érdekes az is, hogy bizonyos magassabb szempontból a falusi gyermeknek szánt könyvben bemutatják a várost nevezetességeivel, emlékműveivel, épületeivel, a múlt és a művelődés dokumentumaival együtt; viszont a városinak leírják és leábrázolják a falusi szokásokat, viseletet, rejtvényeket és népdalokat, az állatokat és növényeket a pillangótól a kukoricakapálásig. Mindezzel az „egyetemes emberi szolidaritást” kovácsolják.

Az iskolás könyveknek s köztük az ábécés könyveknek külső kiállítása s képes díszekkel való ékesítése mindenkor igazodott koruknak ízléséhez, első sorban saját koruk ifjúsági és népi irodalmának megjelenési formájához.

A XVII. században a reformáció óta a demokratikus szolgálatokat teljesítő falmetszet járta, amelynek erőteljes, szinte brutális volt a nyelve. Ha lapozunk Comenius *Orbis Pictus*-ában, mely Lőcsén jelent meg Brewer-nél s fametszeteit Bubenka Jónás odaváló kántor csinálta sajátkezűleg 1679-ben, azt látjuk, hogy itt a képábrázolás nem akar gyönyörködtetni, hanem csak tanító eszköz és elsősorban az értelemhez szól. Annyira ennek a célnak rendeli alá magát, hogy a kép egyes részei meg vannak számozva s számokkal kapcsolódnak a szöveg szótárszerű fogalomjelzéseire. Maga Comenius ilyen képet azért adat a gyermeknek, hogy „engegyék meg nekik azt-is, hogy a magok kezével utánna le-írhassák a képeket, ha van arra való kedvek; sőt ha nem volna-is, szerezni kell nekik: először, hogy a dolgokra reá figyelmezní és azokrul elmélkedni szokjanak; azután, hogy eszekbe vegyék a résznek egymás között való egyenlőségeket; végtére azért-is, hogy a kezek gyakorlott és gyors légyen, az melly dolog sokat használ.” Tehát itt az illusztráció csak taneszköz, magyarázó és tanító tényező.

THE HOLY WELL.

As it fell out on one May morning,
And upon one bright holiday,
Sweet Jesus asked of his dear Mother
If he might go to play.

To play to play sweet Jesus shall go,
And to play pray get you gone,
And let me hear of no complaint
At night when you come home.

C. M. Gere könyvéből:
Vonalas illusztráció

Már a XVIII. század hajporos és illatszeres világában a német Basedow az elegáns élet rajzolóját Chodowieckit nyeri meg a gyermek könyvéhez, abba lehel néhány finom rézkarcot, tisztán a művészi hatás kedvéért. Ez nem tanügy, hanem a felnőttek divatja volt.

Az ifjúsági irodalomnak s az ehhez tartozó ábécés könyveknek művészi szempontból igazi virágkora az angol praerafaelista művészek nyomán következett be a XIX. század utolsó negyedében. Akkor már a litográfia és a fotomechanikai eljárások révén a színek leggazdagabb skálája állott a rajzolóművészek rendelkezésére. De míg a francia Boutet, Caran d'Ache illusztrációjának semmi kapcsolata sem volt a tankönyvekkel, azokba továbbra is olyan tónusos fametszeteket csináltak, aminek nálunk Morelli tanár csinált évtizedeken át, — addig Angolországban, mintegy felszabadulva a mesterembség nyűgétől, szabad szárnyalást kapott a könyveknek képekkel és díszekkel való ellátása. Morris és Burne-Jones klasszikus fametszetei után megjelentek Greenway színes és nyurga gyermekfigurái és a gazdag fantáziájú Crane Walter művei, melyeknek hatása Budapestig kiterjedt.

Crane Walter, a nagy közvetlenségű és népszerűségű illusztrátor maga mondta el nekem mintegy húsz évvel ezelőtt, miként sikerült neki a gyermeki lélek közelébe férkőznie. Amikor rajzot akart készíteni, ölbe vette kis fiát, — Lyonel-t — mesélt neki s addig húzogatta a vonalakat és addig rakosgatta fel a színeket, míg a gyermek szemében az öröm és a megértés fel nem villant. Akkor Crane a munkát abbahagyta, mert a munka készen volt: éppen annyi, amennyi a gyermeknek kell s amennyi a gyermeknek elég. Ezzel a módszerrel szellemi közösséget teremtett a szöveg, a művész és a gyermeki lélek közt. Pedig az ábrázolás nem állott többől, mint néhány vonalból és néhány színfoltból.

Ma már az angol hatás nyomán általánossá vált, hogy az ábécés könyvek többnyire csak a vonal és a folt nyelvén fejezik ki magukat. Ez a művészet tömondata. Rendesen a vonalábrázolásnál egy fővonal viszi a vezérszólámot, a kontur, mert a gyermek annak tiszta érvényesülésén ismeri fel legjobban a lényegét. A másodértékű vonalak zűrzavarán eltéved a járatlan képzelet. A színek terén is vannak ilyen egyszerű egységek; fényhatások, reflexek, tónusok helyett beszél a színfolt. Ezt értékeli és érti a gyermek legjobban. Fontos, hogy előtte minden tárgy, minden fogalom egy külön körülhatárolt színben jelenjék meg, még ha az a szín nem is felel meg a természetes színnek.

A német Fibel-ek, melyek különösen ma olyan szaporán teremnek, mint eső után a gomba, a folthatásnak teljesen behódolva, már a plakátok virító dialektusát is átvették a könyvbe minden mérséklés nélkül. Pedig az utca faláról kisméretű oldalakra szorítva ez a rakétázó színpompa szinte el se fér; úgy, hogy amilyen lapos volt a régi ábécés könyv, épp olyan robbantó túlzásként hat néha a németek nagy színorgiája. Schmidhammeren kívül legfigyelemreméltóbbakat alkottak náluk e téren Hengeler, Ubbelohde, Winkler és Osswald, Bécsben pedig Wacik.

Olyan irányban is történtek kísérletek, hogy nem lehetne-e az ábécés könyveket magukkal a gyermekek által készített rajzokkal illusztrálni. De ez dadogásként hatott s felbontotta legnagyobb mértékben a könyvnek az egységét. Még legtöbb tanulságot nyújt a gyermeki rajz az illusztráló művész számára a kompozíció terén. Megfigyelhetjük, hogy a gyermek itt is, mint a szövegnél, szereti a cselekvést és az izgató pillanatnyiságot, a tájkép és a csendélet, általában az állapotszerűség kevésbé érdekli.

Az ábécés könyvek illusztrációi a tartalomhoz vonatkozásukban három csoportra tagolódnak: vannak a szöveg alá, a szöveg mellé és a szöveg fölé rendelt képek.

Alárendelt jelentőségűek főként a betűk, az írás és a kiejtés magyarázatul szolgáló képek, amelyeket fonetikus és egyéb rendszerek támogatására szoktak készíteni. Az ilyenekhez nálunk és Amerikában fényképeket is használnak rajz helyett. Jeleneteket és mozdulatokat állítanak be az életből, melyek, akár mennyire kacérkodnak is a valóság illúziójával, rendesen nehezen érthetők és egyáltalában nem kifejezők. Sokkal hatásosabban szolgálja az értelmi szempontot a fametszet vagy toll vonala s a litográfia színhatása. Azok elég józanok és világosak tudnak lenni arra, hogy Comenius és Pestalozzi kedvére szolgálják a szemléltető oktatást.

Az iskolakönyvek szövege mellé rendelt képek már testvériesen karöltve haladnak a textussal, felszabadulva a rabszolgaságból, inkább mint kísérők és kiegészítők szerepelnek. Ha feladatuk nem is egészen önálló, de már a művészi hatás keltésére is törekszenek. Ennél Crane Walter elvét vehetjük példaszerűnek, akinél a kép együtt születik a szöveggel s csak ott élhet, ahol született. Azaz az ábécés könyvekben azok a legsikerültebb képek, melyek igazodnak a szöveghez és a gyermeki lélekhez egyaránt.

Végül vannak ábécés könyvekben reprodukciók is elhelyezve, melyek egy nagy művész olaj- vagy falfestményének kicsinyített másai. Ezek tulajdonképpen fölényesen viselkednek a szöveggel, rendesen a szöveget írják a képhez. Nem is függhetnek szervesen össze az egész mű egységével; nagyságuk és monumentalitásuk nyomja a szedést, az oldalt s az egész könyvet.

A gyermek szívébe és értelmébe nem könnyű belopódzni. Az elsőrangú íróknak s a kiváló művészeknek is sok mindenféleképpen kell igazodni, ha a legjobbat akarják adni. Az iskolás gyermek első könyvének is csak az lebeghet előttünk, amit az *Orbis Pictus* öreg bölcsessége mond: hogy a könyv szolgáljon „az elmének édesgetésekre” és hogy „az iskola dolga ne legyen kín, hanem gyönyörűség.”

Czakó Elemér.

MAGYAR Nemzeti Múzeum és Kossuth Lajos örökösei közt a turini remete irodalmi hagyatéka tárgyában 1894 december elsején Budapesten kötött adás-vételi szerződés értelmében „az adás-vétel tárgyát képező kéziratok és levelezések 1894. évi március 20-tól számított harminc éven belül nyilvános irodalmi feldolgozás tárgyát” nem képezhették, „mint ilyenek tehát ez idő alatt a Nemzeti Múzeum által levéltári használatra senkinek ki nem adhatók.” Csúpan Kossuth fiainak, vagy „törvényesen meghatalmazottjaik”-nak volt biztosítva az a joguk, hogy „a kéziratok vagy levelezések némelyikét” akár Kossuth *Irataim az emigrációból* c. műve folytatására, akár „más irodalmi munkákhoz” felhasználhassák. Kossuth irodalmi hagyatéka az *Irataim az emigrációból* című nagyszabású kiadvány köteteiben bőven fel is használtatott, a hagyaték zöme azonban 1924 március 20-ig érintetlen maradt. S ha egyik-másik történetkutatónak időközben alkalma nyílt is a különben rendezetlen állapotban lévő irattömegbe betekintenie, az 1894 december 1-i szerződés azon tilalmát, hogy a hagyaték „nyilvános irodalmi feldolgozás tárgyát” nem képezheti, mindegyikük tekintetbe vette.

Az *irodalmi hagyaték* értéke természetesen különböző, s Kossuth kontinentális politikai jelentőségének emelkedésével, vagy csökkenésével áll arányban. 1866-ig Kossuth az európai politikai bonyodalmaknak élesszemű megfigyelője, aki minden változást abból a szempontból vesz vizsgálat alá, hogy vajjon az felhasználható-e a magyarországi statusquo ante helyreállítására. Az olasz, francia, német, lengyel forradalmárokkal azért tart fenn szoros érintkezést, azért igyekszik azok törekvéseibe belekapcsolódni, hogy a forradalmi eszmék győzelme esetén, amiben nem kételkedett, Magyarország bennük szövetségeseket és segítő társakat találjon. Rendületlenül hitt abban is, hogy azok az államok, melyeket az alkotmányos szabad államok mintául tekintett, mint Anglia és az Egyesült Államok, a szabadságért küzdő magyarság természetes védelmezőivé lesznek. Angliai és amerikai útja tényleg szokatlan meleg érdeklődéssel találkozott s komoly gondokat okozott a bécsi udvarnak. Az olasz egység helyreállításának s az Ausztria-ellenes olasz-francia szövetségnek időszaka Kossuth emigracionális politikájának legértékesebb kora. Törekvéseinek győzelmét Kossuth ekkor látta legközelebb a megvalósuláshoz, a villafrancai béke ennek következtében szinte derékban törte Kossuth nem alaptalan reményeit. Az 1866-iki sikertelen kísérletek után Kossuth visszavonult az aktív politikai szerepléstől; élénk figyelemmel és érdeklődéssel kísérte ugyan az európai politikai viszo-

nyok fejlődését, de csak mint csendes szemlélő. Ellenben politikai tényezővé lett az 1867-iki kiegyezéssel új állami életet kezdő Magyarországon, hol neve politikai fogalomná vált, melynek megvalósítására politikai párt alakult, melynek vezéreivel és tekintélyesebb híveivel élénk összeköttetésben állott mindvégig.

Iratai ezen hosszú és változatos életpálya emlékeit tartalmazzák. *Életének korábbi idejéből* alig található anyag a hagyatékban, ami van is benne, az bizonyára később került hozzá. Ilyen pl. fiatalkori értekezése 1828-ból, az „Éhségmentő intézetekről“, továbbá az ókori történetírásról, s néhány levél szüleihez, stb. *Kormányzósága idejéből* sem maradtak nagyobb számban iratok a hagyatékban, ami természetes, mert menekülése alkalmával nem vitte magával az irattárat. Gróf Batthyány Kázmér külügyminiszternek 1849 aug. 10-ikén Paskievicshez írt német nyelvű fogalmazványa, melyet Kossuth csaknem teljesen átdolgozott, a legértékesebb darabja a külföldre vitt iratoknak. Igen érdekes Mészáros Lázárnak 1849 júliusából való költött párbeszéde is, melyben a hadügyminiszter „egy miniszteriális nap Pesten július 1848.“ címen minisztersége nehézségeit mutatja be humoros párbeszéd formájában.

Törökországi, főleg kiutahiai tartózkodása ideje már bőven van képviselve a hagyatékban. Kossuth, kinek levelezését a porta nem gátolta, tulajdonképp itt szervezte meg az emigrációt, s itt próbált bekapcsolódni az európai politikába. Újabb és újabb tervek foglalkoztatták; már ekkor felveti a dunai konföderáció eszméjét; keresi az összeköttetéseket Angliával, Amerikával s igyekszik a magyar kérdést az európai köztudatba belevinni. Igen érdekesek ebből az időpontból nagyszámú levelezésén kívül Kossuth hadtudományi művei. Kossuth ugyanis hadvezérnek akarta magát kiképezni és példátlan szorgalommal áttanulmányozta a külföldi, főleg a francia hadtudományi műveket és azokat a magyar viszonyokhoz alkalmazva, új alapokra akarta fektetni a jövő magyar hadsereg szervezetét és taktikáját. Hagyatékában részint saját fogalmazásában, részint titkáranak László Károlynak írásában, igen sok ilyen természetű irat van. (Ez irányú működését Gyalokay Jenő tüzérezredes, hadtörténelmi író fogja a Magyar Történelmi Társulatban ismertetni.) A hadtudomány tanulmányozásával függ össze azon terve is, amelyet úgy látszik egy Massingberd nevű angol vetett fel előtte, hogy t. i. Kisásziában egy nagyobb birtoktestet kellene megvásárolni és ott egy katonai gyarmatot alapítani, melynek lakosai a jövő magyar hadsereg magvát képeznék. Megemlítendőnek tartjuk azt is, hogy Kossuth törökországi tartózkodása alatt nagy szorgalommal igyekezett elsajátítani a török nyelvet. A hagyatékban saját kezeirésében egy rendszeres, jól áttekinthető török nyelvtan maradt hátra. E török nyelvtant felkérésünkre dr. Németh Gyula egyetemi tanár fogja ismertetni a M. Tört. Társulatban.

A hagyatékban a törökországi emigrációra vonatkozó anyagát egyébként már teljesen feldolgozta és bécsi kutatásainak anyagába beolvasztotta dr. Hajnal István egyetemi magántanár, a herceg Esterházy család levél-

tárnoka, akinek a Magyar Történelmi Társulat kiadásában megjelenő műve részletes és hiteles képet fog nyújtani erről a tervekben, reményekben és csalódásokban gazdag korról.

Kossuth *angliai tartózkodásának emlékeit* tömérdek hírlapszám és kivágot, nemkülönben az ú. n. adressek, vagyis üdvözlő iratok rendkívüli nagy száma jellemzi; ezek némelyikén az aláírók ezrei szerepelnek, egyik-másik ilyen üdvözlő irat 6—8 méter hosszú irattekercs, telve aláírásokkal. Kossuth útja diadalmenethez hasonlított; felolvasásai, melyeket többnyire az aktuális európai politikai kérdésekről, Magyarország helyzetéről és jövő szerepéről stb. tartott, angol nyelvű fogalmazványokban teljes számban felfedezhetők a hagyatékban. Beszédei közül a legnevezetesebbeket könyvalakban adták ki az angol kiadók.

Angliai tartózkodását megszakította *amerikai útja*. New-Yorkba 1851 dec. 6-ikán érkezett, hol már tömegesen várták az egyes amerikai városok és testületek meghívásai. Ez az oka annak, hogy Kossuth most már szükségét látta annak, hogy rendes iktató könyvvvel ellátott irattárat rendeztesen be, melynek vezetését titkárára, László Károlyra bízta. Az iktató könyvből kitűnik, hogy 1851 december 5-től, 1852 május 6-ig 277 levelet, feliratot stb. intéztek Kossuthhoz. Tartalmuk a legváltozatosabb. Nagy részük meghívó, üdvözlő, sőt kérelem. Így az egyik, Philadelphia Institut Kossuth hajából emlékül egy fürtöt kért. Ujházy László 1851 november 22-iki jelentésében a magyar menekülteknek szánt földosztással foglalkozik, s Kossuth közbenjárását kéri a tekintetben, hogy — úgymond — „a földadomány ne legyen bizonyos státushoz, vagy helyhez kötve, hanem a kormányzó nézete szerinti helyválasztás engedtesse; a földadomány szétosztása reánk ne bízassék, mert ebből köztünk harc támad, hanem az amerikaiak tűzzék ki fejenként kinek-kinek a magáét. A kongresszus által meghatározandó földadományon felül kérjünk annak tözsomszédságában még többet, gondoskodásból az utánunk kivándorlókra, árát bizonyos meghatározandó évek után fizetendő.” A Kossuthhoz intézett levelek azonban sok elszomorító adatot is tartalmaznak az Unióba idáig kimenekült magyarok sorsáról és arról, hogy azok egymás közt sem tudtak megférni (pl. a chikágói magyarok 1851 november 28-iki levele). A new-yorki magyar menekültek 1851 december 12-iki felterjesztésükben elpanaszolták, hogy Angliában alig akartak velük szóba állani, s őket „deportáció-színű, embertelen” módon szállították Amerikába. Itt munkát kerestek, „de mást, mint téglavetést, árokásást, s erdővágást nem kaphatván, mit a munka nehézsége, s élelmezés rosszasága miatt nem bírhattak s a vaspályákon a fanatikus irlandus papok izgatása következtében be nem fogadtatván, minthogy most munka nélkül s többnyire szállás nélkül lévén, magokat 24 óráig sem képesek fenntartani”, segélyadásra kéri a kormányzót. Jellemző a chelsea-i „Library Association” meetingjének azon határozata, melyben 1851 december 29-ikén kimondották a magyar köztársaság függetlenségét. Ohio állam törvényhozó testülete Kossuth február 7-iki beszédének eredeti kéziratát kérte emlékül az

állami levéltár számára. Sűrű levélváltás (Asbóth és Ihász alezredekkel) vonatkozik Kossuth amerikai fegyvervásárlásaira és egyéb katonai terveire is.

Amerikai, valamint angliai útjának történetét a Magyar Történelmi Társulat megbízásából dr. Jánosy Dénes országos levéltárnok készíti sajtó alá.

1852 végén Kossuth visszatért Angliába. Figyelmét és tevékenységét most a *kelet-európai helyzet* kötötte le, mely később az ú. n. krími háborúra vezetett. Kossuth érettnak látta a helyzetet arra, hogy esetleg fegyveres beavatkozással kísérelje meg Magyarország felszabadítását. 1853 februárjában Gaál Sándor ezredest kinevezte az aldunai és erdélyi magyar felszabadító hadsereg főparancsnokává; törekvéseinek támogatását kérte (február 1.) a szerbektől s a törököktől (február 25.), magát Gaált pedig egy terjedelmes utasítással látta el, melyben kifejti politikai nézeteit, s valószínűséggel haditervet dolgoz ki arra az esetre, ha a porta háborúra határozná el magát Ausztria ellen. Megemlítendő, hogy Kossuth ezen utasításban kijelenti, hogy — úgymond — „én ünnepélyesen köteleztem magamat Horvátország és Slavonia, Dalmacia teljes és tökéletes függetlenségét, nemzeti szuverénitását a magyar nemzet részéről elismerni, s minden történelmi követelésekről lemondva, Magyarország részéről irányokban a barátságnak oly állására lépni, minőt magok önként kívánandnak.“ Ugyanekkor a *felsőolaszországi (milánói) felkelés* is foglalkoztatta, ámbár annak nem jósolt sikert s ezen nézetét Mazzininek is megmondta. Kossuth szerint „Mazzini azon hibás gondolattól elfoglalva, hogy Lombardia iniciálhat revolúciót, ámbár sem katonailag szervezve nincs, sem fegyvere, sem pénze, sem külső segítségre nem számolhat, de még csak arra sem, hogy Közép-Olaszország osztandja vagy követendi felkelését“, 1853 január elején titkon eltávozott Londonból és az olasz határon vonta meg magát. 1853 február 6-ikán kitört a forradalom Milánóban; ez a mozgalom Kossuthot főleg azért érdekelte, mert arról értesült, hogy Mazzini Kossuthnak egyik, még 1851-ben hozzáküldött proklamációját, melyet „az Olasz-honban tanyázó magyar vitézekhez“ intézett volt, most (1853 január 10.) a londoni lapokban kiadta, azonban nem lényegtelen változtatásokkal. Kossuth kénytelen volt ennek következtében Mazzini közlését dezavuálni, ami azután ezt a nagy olasz forradalmárt elhidegítette Kossuthtól. E kérdés részletes ismertetését Kastner Jenő pécsi egyetemi tanár fogja adni a M. Tört. Társulatban.

A kelet-európai politikai bonyodalmakkal kapcsolatos s azzal szoros vonatkozásban áll *Bangya párisi megbízatása* is, melyre vonatkozólag igen sok levél maradt fenn Kossuth hagyatékában. Kossuth ekkor még megbízott Bangyában, de nem sokkal utóbb kitűnt róla, hogy osztrák szolgálatban álló kém volt.

A krími háború lezajlása után bekövetkező nyugodtabb években Kossuth főként irodalmi és tudományos kérdésekkel foglalkozott, azonban állandóan kezében tartotta a magyar emigráció ügyét, de ezenkívül a francia, lengyel és német emigránsokkal is sűrű érintkezést tartott fenn. Irodalmi hagyatéka

ebből az időből igen gazdag különösen tudományos jellegű felolvasásokban, melyeket Anglia különféle városaiban tartott.

Kossuth emigracionális működésének súlypontja — mint említettük — 1859-re esett. A francia-olasz-osztrák konfliktusban oly alkalmat látott, mely kiemelheti Magyarországot alárendelt szerepéből és azt függetlensége kivívásához segítheti. E cél érdekében az egész emigráció megmozdult, tagjai Kossuth utasításai szerint egységes irányú működést fejtettek ki, főleg Francia- és Olaszországban. Kossuth nem minden remény nélkül tekinthetett a jövő elé, főleg a harctéri helyzet kedvező kialakulása következtében. Mint ismeretes, a villafrancai béke véglegesen megghiúsította Kossuth reményeit. Visszatekintve emigracionális működésére, Kossuth ezt az időszakot tartotta leginkább alkalmasnak arra, hogy annak irodalmi feldolgozásával a nagy nyilvánosság elé lépjen. Iratai az emigrációból tulajdonképpen e korbeli tevékenységének történetét tartalmazzák, azon rendkívül gazdag és értékes anyag alapján, mely hagyatékában ma is megtalálható. Műve kézírata, illetőleg a feldolgozás számára előkészített anyag, most is itt őriztetik s ha beletekintünk abba, meggyőződhetünk arról, hogy Kossuth a feldolgozást lelkiismeretesen és tapintatosan végezte. Műve mémoire-irodalmunk legbecsesebb alkotásai közé tartozik éppen ezen tulajdonságainál fogva.

Az 1866-iki porosz-osztrák háborúval kapcsolatosan az emigráció ismét megmozdult. A Klapka-légió szerepe és tulajdonképpen rendeltetése ismeretes előttünk főbb vonásaiban, Kienast művéből; igazi története azonban csak akkor lesz megírható, ha a hagyatékban található adatok is felhasználatnak.

A kiegyezés utáni években Kossuth politikai működésének irodalmi emlékei már kisebb jelentőségűek és túlnyomóan a magyarországi belső politikai viszonyokra vonatkoznak. E megállapítás alól ki kell vennünk Kossuth jegyzeteit és tanulmányait Wesselényiről, Széchenyiről, Görgeyről, a nemzeti kérdésről, a protestantizmust érdeklő egyes kérdésekről, a parlamentarizmusról, stb. melyek összegyűjtése és sajtó alá rendezése már folyamatban van s melyek Kossuth e tanulmányait és jegyzeteit forrásértékűekké teszik.

Úgy érezzük, hogy Kossuth irodalmi hagyatékának közkinccsé válása nemzeti közérdek. Éppen azért bizonyos elégtétellel adhatunk hírt arról, hogy illetékes tényezők e hagyaték feldolgozásáról, illetőleg adatainak közzétételéről már gondoskodtak.

Lukinich Imre.

VILÁG legrégibb ma ismert bibliofilje, akinek könyvkedvelését nemcsak kései odavetett s ma már alig ellenőrizhető följegyzések, hanem az általa egybehordott irodalmi kincsek maguk is bizonyítják, a harmadfélezer esztendővel ez előtt (Kr. e. 626-ban) elhunyt asszír uralkodó, Ašur-bani-pal, aki a görög forrásokban Sardana-pal név alatt olyan színben van feltüntetve, hogy nevének ez a torz alakja a kicsapongó elpuhultság szinonimája lett. Tudós hajlamairól sejtelmünk sem volt a mult század közepéig,

amikor könyvtárának egy részét ismét napfényre hozta Henry Layard angol kutató szerencsés keze, akinek kiváló szerepe volt a régi Ninive föltárásában.

A könyvtár abban az épületcsoportban volt elhelyezve, melynek alapfalait 1849—1851. tárt fel Layard a mai Moszullal szemben a Tigris-folyó keleti partján a 36. szélességi és 43. keleti hosszúsági fok alatt emelkedő mesterséges domb feltárásakor. E dombot a mai lakosság török szóval kujuncsinnak (báránka) nevezi s alatta már a XVI. század óta gyanították Ninive romjait. A szóbanforgó épületcsoport Sennacherib (795—681) és unokája, Ašur-bani-pal (668—626) palotáiból állott s az ékirásos téglalapokból álló könyvtár részben Ašur-bani-pal saját palotájában, az ú. n. északi palotában, részben pedig a Sennacherib építette délnyugati palotában volt elhelyezve. Az első leletek Sennacherib palotájának két egymásba nyíló kis szobájában kerültek napfényre, melyeknek egy nagyobb csarnokra szolgáló közös bejáráját Dagon, a halisten domborművű szobrai díszítették. A két szoba pallóját Layard jelentése szerint több mint lábnyi magasságban borították el az ékirásos táblák ezrei — legnagyobb részt összetört állapotban — s ebből a körülményből Layard joggal következtethette, hogy a szobák, melyek 27 és 23 láb hosszúság mellett 20 szélesek voltak, eredetileg is a királyi könyv- és levéltárat tartalmazták. A későbbi kutatások (1853-ban), melyeket Layard egykori assistense, Hormúzd Rassam vezetett, Ašur-bani-pal palotájában is nagyszámú ékirásos töredéket hoztak napfényre. Lelőhelyük egy hosszú, de keskeny csarnok volt, melyet pompás realizmusról tanúskodó domborművei alapján az „oroszlános szobának“ kereszteltek el s amelynek pallóján ezerszámra heverték a királyi könyvtár cserepei. A két helyről kikerült töredékeket az angolok a British Museumba szállították, ahol Rawlinson vezetésével az egészret rendezték, azonban, sajnos, anélkül, hogy leelőhelyük szerint egymástól elkülönítették volna a darabokat. Rendezés közben Rawlinson segitőtársa, George Smith kezébe akadt a vízözönről szóló asszír elbeszélés egy töredéke, melyet a

fölfedező 1872 dec. 3-án ismertetett a londoni Society of Biblical Archeology nyilvános ülésén. Az előadás hatása alatt a *Daily Telegraph* szerkesztősége 1000 guineát ajánlott fel a British Museumnak egy újabb asszíriai expedíció költségeire s a Museum Smithet küldte ki Ninivébe, aki 1873-ban még egyszer átkutatta a paloták azon részét, ahonnan a könyvtár első maradványai előkerültek s ez alkalommal a vízözönről szóló elbeszélés egy újabb részletét is sikerült megtalálnia. E leletből kifolyólag az angol kormány is kiutalt Smithnek 1000 font kutatási segílyt, ami lehetővé tette, hogy Smith az 1873/74-iki telet is a ninivei romok feltárásának szentelje. Útjáról több mint 3000 ékirásos táblát hozott magával a királyi gyűjteményből. Ez újabb lelet fontosságát rendkívül emelte az a körülmény, hogy számos darabja kiegészíti a már Londonban lévő cserepeket. Végül Rassam 1878—92. újra átkutatta az angol kormány megbízásából a ninivei paloták romjait s habára 20,000 darab helyett, amivel magát a kutatás megkezdésekor kecsegtette, csupán alig 2000 töredéket talált, a leletek között elsőrangú fontosságú történeti följegyzések is akadtak.¹⁾ A leletek egy részét a *The cuneiform inscriptions of Western Asia* (London, 1861—1891.) c. öt kötetes kiadványban publikálták. A lelet nagyságáról fogalmat adhat Joachim Menant azon állítása, hogy a ninivei könyvtár töredékei több mint száz köbméternyi tömeget alkotnak s a mai könyvek formájában ötszáznál több, egyenkint ötszáz lapra terjedő negyedréti kötetet tennének.²⁾

Améltán híressé vált ninivei kir. könyvtárt valószínűleg az asszír birodalom utolsó uralkodói (kb. Kr. e. 720—620 közt) létesítették, de legfőbb kifejlesztője Ašur-bani-pal, a bibliofil fejedelmeknek ez az őse volt, aki „az elődei által összehordott táblagyűjteményt különös figyelemmel kísérte s a tudomány minden ágából való s a korabeli tudósok által ismert iratok százainak, sőt ezreinek hozzáadásával valódi könyvtárrá fejlesztette.“³⁾

A gyűjteménye számára készült másolatok, a táblácskák kolofonjának tanúsága szerint főleg Babylonban, Kutában és Nippurban állíttattak elő. Gyűjtésmódjára érdekes világot vet egy Saduru nevű főtisztviselőjéhez intézett parancsa, melyben többek közt így rendelkezik „Amely napon levelemet veszed, vedd Sunát, fivérét Bél-etirt, Aplát és az előtted ismereketes borszippai (író) művészeket magadhoz és gyűjtsd össze úgy azokat a táblákat, amelyek az ő házukban vannak, mint azokat, melyek E-zida templomában őriztetnek...“ Majd cím szerint felsorol több munkát, melyekre különösen súlyt vet, de amelyek szerinte még minden olyannal megtolándók „amire a palotában szükség lehet“. Értesíti továbbá, hogy egyidejűleg a borszippai templom és község előjáróságát is megkereste. Az eként összeszedett táblákat, folytatja, „deponáld raktáradban és senki se

¹⁾ Hermann V. Hilprecht: Die Ausgrabungen von Assyrien u. Babylonien. Leipzig, 1904. I: 127—29; 183—190; 202. I.

²⁾ Joachim Menant: La bibliothèque du palais de Ninive. Paris, 1880. 30. I.

³⁾ Bezold: Catalogue of the cuneiform tablets in the Kouyoungjik Collection of the British Museum, London, 1899. V: XIII. I.

merészeljen tőled ily táblákat megtagadni. Ha valamely tábláról, vagy rituális szövegről úgy látjátok, hogy a palotának megfelel, kutassátok ki, vegyétek el és küldjétek ide.“¹⁾

A részben lemásolt, részben erőszakkal elvett agyagtáblák közül igen soknak utolsó sorát a következő szövegű bélyegző lenyomata teszi: „Ašur-bani-pal, a világ királya, Assyria uralkodója tulajdona.“ Sőt e szűkszavú „ex-libris“ mellett hosszabb aláírásokkal is találkozunk, melyek egyike Bezold szerint a következőkép hangzik: „Én, Ašur-bani-pal, a nagy király, a hatalmas király, a világ királya, Assyria királya, Aszarhaddon, Assyria királyának, Sanherib, Assyria királya fiának a fia, Ašurból, Sumerből és Akkadból való lány íróanyagon lévő eredetiből másoltattam le, fejeztettem be és nézettem át alattvalóim által e táblát s helyeztettem el használatomra palotámban. Aki nevemet kitörölni s a maga nevével helyettesíteni merné, annak nevét irtsa ki Nebo, a világegyetem írója.“²⁾ Mint látjuk, ezeken a legrégebbi exlibriszeken egyúttal az eltulajdonító elátkozásával is találkozunk, akárcsak a mi középkori kódexeinkben. Hiába, a könyveknek már harmadfélezer esztendővel ezelőtt is csakoly könnyen lábuk kelt, mint manapság...

Hogy Ašur-bani-pal magángyűjteménye, valamint több ennél is régibb asszír-babiloniai templomi könyv- és levéltár, ellentétben az egyiptomiak, zsidók és görögök köz- és magánkönyvtáraival, mindmáig ránk maradt, azt annak köszönhetjük, hogy Asszírban és Babilóniában a könyvek s egyéb följegyzésekhez a tűz, víz és levegő romboló hatásának egyaránt ellenálló agyagot, nem pedig szerves anyagokat használtak. Hogy ez a rendszerint finoman iszapolt agyag volt az asszír-babiloniak legmegszokottabb írásanyaga, azt az írásuk sajátos alakja is igazolja, melyet épen ez alakról ékírásnak neveztek el tudósaink. Ez az ékírás ugyanis, mely Mezopotámia legrégebbi ismert kulturnépének, a sumir vagy akkád népnek a találmánya, eredetileg képirás volt, melynek primitív rajzai, épen a felkarcoláshoz használt agyagalap következtében, csupa egyenes vonalakból összetevődő jegyekké módosultak.³⁾ Az agyaglapon a palavesszőhöz hasonló írószámmal nem voltak képesek görbéket előállítani, hanem csakis sokszögeket, úgy, hogy a félkörből pl. derékszöget, a körből pedig négyszöget csináltak. Ily módon az ábrázolt tárgyak formái a másoló vesszeje alatt egyre egyszerűbbekké és fölismerhetetlenebbekké váltak, mert hiszen a másoló legkisebb hanyagsága könnyen kiforgathatta a máris igen vázlatos ábrázolást eredeti alakjából. Minthogy pedig az íróvessző egyik vége szabálytalan háromszög alakúra volt hegyezve, a vele vont vonalak szükségképp ékalakot nyertek. Minél finomabb hegye volt a vesszőnek, annál apróbb jegyeket volt képes vele fölkarcolni a másoló s a mikrografia terén oly tö-

1) Bruno Meissner: Wie hat Assurbanipal seine Bibliothek zusammengebracht. Aufsätze Fritz Milkau gewidmet. Leipzig, 1921. 245—46. l.

2) C. Bezold: Ninive und Babylon. Bielefeld u. Leipzig, 1903. 122. l.

3) Br. Meissner: Die Keilschrift. Berlin u. Leipzig, 1913. 17. l.

kéletességre vitte egyik-másik nagy gyakorlatú író, hogy agyagba karcolt jegyeiket mi már csak nagyító üveg segítségével vagyunk képesek elolvasni. Bezold szerint¹⁾ a ninivei könyvtár egy 3×4 cm. nagyságú táblácskáján 11—12 sort találunk, egyenkint 8—8 ékjegycsoporttal. A vessző másik vége lapos lehetett s ezzel, vagy a hüvelykujjal törölte el a másoló az esetleges íráshibákat. Az ékírás eredetileg, a kínai íráshoz hasonlóan, függélyes sorokat képezett, melyekben a jegyek felülről lefelé követték egymást. Később átmentek a vízszintes sorokra, s miként mi is, balról jobbfelé haladtak a betűvetésben. A másoló e táblát baljában tartotta s a jobbjaiban levő vesszővel rótt fel az írásjegyeket. A vízszintes jegyeket balfelé tartott vesszővel karcolta az agyagba, amikor pedig merőleges vagy ferde jegyeket rótt, a vessző tartásán nem változtatott, hanem a baljában levő táblát fordította el 90, illetve 45 foknyira eredeti állásától. Minthogy a jegyek rovátka-csoportjában a merőleges barázdák gyakran átmetszik a vízszinteseket, ebből következtethetjük, hogy előbb a jegycsoport vízszintes ékeit rótták le az írók vesszőjükkel.²⁾ Ha a táblák előlapja betelt, a másoló a tábla alsó élén folytatta följegyzéseit, majd alulról fölfelé átfordítva a táblát, a túllapot olymódon írta tele, hogy a sorok az előlaphoz képest alulról fölfelé és fejük tetejére állítva haladnak.³⁾ Hogy a sorok egyenes irányban haladjanak, a leírandó táblák felületét gyakran előre megvonalozták. A vonalozás kifeszített zsineggel történt, melyet egyenlő közökben belenyomtak a még lágy agyagba. A zsineg rostjainak lenyomatai elvértve még ma is fölfedezhetők a táblákon.⁴⁾

A ninivei könyvtár oly emlékein, melyeknek szövege több táblára terjed ki, az egyes táblák alján, egy vonal által elválasztva, a következő tábla kezdő sorát, valamint a tábla sorszámát olvashatjuk, vagyis az asszir-babilón másolók egészen úgy jártak el, mint a mi középkori scriptoraink, akik tudvalevőleg az egyes levelek alján rendszerint kitették a következő lap első szavát, az ú. n. őrszót. Célja mindkét eljárásnak ugyanaz: megkönnyíteni a darabok rendezését, kollacionálását.⁵⁾ Ezenkívül Menant szerint⁶⁾ a több táblára terjedő írásművek összes tábláinak élén megismételték az első tábla kezdő szavait is a tábla sorszáma kíséretében, ami a jelenlegi könyvek ú. n. élő oldalcímével állítható párhuzamba.

A ninivei könyvtár tábláinak túlnyomó többsége téglány alakú, rendszerint lapos, vagy kissé homorú elő- és némileg kidudorodó hátlappal. Legnagyobb épen fenmaradt darabja egy istenség-névsor, melynek hossza 37,

¹⁾ Über Keilinschriften. Berlin, 1883. 5—6. l.

²⁾ J. de Morgan: Notes sur les procédés techniques en usage chez les scribes Babylonien. Recueil de travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes. Paris, 1905. Uj sor XI: 245. l.

³⁾ Bezold: Bibliotheks-u. Schriftwesen im alten Ninive. Zentralblatt f. Bibliotheks-wesen 1904. 270—71. l.

⁴⁾ Bezold: Ninive u. Babylon. 16. l.

⁵⁾ V. ö. Bezold i. értekezését, Zentralblatt 1904. 276. l.

⁶⁾ I. m. 32. l.

szélessége 22 cm, míg a legkisebb egy 2.4×2 cm. nagyságú névtáblácska.¹⁾ A táblák átlagos vastagsága 2.5 cm. A sorok rendszerint a téglány rövidebb oldalával párhuzamosak. Meglehetősen gyakoriak a 2, 3, sőt négy hasábos emlékek is.²⁾ A táblák színe igen változatos és az ében feketétől az olajos zöldig, illetve a zsemlebarnától a téglavörösig a legkülönbözőbb árnyalatokra kiterjed. A táblákat a téglaegető kemencékben gondosan kiégették. A táblákat agyagból készült három lábra helyezték a kemencében és harangalakú edénnyel fődtek be, hogy megvédjék a hamu vagy a por ráakodásától.³⁾

Ašur-bani-pal könyvtárának berendezését illetőleg sem vagyunk egészen tájékozatlanok. A táblák valószínűleg agyagból égetett polcokon voltak elhelyezve, még pedig több rétegben egymásra halmozva. Bezold a táblákon látható lyukak egy részét azzal magyarázza, hogy valószínűleg facsapocskák befogadására szolgáltak, amelyek kiálló vége megővta az egymásra fektetett táblákat attól, hogy felületük érintkezze s ekként megkopják.⁴⁾ A ninivei leletben két sajátosan formált, kisméretű cserepet is találtak, melyek egyikébe egy asztrológiai, másikába egy ómen-gyűjtemény címe van bekarcolva s Bezold valószínűnek tartja, hogy ezek tájékoztató táblácskák voltak, melyek a könyvraktárban a megfelelő cseréprétegek tetejére helyeztetek.⁵⁾ Ily tájékoztató címkékre okvetlenül szükség volt, ha meggondoljuk, hogy egyik-másik munka rendkívül nagyszámú táblából állott. Menant említ egy asztronómiai gyűjteményt, mely több mint 70 táblára terjed.⁶⁾

A ninivei királyi gyűjtemény vegyesen tartalmazott szorosabb értelemben vett könyvtári és a mai fogalmak szerint inkább levéltári, sőt irattári anyagot is. Történeti följegyzések, chronológiai táblák, matematikai, csillagászati és orvostudományi szövegek, nyelvtani paradigmák, szó- és szótagszedetek, egyházi énekek, legendák, állatmesék és jogszabályok, szóval a kor tudományos és gyakorlati tudásának minden ága mellett adó-lajstromok, üzleti szerződések és misszilis levelek is szép számmal maradtak ránk a királyi gyűjteményben.

A sokféle anyag között a tájékozódást különböző katalogusok könnyítették meg, melyek több töredéke ma is megvan. E maradványok alapján Bezold a katalogusok két fajtát, ú. m. a tábla- és sorozatkatalogusokét különbözteti meg. A táblakatalogusok közül különösen azt a töredéket emeli ki, mely a könyvtárban volt ómen-gyűjteményeket sorolja fel annak felüntetésével, hogy egy-egy táblán hány sor írás van. A sorozat-katalogusokban viszont a szószedetek, mythikus szövegek, állatmesék voltak lajs-

¹⁾ Zentralblatt 1904. 261. l.

²⁾ U-o. 262. l.

³⁾ J. de Morgan, i. h. 246. l.

⁴⁾ Ninive u. Babylon 17. l.

⁵⁾ Zentralblatt 1904: 277. l.

⁶⁾ I. m. 32. l.

tromozva.¹⁾ Menant azt is tudni véli, hogy Ašur-bani-pal könyvtárosának Nisu-Duppi-sati volt a neve.²⁾ Ez tévedés. George Smith³⁾ egy helyének hibás olvastára megy vissza, amely azóta számos népszerűsítő dolgot eléktelenített. Smith ugyanis a calachi könyvtárról beszélve, azt mondja, hogy ezen irodalmi kincsek őrének nisu-duppi-satri volt a címe.

A királyi könyvtár legszorgalmasabb olvasója úglátszik maga Ašur-bani-pal volt. Egy helyt azzal dicsekszik, hogy olyan köveket is elolvas, amelyek a vízözön előtti korszakból származnak s hogy ebben a tekintetben versenytárs nélkül áll királyi elődei között.⁴⁾ De valószínű, hogy könyvei a korabeli írástudóknak ép úgy rendelkezésre állottak, mint Európában a renaissance-korban a fejedelmi gyűjtemények. Dr. Wallis Budge véleménye szerint a Ninivében talált kétnyelvű szószedeteiket a király egyenest a tanulók számára készítette.⁵⁾ Sayce⁶⁾ egy homályos passzusból vont következtetés alapján azt állítja, hogy Ašur-bani-pal könyvtárának olvasói a könyvtár őrétől úgy kérték ki a műveket, hogy egy agyagtáblácskára följegyezték szakjelzésüket. Azonban Thiele és mások elvetik ezt a föltevést.⁷⁾

Gulyás Pál.

ANATOLE FRANCE MINT BIBLIOFIL

VILLA SAÏD-ban egy vasárnap délelőtt P . . . N . . . akadémikus társa látogatta meg Anatole France-ot. Nem volt fogadónap és magunk ültünk hárman a földszinti szalón kis fülkéjében a Jeanne d'Arc gobeleine alatt. Mindenről beszélgettünk már és éppen az időjárásrakerült sor, amikor az öregedő akadémikus rászánta magát és Racine egyik régi és ritka kiadását kérte kölcsön pár napra.

Anatole France arca fellángolt, elfehéredett, de szemében ötlet gyűlt:

— Meglepett, megriasztott, sőt megsértett, cher ami, őszintén megmondom. Avagy a szerelmesét merné-e egyik férfiú a másiktól kölcsön kérni? . . .

¹⁾ Zentralblatt, 1904: 276—77. 1.

²⁾ I. h.

³⁾ Babylonian and Assyrian libraries. North British Review. CII. köt. 1870. 313. l.

⁴⁾ Meissner i. m. 245. l.

⁵⁾ John Willis Clark: The care of books. Cambridge, 1907. 4. l.

⁶⁾ Babylonian literature. 9. és 73. l.

⁷⁾ Bruto Teloni: Libri, Documenti e biblioteche nell' Antica Mesopotamia. Rivista delle Biblioteche. II. (1899) 148. l.

Párviadalra nem hívom: a mazarini kupola alá tartozunk mindketten . . . Az én Racine-ommal akar párszor együtt hálni, aztán majd egyszerűen visszahozza . . . Mintha ez így lehetséges lenne. Nem lennék igazi bibliofil, ha könyvet kölcsön adnék, de nem lennék megértő, ha Önnek nem ajándékoznám. Szüksége lehet rá, ha kéri. Nyugodtan elfogadhatja, bár ritka kiadás; ugyanezt ajánlották nekem a minap. Megveszem és „nous serons heureux tous les deux“.

Az akadémikus kínos zavarban volt, alig akarta, de mégis elfogadta a szép ajándékot.

Mikor elment, a Mester el nem fojtható bosszúsággal mondotta:

— Író írotól, bibliofil bibliofiltól: könyvet kérjen kölcsön! . . . Ez csak úgy lehet, ha a kölcsönkérő nem igazi író és nem igazi bibliofil . . . Van könyvtár és van könyves bolt . . . Mily kicsinyes önzés ilyesmivel mást zavarni. A könyvet eldicsekedve megmutogatjuk ugyan, mint a szép szeretőt, de jószántunkból oda nem adjuk másnak. Ezt a legcsekélyebb intelligenciájú gyűjtő is tudja.

Anatole France-nál vele született, vérében lüktető életszükséglet volt a „könyvszerelmem“. Így nevezte ő maga, és hogy szépségérzésének tetőpontjaként komoly szenvedelme volt, azt nem egyszer láttam a legemberibb hévvel megnyilatkozni. Ő maga is vallotta:

— Könyvszerelmem, — úgy gondolom, — a legmélyebb és legváltozatlanabb szenvedelmem. A könyvhöz sohasem voltam hűtlen. Ez az érzésem apai örökségem. Egyre erősödött, fejlődött, csiszolódott. Ha nem akartam volna, bizonyára akkor is, mint az iszákosság, a tehetség, vagy az eredendő bűnök igazságon alapuló legendája: véremlen kering, agysejtjeimet táplálja. Minden más érzésemel keresztül, bennem lüktet ez az „amour ardent“-ja a könyveknek.

Életemben még egypár igazi nagy bibliofillel találkoztam. Más természetű ember volt mindegyik és könyvszeretetük is másképpen nyilvánult. Csak érzésük forrása volt egy, akármilyen más formában buggyant elő. Úgy néztem, mint az emberi lélek legtisztább kisugárzását.

A kalkuttai múzeum igazgatóságánál megismerkedtem dr. Bloch neves, német származású tudóssal, aki szintén szenvedélyes könyvbarát volt. Bibliofil a szó legnemesebb értelmében. A legrégebbi szanszkrit papiruszokat, az egyiptomi hieroglifek olvasását senki jobban nem ismerte, mint ő. Az indiai hajnalcsillag mindig a könyvei és porladozó papirusztekercsei közt találta. Pihenőjét, álmát: életerejét áldozta a szenvedélyéért. Sovány, szikár, aszkéta-képű ember volt, az Anatole France testet öltött Paphnuce-a, ki életét tudná kockára tenni bibliofil szenvedélyéért. Így láttam egy napon, amikor a kalkuttai múzeum dragománja hírül hozta neki, hogy Benares közelében, fák közé rejtett, magányos villában, furcsa, külön angol gentleman halódik koleragörcsökben kínlódva. Az egész lakása tele van pergament és papirusz-szagú könyvekkel, tekercsekkel, amiket ha megérintenek, füstként száll belőlük a finom por. Bizony csak ez van körülötte és

semmi élő lény, mert szolgálai, a ragálytól félve, elszéledtek. Dr. Bloch azonnal oda akart sietni a halódó kolerás beteghez. Missziójának fogta fel, hogy fertőtlenítsen és megmentse a bennszülöttek elégetésétől a régi, talán valóban nagyon ritka papiruszokat és pergamenteket és ki tudja mily régi-régi könyveket. Bibliofil szenvedélye oly magas lánggal csapott fel, hogy saját életével cseppet sem törődött. Kollégáinak és barátainak egyre azt hajtogatta: az értékes, a különös érdekességű régi írásokat mindenáron meg kell menteni. Ha ő el is pusztulna, ezeket már rendben fogja hagyni, összeszedi, elrendezi, fertőtleníti. És nehogy valamit is elégeessenek közülük. Egyedül az ő hullája nem fontos, azt elégethetik nyomban, azzal nem kell vesződni.

Csaknem így történt. Dr. Bloch, minden lebeszélés ellenére, nyomban útra kelt a halódó kolerás beteg elhagyott villájához. Az öreg angol tudóst már halva találta a kerti fasorban. Az egész villát, különösképpen a könyveket és irományokat fertőtleníttette. És éjjel-nappal dolgozva, kutatva a sok érdekes könyv közt megtalálta: a legrégebbi Biblia- és a legrégebbi Shakespeare-kiadásokat és felfedezett ennél is értékesebb és régibb pergamenteket, papiruszokat, pálmalevéltre karcolt, santálfába rovott sok százados írást. De túlfeszített gyors és mohó munkájába belebetegedett. Csaknem halottként szállították vissza Kalkuttába, ahol aztán hónapokig feküdt a kórházban élet és halál közt. Így fizette meg, csaknem az életével, a ritka értékes gyűjteményt, amit aztán az angol állam a kalkuttai múzeumnak ajándékozott elismerésként a dr. Bloch áldozatkész fáradozásáért.

Egy másik különös és különc bibliofillel Birmában, Rangoon fővárosában ismerkedtem meg. Itt találkoztam a kis asztmás, ideges, vézna gyermektestalkatú tudós bibliofillel, Mister Edouard Liesten-nel, a rangooni angol könyvtár igazgatójával. Asztalszomszédom volt, szükszavú és magabamélyedt, alig szóltunk a legkötelesebb udvarias formán kívül egymáshoz. De amikor megtudta, hogy ismerem és nagyrabecsülöm dr. Blochot, egészen felélénkült. Kérdezősködött legújabb felfedezett könyveiről. Beszélt az igazgatósága alatt álló angol könyvtárról. Meghívott, nézzem meg könyvtárát és ha kedvem tartja, dolgozzak ott délelőttönként. Ettől kezdve naponként láttam a szelíd és csendes tudóst, aki csak könyveinek élt. Ott lakott köztük, a könyvtár épületében, egyedül öreg szolgálójával. Szenvédelyes ragaszkodással rendezgette, rakosgatta könyveit. Két melléje rendelt hivatalnokát állandóan szabadságolta, mert nem találta őket igazi bibliofileknek és nem szerette, ha a könyvekhez nyúltak. A ritka és szép példányokat elrejtette, nehogy valakinek oda kelljen adnia. Amikor mégis könyvet adott ki a könyvtárból, ez nagyon nehezére esett. Kérte, vigyázzanak a könyvre és ő maga csomagolta be a leggondosabban. Ha visszahoztak könyvet, aggódó szeretettel vizsgálta: nincs-e megrongálva?

Egy reggel zárva és lepecsételve találtam a könyvtárt.

Az öreg szolga meglátott és feldúltan sietett hozzám. Elmondta, hogy az éjjel, amíg ő nyugodtan aludt, rettenetes dolog történt: szelíd, jóságos gazdája embert ölt. Egy betörő, aki pénzt, vagy ékszert sejtett a kazettában,

amelyben szanszkrit tekercsek és egy pár ritka könyv volt elzárva, el akarta lopni azt a tudós ágya mellől. De ez felébredt álmából és féltett könyvei miatt dulakodásra került a sor. A betörő földreteperte az öreg tudóst és hóna alatt a könyves kazettával már mászott kifelé az ablakon. Ekkor a tudós minden erejét összeszedte és az ablak vasrúdjával utána sújtott a betörőnek. Halántékon találta. Megmentette könyveit, de elájult, amint meglátta, milyen áron. Hajnalban ott találták egymás mellett a két elnyúlt embertestet. A tudós ujjai görcsösen szorították a kazettát. A kórházban az orvos szedte ki kezei közül.

Néhány nap múlva valamennyiünket, akik ismertük a kedves, szelíd bibliofilt, Mister Edouard Liesten-t, nagyon megrázott halálának a híre. Régi szívbjával a kiállott izgalmakat nem bírta túlélni.

Egyszer munkaközben, a Villa Saïd áhítatos, nagy csendességében elmondottam Anatole France-nak a birmai bibliofil tragikusan szomorú történetét. A *Les Anges* regényét írta éppen akkor, amely csak később kapta a *La révolte des Anges* címet. Különösebben érdekelte éppen ezért ez a történet. Sariette-t, a d'Espervieu család könyvtárosának alakját formázta ez időben nagy gonddal és szeretettel: teremtette a saját képmására.

— Sarietembe, — szólt elbeszélésem után, megörülve, — most a saját érzéseimen és meglátásaimon keresztül ez a szomorú véget ért, rokon-szenves Mr. Edouard Liesten is bele lesz gyúrva és alakot fog nyerni . . . Sariette érzései, enyhe derűje, bús tépelődései, könyvrajongása — mondanom sem kell, — az én régi könyvtárosi és lektori, fiatalkori életem utánérzései és átplántálásai a csendes öregségbe, — amely mégsem tud csendes és lehiggadt lenni, mert a régen kiégett szenvedélyek is fűtik. Sarietem tehát megvolt saját magamból, a látottakból, elgondoltakból ösz-szetéve. De hiányzott a történetem hozzá. Most megtaláltam. Nem lesz ugyanez. A természetet sem kell élethűen másolni. A saját gondolataimat át fogom formálni. Csak az alapja marad meg: Sariette könyvszerelméért embert fog ölni, és ebbe belepusztul ő maga is . . . Írásaimban új gondolat többször született a mások elbeszélése nyomán. De még gyakrabban a saját magam elbeszélései, tréfás történetei, vagy meséi után. Ezért szerettem és mulattattott, ha elmondhattam meséimet, tréfás meg-történt és meg nem történt történeteimet, amiket legszívesebben mindig egy kicsit változtatva, másképpen beszéltem el. Megfigyeltem, érdekelt: mit szólnak hozzá mások? . . . Ez adta az újabb fordulatokat, élénkítette ötleteimet, csiszolta mondanivalóimat. Nem egyszer így mesélgetve, játékos kedvvel incselkedve szedtem ki az emberekből a véleményüket olyan dolgokról is, amikről különben nem szívesen mondják meg az igazat. Pokoli szórakozás volt, hogy néha így miket tudtam meg. Ezeket felhasználtam írásaimban embereim jellemzésénél. És öröömöm telt benne, ha kissé gúnyolódtam. L'ironie est la joie de la sagesse.

Szép, öreg könyvei közt gyakran elbeszélgettünk így meghitten, őszin-tén munkaközben. Ez volt a Mester pihenője és frissülése. Ilyenkor szíve-

sen tervezte és örömmel beszélt róla, hogy ha megírta regényét és ha visszatérünk az olaszországi utazásból, amelyet egészségi szempontból és elszórakoztató pihenésül javasolt orvosa, — akkor egész könyvtárának a katalógusát revideáljuk. Hozzájegyezzük az utolsó pár év alatt szerzett könyveket és ezek miatt átrendezzük az egyes polcokat. Határtalan érdeklődéssel vágytam erre a kíváncsiságomat izgató, megtisztelő munkára. Igazán megtisztelő munkára, mert a Mester, aki egyre jobban megbecsülte könyveit, érinteni sem engedte őket „seulement les érudits“ kezektől. Hogy könyveit, a legféltettebbeket is ismerjem, ő maga növelte vágyas kíváncsiságomat. Több ízben ilyesmiket mondott:

— Az értelmi életet élő ember sok mindent nélkülözhet többé-kevésbbé könnyen, de ha könyveiről kellene lemondania: inkább életét adná oda. Könyveimnek hipnotikus az erejük, jobban ragaszkodom hozzájuk, mint az élethez. Sok minden elhagyott, — a fiatalság is, — sok mindentől eltávolodtam magam is, de a könyv hű maradt és hű maradtam én is hozzá . . . Milyen jó lesz, ha átrendezgetés közben megmutogatom a legszebbeket, a legérdekesebbeket. Ujjaimmal valamennyit végig fogom cirógatni.

És naponta annyi mindenföléhelyező szeretettel beszélt könyveiről és a könyvről, amelyet „úgy kell érinteni, mint a buzgó hívek az imakönyvet“, — hogy már alig vártam a könyvtár-rendezést. De a könyvtárát mégsem rendezhettük együtt. Értékes, ritka és féltett könyveit nem érinthettem annyi kegyelettel és áhítattal, mint a buzgó hívek az imakönyvet, — haza kellett jönnöm. És amikor már itthon voltam, jött a háború.

Csak úgy nagyjából tudom, mi volt a könyvtárában. Így nem is adhatok erről részletes, kimerítő leírást; inkább csak arról szólhatok, milyen az ő igazi, nagy könyvszeretete és hogy sok könyve közül melyiket tartotta leggyakrabban íróasztalán, vagy olvasással átvirrasztott éjszakákon az ágya melletti kisebb könyvvállványon. A franciák közül: Voltaire, Renan, Rabelais abban az időben állandóan az íróasztalán állottak. A többi kedves könyve vágya, szeszélye, vagy valami gondolata kapcsán került oda. Gyakran láttam ott Racine-t (*Fédre* tragédiáját csaknem könyv nélkül tudta), Villon-t, Ronsard-t, Corneille-t, Boileau-t, Fénelon-t, Sainte Beuve-t, Diderot-t, Pascal-t, Rousseau-t, Molière-t, sőt La Fontaine meséit is. És igen sok más kedvenc könyve volt, ami nem tartozott a francia irodalomhoz. Különösen szerette és nagyon sokat forgatta a görög és latin bölcseket és költőket. Ágya előtti állványán ott sorakoztak: Sokrates, Sophokles, Cicero, Livius, Petronius, Tacitus, Seneca, Plato, Homeros, Vergilius, Horatius, Ovidius, Dante, Petrarca és Euripides. Euripidesből minden este olvasott és nem egyszer megjegyezte: „Racine l'a souvent imité, mais avec quelle grâce et quelle intelligence...“ Olvasása is egyéni volt. Más mint a másoké. Már a könyvet úgy fogta kezébe, hogy a figyelő azonnal felismerhette benne a legtökéletesebb bibliofilt. Két kézzel, szíve felett tartotta a könyvet, gyöngéden és féltve, mint a törékeny virágszálat, nehogy finom szirma megsérüljön, — sohasem fogta csak félkézben, vagy éppen visszahajtva.

Ha lapot fordított, óvatosan a térdére helyezte. A behajtott laptól és a számárfültől módfelett irtózott, úgy, mint írásközből a felkiáltójeltől, amit „nagyigényű ostobaság“-nak nevezett. És nem akarta még a felkiáltójel hangosságát sem elviselni, a halk és okos szónak adott előnyt. És mikor megmondottam, hogy a könyvlap behajtogatott szélét „számárfülnék“ nevezik magyarul, igen invenciózusnak találta az elnevezést és azt fűzte hozzá: „Okos és tehetséges emberek nyelve az, amely így megadja a szónak átvitt helyes értelmét. Számárfület valóban csak a számár csinálhat.“ Szeretett így eltréfálni és játszani a szavakkal, a szavak sokféle színével, hangzásával, értelmével. És ha magyarul (mert így kívánta) Adyt olvastam neki (amit olvasás közben le is fordítottam), azt szokta mondani: a magyar szó szép barbár muzsikája: erős napsütést, vad vizek zuhogását, mennydörgést érzékeltet különösen csengő melodiás ritmusban. Még oly tiszta, őszerejű, kiforratlan, hogy magát a természetet szólaltatja meg. Itt jegyzem meg: magyar könyve is volt Anatole France-nak. Én megszerkeztem és összegyűjtöttem számára, nyolcvanadik születésnapjára, regényeinek csaknem valamennyi magyar fordítását.

Több mint egy évtizeddel ezelőtt, abban az időben, amikor naponként láttam és munkájában kegyeletes, nagy szeretettel segítségére lehettem, — angol írókat csak ritkán olvasott. De ott voltak íróasztalához nem messze egy hatalmas polcon: Shakespeare, Byron, Milton, Pope, Bacon, Burns. Akkoriban — mert a Párizsban időző Ferrer, akit kedvelt és becsült, gyakran látogatta és könyveket hozott neki, — spanyol írók és költők könyveit olvassgattuk fordításban: Calderón, Cervantes, Espartero, Francisco de Rioja, Narvaez, Manuel Toy, Louis de Gongora és José Zorrilla írásait. A régi német irodalom sem hiányzott könyvtárából, Goethe és Schillerig minden érdemesebb német író, költő, tudós, filozófus, kritikus írása ott volt a polcán. Kant-ot idézte és szerette. Fiatal korában, amikor, mint ő maga mondta „könyvtáros és lektor volt“ (a Lemerre könyvkiadó lektora), — sokat olvasott német íróktól, de csak fordításban, mert anyanyelvén kívül élő nyelvet nem beszélt. Annál teljesebb volt ó-görög és latin nyelvismerete. Angolul és olaszul olvasott, de beszélni nem szokott. Öregségére pedig, — ahogy másfél évtizeddel ezelőtt mondotta, — amikor már takarékosan kell bánni a hátralevő idővel: visszatért legifjabb éve szerelméhez, a „Le Génie Latin“-hez. Anatole France-hoz, aki maga is latin szellem, természetes, hogy a latin szellem állt a legközelebb. A legszíveszerintebb könyvei mindig a Génie Latin termékei voltak. De az északi népek irodalmának számottevő könyvei mégsem estek ki érdeklődésének köréből.

Dolgozószobája fala ki volt tapétázva könyvekkel. Dolgozó és hálószobája közt pedig (mielőtt az egész Villa Saïd-beli villáját teljesen át nem alakították) egy könyvtárszoba volt. A lépcsőház falaiban is könyvszekrények beépítve. És könyv volt mindenfelé, minden falon, ahol csak elfért, az egész épületben, itt-ott egy-egy szép keleti szőnyeggel függönyként eltakarva. És több, különben alig használt szobában, formás, stílusos szek-

rénykében könyvek voltak elrejtve a nem hivatott szemek elől. Egy-egy nagyon kedves írójának a művei, egy-egy munkájához szükséges összegyűjtött írások és könyvek állottak ezekben a szekrényekben. Így volt egy ilyen szekrénye Rabelais címerével és tele csak Rabelais könyveivel és a reá vonatkozó adatokkal, írásokkal. És volt egy másik Jeanne d'Arc-címeres, ebben Jeanne d'Arc-ról írott könyvek és valamennyi az orleansi szüzre vonatkozó dokumentum. Egy harmadikban pedig a legféltettebbek, a legrégibb és legritkább kiadások: Lucretius és Dante első kiadásai (Casella nápolyi kiadójának ajándéka). Aztán a híres Dina Mózes héber tudós egykori gyűjteményéből sok utánjárással és fáradsággal Pronté estampe kereskedő (a Mesternek hűséges jó embere) segítségével megszerzett érdekes ritkaságok: juhbőr és faraó-fügefalevelekre írt araménus és szamaritánus szövegek, egyiptomi és syriai különösen ritka és becses írások.

Századok és évezredek tömjénfüstként szálló finom porában, régi könyvek lélekzetviasszafojtó csöndjében láttam Anatole France-ot naponként. Hajdani görög bölcs pentelikoni kőből kifaragott képmásaként, szép, márványfehér öreg fejével a sok könyv között. Őt láttam a legcsudálatosabb, a legérzékenyebb bibliofilnek. Hittem ezt és éreztem is. Ő csakugyan könyvek közt született. Könyvek közt nőtt fel apja könyvesboltjában. És később is, felserdült ifjú korában könyvek közt élt a Luxembourg-könyvtárban, ahol Leconte de Lisle alatt állása volt és ahol, amint ő maga szerette emlegetni: „A nyitott ablakon át rigók füttyentettek be csalogatni a Senatus ódon könyvei mellől, a napos kert virágágyai közé, ahol ifjú párok sétálgattak karöltve.” És könyvek közt tudjuk ezután is, mint a parnasszusi költők kiadójának, Lemerre-nek lektorát. Már mint író, kritikust, könyvgyűjtőt, őszinte, komoly bibliofil, akit bölcsőjétől-koporsójáig el nem hagyott a könyv. Mert könyvek közt élt utolsó éveiben, bölcs, resignált, nyugalmat kereső öregségében is. Anatole France könyvek közt született, élt, könyveket írt, könyvei közül szólította el a halál.

Ez év tavaszán, — 1924-ben, — amikor nyolcvan éves korában meglátogattuk, még mindig könyvei közt láttuk. Dolgozószobájában éppen olyan sorrendben, elrendezésben találtam könyveit, mint amikor köztük ülve a *Les Anges* regényét írta. A padlótól a mennyezetig éppen úgy állottak szép sorjában egymás mellett a művészi kötésű, sötét fedelű könyvek, mint azon a napon, amikor ott hagytam őket. Csak maga a Mester: Anatole France változott meg, hogy belénk markoljon fájdalma az emberi mulandóságnak a tárgyak állandóbb létezése felett. A könyv él századokon, évezredekken keresztül, amikor már az agy, amelyben gondolata megfogant és a kéz, amely a gondolatot közvetítette, réges-régen elporladt . . . Hol vannak azok a bibliofilek, akik megőrizték számunkra a legritkább, legérdekesebb és a legrégibb könyveket? . . . Úgy elhamvadtak, mint azok, akik megírták számunkra. És akármennyire is a dolgok megszokott rendje ez: bele tudunk-e minden fájdalom nélkül törődni? . . . És mert: nem, e fájdalomból születik szakadatlan lánc az új és újabb köny-

veknek. Meghalt és születő gondolatok örök kapcsolata a könyv. A soha nem szűnő emberi gondolat terméke . . .

A bibliofil Anatole France mellett bibliofil érzések sarjadtak bennem is. Jó volt viszontlátni, ismét előttem sorakozva, a régi görög és latin költők, bölcsek, tudósok írásait; szanszkrit és perzsa papiruszokon az évezredek előtti tanításokat: hindu filozófusok, költők, mesemondók, japán és kínai írók, természettudósok műveit; egyiptomi hieroglifákat, semiták talmudját s a régi európai irodalom kiválóságait. Minden nagy gondolatot, ami valaha emberi agyban termett, amit valaha emberi kéz leírt Voltaire-ig, vagy még egy századdal későbbig, Balzacig. Csak eddig terjedt Anatole France irodalomszeretete. Modern könyv nem volt könyvtárában. És, ha mai íróról kérdezték véleményét, azt mondotta: „Nem ismerem a modern irodalmat.” Pedig minden megjelent érdekesebb új könyvet elolvasott, minden folyóiratot figyelmesen átnézett, de aztán hagyta elkallódni őket, nem tette a könyvtárába. Mégis egyre azt mondotta, nem ismeri a modern irodalmat. Még nekem is azt mondotta, aki pedig frissen érkezett új könyveit vágtam fel, de aztán hozzátette: „Amit igazán és nagyon nem szeretünk, azt nem ismerjük, bizonyos távolban marad mindig tőlünk. És mivel megértő szeretettel a modern irodalmat nem tudom felfogni, hogyan mondhatnék ítéletet föléle?” Ilyen bölcs, mértékletes, saját magát is bíráló volt mindig kritikájában. Nem kicsinyelt, nem túlzott, bár hevülékeny, lelkesedő természetű volt, ítéletének mérlegét egyensúlyban tartotta. Sohasem láttam elfogultnak, türelmetlennek, a legkevésbé rosszindulatúnak, sem irodalom, sem művészet, sem más emberi törekvéssel szemben.

Nemcsak a ma irodalma, hanem a ma művészete is távol állott tőle. És nem volt ízlése szerint való a mai építkezés, a mai bútor, a mai robotos, elmélyedés nélküli élet. Nem tudta még gondolatban sem magát beleélni a jelenbe. Vagy a régi multba vonult erősen vissza, vagy az utópiás jövőndőhöz menekült. Csak éppen a vajúdó ma volt teljesen idegen és szépségtelenül kietlen számára. Régi könyvek, régi műtárgyak, régi bútorok közt élt. Lúdtollal írt gyertyavilágnál és öreg kandallójában nagy fahasábok égtek. Így fordult el a jelentől a jelenben.

Kémeri Sándor.

NAGYLUCSEI ORBÁN KÖNYVTÁRÁNAK MARADVÁNYAI

AGYLUCSEI Orbán egri püspök Mátyás király korának egyik legérdekesebb alakja Magyarországon. A király 1468 óta egyre fokozódó megelégedésének jeleivel tünteti ki. 1472-ben budai kanonok, 1474-ben székesfehérvári prépost, 1478-ban nemesi jogot kap, amelyhez 1480-ban megkapja a címet is, 1481-ben királyi kincstárnok, 1482-ben győri püspök, 1487-ben egri püspök és nádorhelyettes, sőt a bécsi püspökség kormányzása is rá van bízva.¹⁾ A magas állások mellett a királyi kegy nagy birtokadományokkal is elhalmozta hűséges emberét, úgyhogy Nagylucsei Orbán utolsó éveiben az ország leghatalmasabb és leggazdagabb főurai közé tartozott.

Nem csodálkozhatunk tehát azon, ha egykorú feljegyzésekben azt olvasuk, hogy kulturális célokra, egyházak építésére, felszerelésére igen nagy összegeket fordított s nem is képzelhető másképp, minthogy Mátyás királynak e kedvelt embere őszinte érdeklődéssel viseltetett a tudományok iránt és magának is külön könyvtárat alapított.

Bonfini és Galeotti emlékeznek meg szép viszonyáról a tudósokhoz és a tudományhoz s különösen Galeotti²⁾ bővebben beszél a püspök könyveiről is és említi, hogy a püspök azokat igen jól ismerte. Annak megítélésére, hogy e könyvgyűjtemény mekkora lehetett, a rendelkezésre álló adatok nem nyújtanak elég támpontot. A megmaradt emlékek pedig igen gyérek.

Úgy látszik, nyomtatott és írott könyvek egyaránt lehettek birtokában, mert egy nyomtatott Missaléről értesít az az oklevél, mely szerint István szerémi püspök és királyi személynök 1492-ben nagybátyja emlékezetére az egri egyháznak egyéb kincsek mellett egy pergamenre nyomtatott, miniatűrökkel ékes Missalét ajándékozott a püspök címerével.³⁾

Orbán püspökkönyvtárának első darabja, egy pergamenre írott *Psalterium*, 1906-ban a müncheni piacon került felszínre s innen szerezte meg a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára. (Cod. lat. 369.) A kereskedő katalógusa ropant magasztalta a miniatűrök szépségét, de keletkezésük helyét illetőleg ellenmondásba keveredett. Először ferrarainak, utóbb flórencinak, sőt Atta-

¹⁾ Életrajzi adatait lásd: *Wenzel Gusztáv*: Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a Nagylucsei Dóczyakkal. M. Tud. Ak. kiadv. VI. 1877. Értekezések a történelmi tudományok köréből. 6-17. lap. — *Nicolaus Schmitth*: Episcopi Agrienses. Tyrnaviae. 1768. II. 124-148. lap. — *Schönherr Gyula*: Nagylucsei Orbán címeres levele 1480-ból. Turul. 1878. 66-68. lap.

²⁾ *Galeotti Marzio*: Mátyás király stb. XXXII. fejezet. Magyarország dicsérete.

³⁾ Orsz. Levéltár. Dl. 19876. sz. oklevél. Közölve M. Könyvszemle 1887. 325-326. lap.

vante munkájának mondta. Schönherr,¹⁾ ki a kódexben Nagylucsei Orbán címerét ismerte fel, a miniaturák mesteréül Gherardo del Fora flórenci mestert emlegette, s igen helyesen összeköttetésbe hozta a velencei Averulinus, a párisi Cassianus, a müncheni Beda, a római Missale és a budapesti Trapezuntius Corvin-kódexekkel. (Helytelenül vonva be a csoportba a nápolyi származású drezdai Valturius Corvin-kódexet is.) Léon Dorez²⁾ viszont a holkhamhalli Corvin-Evangelistariumot kapcsolja igen helyesen ehhez a csoporthoz; a miniator személyét azonban „bizonyos valószínűséggel“ a flórenci Boccardino Vecchióban véli felismerhetni. Látnivaló, hogy a művész személye körül fennforgó bizonytalanságot az okozta, hogy kellő ismeretek híján mind a három író csak a festések rendkívüli szépségét érezte s ép azért a miniator-festés legnagyobb ismert nevei között keresgért. Így egyöntetűen okvetlenül Flórencben kellett megállapodniok. Noha kéznél voltak Csontosinak nagyon értékes megjegyzései³⁾, melyek — ugyan még félénken — Magyarország felé mutattak. Az újabb irodalom⁴⁾ az egész csoportot határozottan a budai műhelybe utalja. Mivel más helyen magam is több fontos körülménnyel bizonyítottam, hogy e darabok valóban a felsőolaszországi hatás alatt dolgozó budai műhely termékei, — másrészt Schönherr igen részletesen ismertette a Nemzeti Múzeum Psalteriumát, fölösleges ismétlésekbe bocsátkoznom.

A szóbanforgó Psalteriumról csak azt említem még meg, ami Schönherr figyelmét elkerülte, ellenben biztos alapul szolgál a kódex korának meghatározásához. A második címlap (F5r) díszes keretének jobb szélén fölül halvány zöld pajzs látható, amelyen — ha világosság felé tartjuk — előtűnik az eredetileg tervbe vett díszítés, azaz a következő felírás: *V R E A*, kiegészítve: *Urbanus Episcopus Agriensis*. A felírás tehát kétségtelenné teszi, hogy a kódex Orbánnak egri püspökké való kinevezése, azaz 1487 után készült. Mivel a püspök 1492-ben halt meg, a kéziratnak 1487 és 1492 között kellett keletkeznie, épen azokban az években, melyekben Mátyás király és Kálmáncsehi Domonkos készítették pompás kézírataikat a budai műhelyben.

A Psalterium eddig egyetlen képviselője volt Nagylucsei Orbán könyvtárának, mígnem a bécsi Nemzeti Könyvtárban további két kódexre bukkantam, melyek a püspök címerét viselik.

Az egyik *Plinius*-nak *Liber de viris illustribus* című művét és más kisebb munkákat tartalmaz. (Ivrét. Hártaykézirat. 191 lap. Kötése korabeli barna

¹⁾ *Schönherr Gyula*: Nagylucsei Orbán zsolttáros könyve a M. N. Múzeum könyvtárában. M. Könyvszemle 1906. 193-210. lap. Két táblával.

²⁾ *Léon Dorez*: Les Manuscrits à peintures de la Bibliothèque de Lord Leicester à Holkham Hall. Norfolk. Paris. 97-99. lap. LIX. tábla.

³⁾ *Csontos János*: Hazai és külföldi könyvtári buvárlatok. M. Könyvszemle 1888. 214-215. lap és Attavantestől festett Corvin-codexek. M. Könyvszemle 1885. 253. lap és Mátyás és Beatrix arképei Corvin-codexekben. Arch. Értesítő. 1888. 114. lap.

⁴⁾ *André de Hevesy*: Les miniaturistes de Mathias Corvin. Revue de l'art chrétien. 1911. és La Bibliothèque du Roi Matthias Corvin. Paris. 1923.

flórenci bőrkötés, négy vörös bársony kapocs maradványaival. Vágása poncolt arany. Cod. lat. 48.)

Csontosí „A bécsi udvari könyvtár hazai vonatkozású kéziratai“ címen összeállított jegyzékébe¹⁾ felveszi ugyan ezt a darabot, de csak azért, mert tévedésből Sambucus-kódexnek nézte. Pedig a kódex Bécsben a Salisburgensianak között van nyilvántartva s ez már magában kizárja a Sambucus-féle eredetet.

A finom, gondos írással másolt könyvet számos színes iniciálé és két címlap díszíti. Az első címlapnak (F1r) három szélét díszes keret fogja be, az alsó lapszél közepén püspöksüveg alatt Nagylucsei Orbán címerével. A második — Plinius Caecilius Secundus *Panegyricus Trajano dictus* című munkája elé adott — címlapnak (F95r) csak két szélén van festés. Mind a két címlap fehér indafonatos flórenci modorban készült. A keletkezés korára és helyére vonatkozólag fontos bejegyzést találunk Plinius Caecilius Secundus *Epistolarum liber 9* című művének végén, a 92 v lapon: „Transcriptum florentiae III. idus. jan. anno salutis nostrae MCCCCLXVIII. Paulo II. Romae. Pont. Max.“

A másik kézirat *Marsilius Ficinusnak Commentarius in Platonis convivium de amore* című műve. (Negyedré. Hártyakézirat. 109 lap. Kötése egykorú flórenci barna bőrkötés, két zöld selyem kapocs nyomaival. Vágása aranyozott. Az Egyetemi Könyvtárból ered s azelőtt Cuspiniané és Faberé volt. Cod. lat. 2472.)

A munka Janus Pannoniusnak van ajánlva s ez tévesztette meg Csontosí,²⁾ midőn a kéziratot Janus Pannonius kódexének mondta s bizonyosan a címet is Janus Pannoniusénak gondolta. Lehetséges, hogy a kódex eredetileg Janus Pannoniusé volt, ki azonban a címer helyét üresen hagyta, mert egyetlen, három szélén egyszerű flórenci fehér indafonattal keretelt címlapjának alján, a címertartó angyalakma Nagylucsei Orbán címerét fogják közre és a címer alatt semmiféle más címer nyomai nem láthatók. A Janus Pannoniushoz intézett ajánlás végén (F1v) ezt olvassuk: Vale. Nonis Augusti. MCCCCLXVIII. Florentie. Akár Janus Pannoniustól vette át a püspök, akár csak lemásoltatta annak kódexét a maga számára, bizonyos, hogy az 1468 és 1469-es évszámokat viselő kéziratokba csak 1480 febr. 2. után festethette bele a címereit, mert ezen a napon kelt a címeradományozó oklevél,³⁾ sőt csak 1482 után, mert előbb nem illette meg a címer fölött a püspöksüveg.

Noha e két ujonnan bemutatott Nagylucsei-kódex művészetileg nem jelentékeny, mégis örvendetes módon egészítik ki e könyvtárra vonatkozó ismereteinket s talán hozzásegítenek másokat is újabb darabok felkutatásához. Mert csak akkor lehet világos képünk a magyar humanizmus törté-

¹⁾ Magyar Könyvszemle. 1884. 166. lap.

²⁾ Csontosí: A bécsi udvari könyvtár stb. 182. lap.

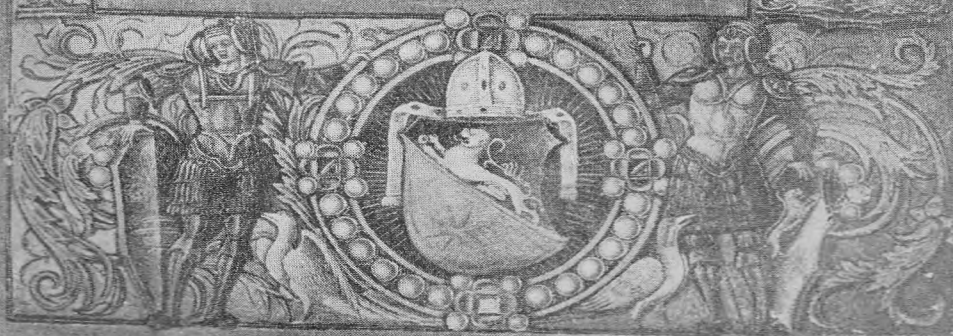
³⁾ Az eredeti oklevél a Batthyány hercegek körmeneti levéltárában van. Jelz. Arm. 3. lad. 8. N° 75. Színes képét lásd: *Schönherr* id. m. Turul 1898. és *Fejérpataky* László: Magyar címeres emlékek. Budapest. 1912. II. XXIII. tábla.

ORIGOPROPHETIA
DAVID REGIS
ISRAHELN. PSALMOR
CENTVM QVINO

DAVID
FILIVS
IESSE
R. EX
ISRAEL
CVM
F. S.
S. ET
IN RE
GNO
SVO.

quattuor elegit qui psalmos facerent. i.
asaph. eman. etban. et idithim. Octo
ginta octo q^d dicebant psalmos: et du
centi suppsalma. Et cytharam petunt
bat abuih. cum dauid reduxisset et
archam in iherlm. post annosxx. re
uocatā ab azous. et mansit in domo a

ROCA REX ALBANORVM A
mulum & numitorum filios habuit. quibus re
gnum annuis vicibus habendum reliquit. esse
autem imperarent. Sed amulius fratri impium
non dedit. et ut cum stolo pararet & beam si
uiam filiam eius ueste sacerdotem praefere. de in
genuitate perpetua teneretur. quae a mare compres
sa Romulum & Remum edidit. Amulius ipsam in uincula com
pexit. paruulos in tiberim abiicit. quos aqua in sicco reliquit. Adua
gitum lupi accurrit. eosq; uboribus suis aluit. Rex fauulus pastor
collatos acce laurentis coniugi educandos tradit. Qui postea amu
lio inuictis Numitori auct regnum restituerunt. ipsi pastoribus co
adunatis ciuitatem condiderunt. quam Romulus augurio uictor
f. ipse xij. Romus. vi. sex uulturns uidet. Romam uocauit. Et
ut eam prius legibus q; moribus muniret. edixit nequis nullum
transilire. Quod Romus irridens transiit. & a Celere centurio
ne rastro fecit occisus. De Romulo romanorum rege primo.

Amulius alium conueniens iacebat. Sanguine excreta fuso cu
uidere coniugia desse. per legatos a finitimis ciuitatib; pe
nit. Quibus negatis ludo consilia simulant. ad quos cum
uicinis sexus mulatudo uenisset. deo eius signa uirgines raptae
sunt. Ex quibus cum una palatrina cum magna admiratione con
duceretur. Talasio eam duci responsum. Quae nuptiae quia feliciter co
stent. institutum est ut omnibus nuptiis talasii nomen inuocare
tur. Cum feminas finitimarum romanis irapuisse. Primi cen
nensis contra eos bellum sumpserunt. Aduersus quos romulus pro
cessit. a exercitum eorum ac duce acronem singulari proelio deu
cit. Spolia opima ioui feretro in capitolio consecrauit. Sabini ob rap
tas bellum aduersus romanos sumpserunt. et cum rome appropin
quant. Tarpeiam uirginem nacli. quae aquae causti sacrorum hau
riende descenderat. ei T. tacius optionem muneris dedit. si ex

*Commentarium Marsilij ficini de
retingi i platonis conuiuio de amore:*

PLATON Philosophus pater annos unum &
octuaginta aetatis natus septimo nouem
bris die. quo ortus fuerat discumbens
in conuiuio remotis dapibus expirauit. Hoc
autem conuiuium. quo & natalicia. & an
niuersaria Platonis pariter continentur pri
sa omnes platonici usque ad Platonem & Por
phyrium tempora quot annis instaurabantur.
Post uero Porphyrium mille. ac ducentos an
nos solennes he dapes pretermisse fuerunt.
Tandem nostris temporibus Vir clarissimus
laurentius medices platonicum conuiuium
renouaturus franciscum bandinum ar
chiclericum constituit. Cum is septimum
nouembrio diem colere bandinus institui
isset. regio apparatu nouem platonicos acce
pit conuiuium. Antonium Allium episcopum
fesulanum ficinum medicum. Christophoru
bandinum poetam. Bernardum Nucium
rhetorem. Thomam Benetum. Iohannem.

MARSILIUS FICINUS:

COMMENTARIUS IN PLATONIS CONVIVIUM DE AMORE

WIEN, NATIONALBIBLIOTHEK, COD. LAT. 2472.

netéről, ha nagyjából az összes fennmaradt darabjait ismerjük a Corvinának, Vitéz János, Döbrenthei Tamás, Nagylucsei Orbán, Kálmáncsehi Domonkos, Várady Péter, Pruisz János, Bakócz Tamás, Szathmáry György stb. könyvtárainak. Az utolsó évek pedig annyi e korbéli kéziratot hoztak napfényre, hogy alapos okkal tehető fel, hogy még mindig igen sok darab lappang.

Hoffmann Edith.

KI NEM ADOTT KÖNYVEK A 49-ES EMIGRÁCIÓ ELSŐ IDEJÉBŐL

MAGYAR szabadságharc szerencsétlen végével, 1849 augusztusában Kossuthtal együtt Törökországba szorult ki a magyar sereg pár ezernyi töredéke s a küzdelemnek több vezető egyénisége is: Batthyány Kázmér külügyminiszter, Mészáros Lázár hadügyminiszter, Dembinski, Bem, Perczel, Guyon, Kmetty, Stein tábornokok, nem számítva azokat, akik — mint Szemere miniszterelnök, — sikerrel csúsztak ki a török vendégszeretnek túlságosan marasztaló karjai közül és pár napos tartózkodás után tovább

utaztak a művelt nyugati államokba.

Az orosz és osztrák diplomácia üldözte a menekülteket, kiadatásukat követelte a magas Portától. Az angol és francia segítette őket. S a viszály ideje alatt, mely ily módon az emigránsok feje fölött támadt, hónapokig várakozott sorsára apró török városokban a kicsiny magyar csoport. Végül a hatalmak a menekültek internálásában egyeztek meg, úgy hogy az előkelőbb személyek törökországi tartózkodása mintegy két esztendőre terjedt.

Talán nem is kell bővebben fejtegetnünk, hogy miért folyamodtak ennek az emigrációnak képzetesebb tagjai az író toll és papiros vígaszához. Szerencsétlenség, hontalanság, a bizonytalan jövőnek a réme, elzártáguk minden európai kultúrától szükségessé tette, hogy naponta egypár oldal megfogalmazásával emlékeztessék az emigránsok magukat saját magukra, arra, amik voltak, s amik még szeretnének lenni. Ezért van, hogy azoktól, akik a nyugati művelt népeknél élhették hazátlan életüket, kevés emlékirat maradt fenn. A Törökországban meghúzódó emigránsoktól azonban máris számos kötet jelent meg. Mészáros, Dembinski, Egressy, Makay, Lázár Kálmán, Veress, László, Kinizsi, Papp, Szöllősy, Blana, Biró különféle tárgyú munkái mind törökföldi feljegyzések alapján kerültek később nyomtatás alá.

Amint a csapásnak első kábultsága elmúlt, látjuk sietni az emigránsokat esténként rideg szállásaik felé, a török faházakba, hogy egy-két bizalmas órát töltsenek el íróasztaluk mellett, amit azonban képletesen mondunk, mert asztalokhoz csak később juttatta őket a török kormány különös gondoskodása. A sívár, tétlen napok sorában, az egymás közti társalgásnak megszokottságában, a beszélgetés tárgyainak egyhangúságában, a török nyelv tanulásán kívül, a legtöbbjükre nézve ez volt az egyedüli, ami némiképp a tevékenység megnyugtató érzését nyújthatta.

S mégis mennyire különbözők a szándékok és célok, amelyekkel az egyes írók magányos munkájuk közben a papiros fölé hajoltak! A jellemnek, gondolkodásmódnak s a titkos és bevallott céloknak mily változatossága tárul elénk különösen azokban a munkákban, amelyek még ma sem láttak napvilágot. Az egyéni sorstól a nagyvilág politikai fordulataig sok kicsiny és nagyszerű körülmény játszott közre, hogy a nyomott hangulatnak, a fantasztikus helyzetnek termékei még máig is ismeretlenül rejtőznek a levéltárakban. Egy részük meg is semmisült, úgy, hogy csak megemlékezésekből tudunk valamit róluk. Elmúlt dolgoknak tekintették munkájukat az írók, szinte rosszul esett talán arra az időre visszagondolniok, amelyben írták azokat. A későbbi nemzedék pedig, ha ismerte is e műveket, nem tartott sokat értékükről, hiszen minden segédeszköz nélkül és a hangulat túlzásai között készültek.

Kezdjük a sort talán egy olyan munka ösmertetésével, amelynél a munkára indító ok nem vet fel különösebb kérdéseket. Maga a munka nem maradt fenn, azonban keletkezésének egyes fázisairól adataink vannak. Sajnos, ezek az adatok nagy, emberi gyarlóságokat tárnak elénk.

Stein Miksa báró írta ezt a munkát, nagy sietve, mindjárt a száműzetés első hónapjaiban. Német katona-családból származott Stein, eszes és kiválóan képzett mérnökkari tiszt volt. Úgy látszik azonban, semmi egyéb nem hozta a magyar seregbe, mint az eszközökben nem válogató nagyravágyás. Itthon sok jó szolgálatot tett tudásával, de bátorság és hűség tekintetében nem volt jó híre. A katasztrófa után lett csak tábornokká; Kossuthtól kérte és kapta már Viddinben kinevezését, — s rögtön ezután felajánlotta szolgálatait az oroszoknak; majd pár hét múlva törökké lett. S tele reménnyel nézett jövőendő katonai pályafutása elé. Ekkor mondogatta: szégyenli, hogy valaha a magyarok ügyét szolgálta. Később csalódván a törökökben, az osztrák konzulok mindennapi látogatója lett s mély bűnbánattal kísérelte meg egyengetni útját a hazatérésre.

Ekkor „műve” már készen volt; tudjuk ezt, valamint irányát és célját is abból a levélből, melyet Kossuthhoz intézett, felajánlván neki munkáját, a szabadságharc történetét, szép pénzösszegért. Ha rögtön fizet, — írja — lemond a munka kiadásáról, ellenkező esetben már holnap elküldi egy kiadónak, akivel már szerződése is van. Úgy látszik, Kossuth nem válaszolt a levélre és az ajánlatra, mert a munkát nemsokára az osztrák konzulnál látjuk, aki szemelvényeket küld abból Bécsbe. A több száz oldalas iratnak bizo-

nyára voltak érdekes és használható részletei, mert Stein idehaza központi állásban működött és éleseszű ember volt. A szemelvények azonban végig alávaló rágalmakat tartalmaznak a szabadságharc összes vezetőiről és rosszul burkolt dicséretet a szerző tehetségeiről.

Stein munkájával nem érte el célját, sem pénzt, sem kegyelmet nem kapott. A krimi háború alatt, mint török pasa, szerephez jutott; de ekkor is intrikált, talán kémkedett is; börtönbe került, ahol — sejteni lehet, milyen módon, — hirtelen meghalt.

Jól esik menekülnünk Stein munkájától. A másik véglet: *Mészáros Lázár törökországi naplója*. Ez valóban semmi célt sem szolgált. Egy becsületes férfileleknek bizalmas tükre. Mészáros történelmi értékű munkája a szabadságharcról — amit szintén Törökországban írt — már megjelent; ez a naplója azonban csak kéziratban van meg a *Nemzeti Múzeumban*. 1849 Szilveszter napján kezd meg s 1850 Szilveszterén fejezi be. Mindkét munkájában hosszan vizsgálja saját tetteit, gyöngeségeit, nyugodt érzéssel, abban a tudatban, hogy becsületét minden balsors között híven sikerült megőriznie. Messzeható jelentőségű történeti adatokat nem találunk naplójában; de megtaláljuk benne szabadságharcunk egyik vezéralakjának egyéniségét, ön-maga által őszintén és tartózkodás nélkül jellemezve. „A lélek szenvedett, s vele a test is” — beszéli Mészáros törökföldi életéről; soraiból ki-kicsillan a fájdalmas honvágy; politikai szerepre nem törekszik, amint azelőtt sem; s amikor egy titkos osztrák ágens felhívja, adja be kérvényét a kegyelemért, ridegen kijelenti, hogy meggyőződése szerint helyesen cselekedett, kegyelmet soha sem fog kérni. Szerény és élcélődő hangon beszél saját vezéri és hadügyminiszteri szerepéről. Vezértársai közül csak Dembinskit tartja igen-igen nagyra. Vele tölti napjait, hallgatja az ő élményeit, anekdotáit. A vén lengyel sas igen szellemesen tudott sziporkázni, de — amint Batthyányné levelei is mutatják — nem igen szerette észrevenni, hogy repülni már nem tud. Részben Dembinski hatásának tulajdoníthatjuk azokat a kifakadásokat is, amelyeket Mészáros naplója Kossuth ellen tartalmaz. Amikor azonban véget ér az internálás és Mészáros Angliába kerül, elragadja őt is a közvélemény lelkesedése Kossuth iránt, s kedves, tréfás és hódoló leveleket ír Kossuthnak.

A naplót Mészáros hű kísérője, Katona ezredes tartotta magánál a tábornok halála után, s a nyolcvanas években került az, egy második kézről, a *Nemzeti Múzeumba*. Terjedelme mindössze 140 oktáv oldal, úgy, hogy egy kisebb füzetben ki lehetne adni; s azt hisszük, a közönség szívesen olvasná a legőszintébb iratot, amelyben szabadságharcunk egyik főalakja önmagáról szól.

E két oly ellentétes, egyszerű és áttetsző munka után nézzük *Perczel Mór tábornok naplóját*. A tábornok önmagában hordta a legszélsőbb ellentéteket. Jó szívének és kiméletlenségének egyformán maradtak fenn emlékei. Gyűlölködésig ment, ha hiúságában sértették s felháborodásában nem nézett felsőbb célt és érdeket. Viszont azonban kevés hadvezér viselte oly ön-

feláldozással és odaadással hadjáratait, mint ő. Jó hazafi volt és vitéz, de önmagát szinte betegesen nagyra tartotta.

A naplót a Perczel család őrzi. Igen érdekes adatokat tartalmazhat, mert Perczel a török földön sem maradt tétlen, erősen remélt új háborúban s ügynököket is tartott Magyarországon. Jó ideig Kossuthal együtt dolgozott. Később összekülönböztek. Majd pár hónap múlva érzékeny kibékülés következett, hogy azután ez a változatosság folytatódjék egész hosszú emigrációján keresztül, sőt még hazatérte után is.

A Perczel család éppen ezért nem akarja még a nyilvánosság rendelkezésére bocsájtani a naplót, hogy a hatvanas években oly nagy feltűnést keltett Perczel-Kossuth vitának újabb tápot ne nyújtsanak a honvédtábornok szélsőséges feljegyzései. A család intenciója mindenesetre nemes, de nézetünk szerint a napló történetileg értékes adatainak kiszemelését most már nyugodtan rá lehetne bízni a tudományos fórumokra.

Hidegebb és nyugodtabb munkát találunk *Batthyány Kázmér grófnak, a magyar külügyminiszternek emlékirataiban*. Batthyány emlékiratait Sumla városában kezdte meg, utazásai közben folytatta, Brusszában fejezte be. Visszatekintés ez a munka a szabadságharcra s az azt megelőző politikai mozgalmakra. Batthyány Zamoyski grófnak, a lengyel emigránsnak biztatására írta, igen sietve és 1850 áprilisában már Párizsba küldte kinyomtatás céljából. S bár láthatóan nagy érdeklődéssel és reményekkel kísérte a mű sorsát, Teleki László kérésére egyelőre lemondott publikálásáról.

Úgy látszik, jó barátjának, Zamoyskinak a hatása alatt Batthyány a sumlai szomorú téli napokban meglehetősen kedvezőtlen színben látta a magyar mozgalom legfőbb vezetőit. S hozzájárulhatott ehhez hitvese is, ki férjének jövőjét féltve, igyekezett őt Kossuthtól távol tartani.

Később Párizsba került a grófi pár, ahol Szemere társasága újra szembe állította Batthyányt Kossuthal. Úgy látszik, ezért szánta rá magát ismét munkája közlésére. Arra is gondolt, hogy angolra lefordíttatja. Ezért küldte el kéziratát Blackwellhez, aki Anglia félhivatalos ágense volt azelőtt Magyarországon. Blackwell átalakította a munkát, de a közlés megint elmaradt, valószínűleg Batthyány hirtelen halála miatt. Az angol kéziratot most Akadémiánk könyvtára őrzi.

Egészen más irányú munkát küldött nyomdába *Kossuth Lajos*, már 1851 elején. Jellemző törhetetlen optimizmusára, hogy már két hónappal a katasztrófa után teljes lelkesedéssel és ragyogó reményekkel eltelve dolgozott azon, hogy nemzete balsorsát jóra fordítsa. A keleti kérdés diplomáciai bonyodalmaihoz igyekezett hozzákapcsolni a magyar ügyet. Annakra bízott magában és a jövőben Kossuth, hogy gyakran csak pár hónapra tette a diadalmas és boldog hazatérés időpontját. Azonban — mint maga mondta — a szabadságharc tanulságai megváltoztatták addigi, embereiben bízó hitében. Görgey magatartása hatott rá. Ezért szándékozott hazatérése esetén diktatori hatalommal működni. Magának tartotta volna fenn a fővezérséget. Erre a szerepre komolyan s hosszú ideig készült is Törökországban.

Tanítómesterei Bulharyn lengyel tábornok, és Idzykowski lengyel ezredes voltak Kiutahiában.

1851-ben Kossuth már kész katonának vallotta magát. A most megnyílt Kossuth-levéltár iratai közt számos jegyzetet, tervezetet találunk a hadtudomány minden ágazatából, Kossuth kezével írva. Többek között elkészítette Magyarország jövő katonai szervezetének tervét is.

1851 tavaszán Idzykowski ezredes eltávozhatott Törökországból, s Belgiumból Kossuthnak levelet írt, amely egyedül ad hírt arról, hogy Kossuth egyik ilyen katonai munkáját kinyomatás céljából a lengyel ezredessel nyugatra küldte. E munka tartalmáról csak annyit tudunk, hogy elsősorban a magyar vezényszavak tankönyvének volt szánva. A kinyomatás nehézségekbe ütközött, mert igen megdrágította volna, hogy a magyar betűtipusokat külön kellett volna elkészíteni. Pénz pedig nem volt elég, akkor sem, s úgy látszik később sem, mert Kossuth könyve tudtunkkal sohasem jelent meg, — ahogy maga Kossuth sem állhatott soha hadsereg élén a magyar határokon, amint ez sokszor kifejezett vágya, álma volt.

Nem magyar ember, de a Törökországba szorult menekültekkel együtt élt s írta emlékiratait *Longworth őrnagy*, a cserkeszföldi utazó, aki részt vett szabadságharcunk utolsó hónapjaiban. Egyike azoknak az angoloknak, akik részben kedvtelésből, részben kenyérkeresetből utazgatnak, mint hírlapok tudósítói, s akiket az angol diplomácia is szívesen felhasznál bizalmas küldetésekre. Ő, úgy látszik, a konstantinápolyi angol nagykövetnek, Canningnak, félhivatalos megbízásából jött Magyarországra, ahol aztán Guyon mellett küzdötte végig az utolsó harcokat. Török földön egy kötetbe foglalta emlékezéseit, amelyek bizonyára igen értékesek lehettek, különösen Kossuthnak külügyi politikáját illetőleg. Művével Longworth már 1850 nyarán teljesen készen volt és egy konstantinápolyi angol festővel sorban felkereste a szabadságharc vezető személyeit Törökországban, hogy munkájához arcképeket, illusztrációkat festessen. Kossuthról, Mészárosról, Dembinskiről, Batthyányról, Perczelről többé-kevésbé jól sikerült kép készült el ily módon, amint ezt egykorú levelek kritikájából tudjuk.

Azonban a sors nem kedvezett ennek a munkának sem. Longworth hamarosan hivatalos diplomáciai állásba jutott s munkáját nem publikálta, alávetvén magát a diplomáciai kar fegyelmének, amely tartózkodást parancsol a politikai vélemények nyilvánításában. Ránk nézve igen sajnálatos dolog, hiszen bizalmas viszonya egyrészt Kossuthtal s Batthyányval, másrészt az angol követtel, sok szavahihető és érdekes adattal gazdagíthatta munkáját, amely talán valamikor mégis napfényre fog kerülni az angol külügyi hivatalok valamelyikének irattárából.

Nem Kossuthékkal együtt menekült ki, hanem később lopódzott ki Törökországba *Mack József alezredes, a komáromi vár tüzérparancsnoka*, a későbbi, vérbefojtott Mack-féle összeesküvés szervezője. Neki is vannak emlékiratai. Amerikában írta azokat, főként a török földön szőtt összeesküvés történetéről.

Ismét új fajtája az embereknek. Tele lelkesedéssel — bár meglehetősen zavarosan elképzelt célokért; — telve önfeláldozással, amely azonban inkább csak hóbortos kísérletekre vezetett. Kossuth elé Kiutahiában álnéven, álöltözetben, mint egy amerikai utazó inasa, toppant hirtelen. A török őrizzet miatt csak titokban találkozhattak; s az elsietett beszélgetésekben is megnyilvánult határtalan odaadásával megnyerte Kossuth szívét. Utasításokat kapott tőle, hogy a hazában csöndben és óvatosan katonai szervezeteket létesítsen.

Pár hónap múlva Kossuth ijedten igyekezett már visszavonni megbízatását. Mack hóbortjairól rémítő hírek érkeztek. Késő volt; otthon már felfedezte az osztrák a dolgot, többen halállal fizettek, igen sokan börtönnel, köztük Kossuth nővére is.

Mack most Kossuth ellen fordult, s emlékiratai is bizonyára ebben a szellemenben vannak írva. A hatvanas években már kiadó kezében volt munkája, már hirdették is megjelenését, azonban mégsem jelent meg soha. A német kiadó, a lipcsei Baensch, állítólag Bécsbe küldte az emlékiratokat jutalomreményében.

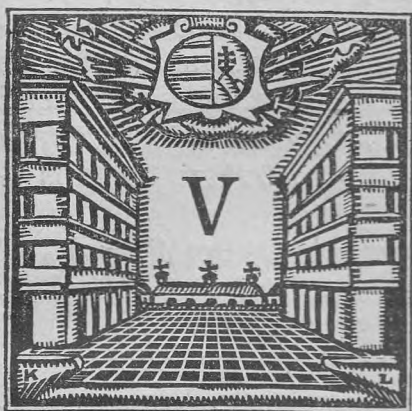
Amióta a bécsi levéltárak minden részükben megnyíltak a kutatás számára, sokan keresték már ott Mack munkáját, — eddig sikertelenül. Ha valamikor mégis előkerül, fantasztikus regényét fogjuk találni benne egy izgalmas kornak, s önkénytelen rajzát egy fantasztikus egyéniségnek, a műírójának, aki torzképe volt a küzdő, reménylő, és szenvedő magyar emigránsnak a szabadságharc után.

Hajnal István.

* T * Á * R * C * A *

A RÉGI BUDAPEST HANGJEGYEKEN

ALAMELY város multjáért rajongni, annak emlékeit gyűjteni, általánosan elterjedt szenvedély. Ezeket az emlékeket, tudományos feldolgozásuk után, széles körben ismertekké és népszerűekké tenni, már hazafias szolgálat. Legjobb példa erre az a tömördek mű, amely Párizs multjával foglalkozik, az a számtalan facsimile, amelyet régi képekről, metszetekről kiadtak.

Budapest szerelmesének lenni, a legtisztetreméltóbb érzéseknek egyike. Természetes, hogy tárgyi emlékeket magángyűjtő nem igen szerezhethet, hisz ez elsősorban a múzeumok feladata, de szabad tere van a gyűjtésnek a könyvek, ábrázolások birodalmában. Itt is érvényesül a gyűjtési tevékenység specializálódása. Ki könyveket, ki ábrázolásokat gyűjt. Ez általános, hogy ne mondjam primitív felosztáson belül számtalan szempont szerint folyhatik a gyűjtői tevékenység.

Budapest képi ábrázolásainak gyűjtői közül a legkevesebbnek áll módjában valamilyen eredeti — különösen régebbi — festményt vagy rajzot megvásárolni. Már nagyobb a száma azoknak, kik Petrich, Vasquez metszeit tudták megszerezni. Még nagyobb azoké, kik Rehbock metszeit és Alt könyvmatait sorolhatták gyűjteményükbe. Pest építészeti emlékeinek — a város arcképének — megörökítése lassanként a fényképész dolga lett, de e felvételek már nem egyes műlapok, hanem könyvek, tanulmányok illusztrációi.

A gyűjtők figyelmét azonban elkerülte Budapest képeinek egy szokatlan fajtájú megőrzője, amely pedig sokszorosítási módjánál fogva a gyűjtés körébe tartozik. Ez a hangjegyek címlapja. Az alábbiakban a Nemzeti Múzeum anyagából akarok néhányat bemutatni.

Rége óta a pesti zeneműkiadók legnagyobbbrészt pesti rézmetszőkkel és könyvnyomdászokkal sokszorosították kiadványaikat. Jó ideig nemcsak a hangjegyeket, hanem a címlapot is, mely rendszerint ábrázolás nélküli, tiszt-

tán betűkből, vonalakból volt egybeszerkesztve. Utóbb a címlapot könyomdai úton állították elő. Ekkor jelenik meg mind gyakrabban a képi ábrázolás a címlapokon.

Legrégibb emlékünknél 1829-ből való. Címe: Zwölf Scheibenschützen-Walzer & 2 Galopps. Összegejtötte Hunyadi Ker. János. Pesten, Lichtl Industrie-comptoirjában jelent meg. A harántfekvő hangjegyfűzet címlapjának felső harmadát teljes hosszában elfoglalja a 7 választó-fejedelem „tánc-palotájának” belső képe, mely a bál jellegének megfelelően céltáblákkal, flintákkal s hasonló trofeumokkal van felékesítve. Hazai művész, Warschag J. rajza után metszette Lenhardt S. Pesten.

A múlt század ötvenes éveiben Pesten megjelenő Revue Théatrale ékesége a régi Nemzeti Színház épülete (még a toldás előtti időből).

Ugyanezen időben nagy szeretettel alkalmazták Budapešť látképét a Dunáról nézve, amely képeken természetszerűleg az akkori legnagyobb nevezetesség: a Lánchíd volt az ábrázolás hangsúlyozott része. Budapestnek ezen, a cím szövege, a szerző és a kiadó neve, valamint az igen fontos ármegjelölés írott, nyomtatott, cifrázott és gyakran körülékesített betűi között, a címmel semmi összefüggésben sem álló, vinyett-szerű ábrázolása gyakran a rajzművészettel csak plátói viszonyban van s a művészt — sajnos — nem ismerjük.

A Nemzeti Múzeum lépcsőjét a „Talpra magyart” szavaló Petőfi Sándorral s a lelkes tömeggel ábrázolja Kalózdí János *Nemzeti dal Petőfitől* című, Vahot Imre által Pesten, 1848-ban kiadott hangjegy címlapja.

Mozgalmas kép, ügyesen csoportosított tömeggel jól képviseli e kor illusztrátori felfogását. Rajzolóját szintén nem nevezhetem meg. Walzel A. F. nyomtatta Pesten.

Különös figyelmünkre méltók a következő darabok. Deutsch, Wilhelm: *Kaiserbad Tänze*, Walzer für Pianoforte. A Rózsavölgyi és Társa cég korai (288-ik) kiadványainak egyike. Címlapját Winter S. pesti könyomdász 1857-ben készítette. Ki volt a rajzolója? Nem tudom. A kép a Császár-fürdő udvarát ábrázolja, melyet az egyemeletes, körfolyosós épület foglal be. Az udvar közepén két terebélyes fa áll, mely alatt az akkori viseletet mutató urak és asszonyságok sétálnak. Ugyancsak a Császár-fürdő udvarát ábrázolja az 1865-ből való Döme József: *Császár-fürdő csárdás* címképe is. Rézkarc Schneckberger műintézetéből. Karcolóját is később kell majd kideríteni. A rajz maga gondosabb. A pont, ahonnan a felvétel készült — (esetleg a régi vázlat, vagy maga a művész) — ugyanaz, de a kép középpontjában sötétlő terebélyes fák árnyékában a *Kaiserbad Tänze* ideje óta kioszkot építettek s a kor szellemének megfelelően magyar ruhás férfiak és nők sétálgatnak a már ismert oszlopfolyosó által körülvevett udvarban, míg a külföld érdeklődését két törökruhás fürdővendég képviseli.

Aki a régi pesti lövöldének képét akarja látni, előveszi Kéler Béla *Lövész bál „polka (française)”*-jének kótáját, melynek körrajzú fedőlapján ott látjuk a négy dór oszlopon nyugvó timpanonnal ékes homlokzatú, fák kö-

A CSÁSZÁRFÜRDŐ UDVARA

VÁROSLIGETI RÉSZLET

zött álló lövöldének képét. Az épület tárt kapujú kerítéssel határolt kertben áll s az út felől van felvéve. 1862-ban készült Lorber pesti műhelyében.

Az embersorban lévő pesti előtt a Zrínyi, mint villamos szakaszhatár, még élénk emlékezetben él: már öreg úr az, aki tudja, hogy e saroknál álló és Zrínyiről elnevezett házban volt a régi idők jurátus kávéháza, mely nem szűkölködött mulatozás nélkül, miről tanúlságot tesz Herdy Ferenc *Zrínyi kávéház-nóta* c. darabja, melynek címlapja a mondott kávéház bolthajtásos belsejét mutatja, billiárdozó, borozgató magyar ruhás társasággal. A kőrajz, mely Langer Ede könyomdájában, Pesten 1863-ban jelent meg, Tatzelt V.-től való.

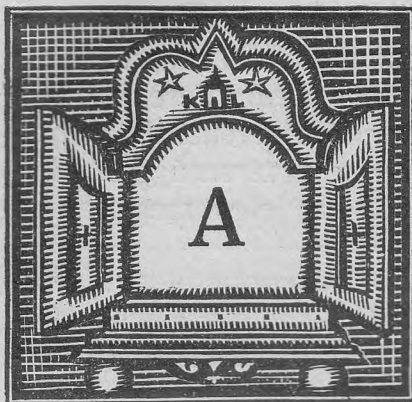
Amikor az alkotmányos élet állott az érdeklődés középpontjában, Kecs-kemény Károly megírta az *1865-iki Országgyűlési Induló-t*. Ennek címlapja sem elégedhetett meg pusztán felírással, hanem bemutatta a Sándor-utcai képviselőház képét. A rajzoló a Múzeum kertjében állott, melynek néhány ültetvényével, sétáló és üldögélő alakjával egy kis életet hoz a primitív képbe. Langer Ede könyomdájában 1865-ben nyomták.

Záradéku! ugyanezen időből való igen bájos hangjegycímlapról teszek még említést. Dubez József *Stadtwaldl Polka (française)*-járól, melyet Langer E. 1864-ben nyomtatott Pesten. Ki volt a rajzolója, sajnos, szintén nem tudom, pedig az ábrázolás hangulatos beállítása, az egésznek ügyes megrajzolása miatt a művész megérdemelné, hogy nevét ismerjük. A színpadi díszletként jobbról-balról elhelyezett s koronájukkal egybekapcsolódó fák egy tisztás képét keretezik, amely tisztáson a régi fürdőházat látjuk s a messzi háttérben a budai hegyeket, míg az előteret néhány magyarruhás sétáló alakja élénkíti.

E néhány példa már elégségesen igazolja, hogy oly anyaggal állunk szemben, mely egyrészt sok adalékkal gazdagítja Budapest ábrázolásairól való ismereteinket, másrészt pedig alkalmat nyújt egy oly terület kiaknázására, melyet a gyűjtő szenvedélye még nem érintett. A címlapok teljes szám-ban való összegyűjtése, a kiadványok változatainak és a rajzoló művésznek megállapítása szeretetet és hozzáértést igényel. Ezek pedig az igazi gyűjtők ismertető jelei.

Isoz Kálmán.

MIÓTA hazánk elveszítette szellemi művelődésünk nem egy kitűnő fellegvárát, századokkal előbb alapított történeti nevezetességű könyvtárainkat, a megmaradt könyvtárakra, mint a maradék magyarság szellemi életének továbbépítőire kétszeresen felelős és súlyos gondok nehezednek. A tisztán tudományos jellegű közkönyvtárak, mint a művelődés megannyi kincstárai, felhalmozott értékeikkel akkor is végtelesen fontos kultúrmunkát tudnak végezni, ha továbbfejlődésük a mai nehéz gazdasági viszonyok mellett lassú menetű is. Ámde a nemzeti tudományok nevelése mellett épen ma végtelenül jelentős kérdés az általános műveltség felemelése is. Az utolsó évtized, amint tudjuk, a hiányos iskolai képzés miatt az új nemzedék szellemi színvonalát erősen lenyomta. A lelkek befogadó képessége érezhető módon megszűkölt, az eszmények felé törés a porba hullt.

A mindennapi élet zaklató bajai kéreggel vonták be a szíveket s a belső szemlélődés meg az önművelődés vágya csak egy kicsiny, vékony rétegben lobban fel. Félő, hogy a vágyak e pislá lángjai is kihűnynak, ha nem gondoskodunk azok szításáról.

A széles tömegek általános irodalmi irányítása, az egyetemes műveltség emelése ma annyira jelentős kérdés, hogy mellette nem haladhatunk el közönyösen. Csak akkor tud a nemzeti tudományos élet élénk kisugárzó felületre szert tenni, ha a háttérben egyetemes műveltségű tömegek tábora áll, amely képes és alkalmas az eredmények felszívására. Évtizedek súlyos mulasztásai vetnek sötét árnyékot a népművelés kérdésének nagy területére. Szinte azt mondhatnánk, hogy a tudományos kutatások eredményei, az írók szent fellángolásai, — mint ahogy a pusztában kiáltó szó elhangzik, — visszasugárzás nélkül lobbantak ki.

Ma azoknak a könyvtáraknak, melyek a nagytömegek művelésével hivatásszerűen foglalkoznak, új célkitűzéssel kell a harcot fölvenni az álműveltség ellen. Nemzeti művelődésünk talán egyetlen fegyvere, mely a magyarság kezében maradt: a könyv. Életbevágóan fontos tehát, hogy ez a fegyver acélosan edzett legyen. A közművelődési könyvtáraknak nem elég tehát csupán arra törekedniök, hogy könyveiket olvassák, hanem megértő szeretettel kell kutatniok az olvasók érdeklődését, azt szinte észrevétlenül irányítani és a színvonalat lassú, szívós munkával emelni. Ki kell fejleszteni a könyvtár és a közönség között azt a benső viszonyt, hogy az olvasó teljes bizalommal keresse föl azt a helyet, amely az ő lelki világának megnemelésére, felemelésére minden módon törekszik. Ezek a megfontolások és tapasztalások vezették e sorok íróját arra a gondolatra, hogy a Fővárosi

Könyvtár szépirodalmi fiókkönyvtárainak népes olvasótáborát egy könyvtárlelektani laboratórium segítségével tanulmányozza.

Úgy gondolom, hogy művelődésünk továbbépítésére feltétlenül szükséges ismernünk az egyes társadalmi rétegek olvasottságát. Ennek a hirtelen fejlődött nagy városnak lelkülete nem alakult ki egységesen. Az egyes társadalmi rétegekben mutakozó gazdasági eltolódások maguk után vonták a művelődési kérdésekben mutakozó nagy eltéréseket is. A magyarság szociográfiai képe a nagy háború kitöréséig könnyen áttekinthető volt. Élesen meg lehetett különböztetni a tanult rétegeket a tanulatlanoktól, a magasabb műveltségűeket az egyszerűen műveltektől, mert e társadalmi rétegek külső tagozódása kifejezésre juttatta a műveltségbeli különbözetekeket. Ma azonban egészen más a helyzet. A váratlan vagyoni eltolódások új rétegeket vetettek az eddig nyugodtan fejlődő társadalmi osztályok sorai közé s birtokukba juttatták a művelődés összes eszközeinek könnyed megszerzését, akár a könyvre, akár a színházra, akár az utazásokra gondolunk. Viszont a régebben nyugodt életet élő tanult rétegek ugyane fegyvereket szinte máról-holnapra veszítették el, a fejlődő tudományos és irodalmi kérdésekkel távolról sem tudtak lépést tartani s a kétségbeesés szomorúságát nemsokára a keserű lemondás közönye váltotta föl. Megkevesbedett az eszmények felé sóvárgók táborá, elhalkultak a vágyak, életharcokban merültek ki a jobb munkára méltó energiák s mindennek következtében ma a könyvtáros görcsöve alatt ijesztő képletek jelennek meg.

A laboratórium csöndben és észrevétlenül igyekszik gyűjteni az adatokat. Az adatgyűjtés kettős irányú: egyrészt törekszik megállapítani minden olvasójának irodalmi ismereteit, másrészt igyekszik kikémlelni a hiányokat, mert hiszen a negatívumokból is tudnak hasznos következtetéseket vonni. Minden egyes fiókkönyvtár a könyvkölcsönzés lebonyolítása mellett iparkodik az egyes olvasókról képet szerezeni s az adatokat melegeben feljegyezni. E célból azonos szövegű kérdőcédulák vannak forgalomban, melyek az alábbi kérdésekre keresnek választ:

Az olvasó műveltségi foka.

Társadalmi állása, vagy foglalkozása.

Mit olvasott eddig:

1., a régi magyar irodalomból?

2., az új magyar irodalomból?

3., milyen külföldi írókat olvasott?

4., kik a kedvenc írói és költői (hazaiak és külföldiek)?

5., milyen nyelven, vagy nyelveken olvas?

6., a nemzetközi értékek közül kiket nem ismer?

E kétségkívül nagy körültekintéssel szerzett adatok előbb az egyes fiókkönyvtárak szerint, majd ezen belül az olvasók műveltségi foka szerint csoportokba kerülnek és minden reményem meg van arra, hogy már egy év alatt érdekes képet fogunk nyerni az olvasók egyes rétegeinek általános műveltségéről. Magától értetődik, hogy az olvasók neve sehol nem szerepel,

mert hiszen a könyvtár kísérleteinél az adatok a fontosak. Kétségtelen, hogy a fiókkönyvtárak olvasóinak együttese nem adhatja meg a főváros olvasóinak pontos keresztmetszetét, mert hiszen nagy tömegek maradnak el és csapódnak le a felburjánzott és ellenőrzés nélkül működő kölcsönkönyvtárakban. Statisztikai felvételeink akkor lennének igazán ideálisak, ha a kölcsönkönyvtárak olvasóitól is kapnánk hasonló felvételeket. Azonban úgy érzem, hogy még sem végzünk felesleges munkát, mert a közép-osztály széles rétegeiből toborzódik olvasóink tábora; az összegyűjtendő adatok tehát kétségkívül alkalmasak lesznek következtetések levonására. Vannak olyan fiókkönyvtáraink is, amelyek munkásnegyedekben működnek; itt természetesen a helyzetnek megfelelően egyes kérdőpontok esznek, ellenben nagyobb súlyt helyezünk az olvasott terület részletesebb megismerésére. Ma még korai volna jóslásokba bocsátkoznom, de kutatásaink eddigi eredményei alapján arra az örömdetes jelenségre bukkantam, hogy az olvasók igen nagy része szívesen veszi az irányítást és sok ezer olvasóról állapíthatom meg, hogy könyvtáraink irányító, nevelő munkáját szívesen veszi és elismeri, hogy az olvasás gyönyörűségét könyvtáraink útján ismerte meg. E gyakran egyszerű ajkáról elhangzó vallomások csak megerősítenek bennünket nehéz küzdelmeinkben.

Egy megbénított, gazdaságilag lerongyolódott ország ezer gondtól gyötört lakossága kétségkívül nehéz kísérleti anyag. Telve van ellenmondásokkal, szélsőségekkel s csak rendkívül körültekintő munkával lehet olvasótípusokat kiemelni ebből az anyagból. És itt a lelkiismeretes könyvtárosnak sok új mellékszempontot kell figyelembe venni, amik, mint a zavaró légköri hullámok a szikratávíró tisztaságát, befolyásolhatják a könyvtáros ítéletét. Elsősorban ilyennek tekintem a nagy üzemmé fejlődött sajtó befolyását, amely hozzászoktat a felületes olvasáshoz s az események rohanó árában elringatja az olvasót. Reákapatja a tények gyors megismerésének mákonyára s a gondolatok benső szépségei iránt közömbössé teszi. A másik ilyen zavaró körülmény, mely részben emeből áll elő: az irodalmi szempontból értéktelen ponyvatermékek még mindig bő áradata, mely az alacsony műveltségű és nem fegyelmezett olvasót kellemesen elzsongítja, könnyű folyamatú és izgató leírásaival. Itt még azzal a nehézséggel is meg kell küzdenie a könyvtárosnak, hogy a ponyvatermékek jóhiszemű fogyasztói nem egyszer azt gondolják, hogy bizonyos művelődési folyamaton mentek keresztül a sok fércmunka elolvasásával. Mennyi türelembe és időbe kerül, míg ezek a „megtértek“ táborába kerülnek!

Félszeg irányba tereli a kezdő olvasónak irodalmi ízlését a mozgóképszínházak sajtóságos törekvése arra, hogy irodalmi vonatkozású szenzációkat nyújtssanak a nézőknek. A sok nemzetközi irodalmi értékű regény filmesítése rendszerint a képszerű hatások tökéletesítését tűzi ki céljául s e törekvésnek többnyire áldozatul esik sok finomság és mélység. Az események szép beállítása majdnem mindig áldozatul követeli az irodalmi egységet s gyakran lélektani lehetetlenségek örvénylenek el a figyelmes

szemlélő előtt. Az a kisműveltségű néző, aki a filmesített regényt nem ismeri, egészen helytelen benyomásokat nyer az eredeti remekműről. Érdekes adataink vannak, melyek szerint az olvasók mozgóképszínházakba járó része egyenesen kiábrándulásról panaszkodik olyan filmesített regényeknél, melyeket előbb olvasott s csak azután nézett meg vásznon. A filmek egymás közötti gigantikus küzdelme s mintegy az irodalom berkeibe való benyomulása sok nehézséget ró a könyvtárosra és alig győzi a téves irányba fejlődő ízlést rendes mederbe terelni.

Amikor a legkirívóbb gátló körülményeket felsorakoztattam, nem akarom az olvasó figyelmét fárasztani az apróbb nehézségek felemlítésével, melyek együttvéve eredőjükben a művelődést legnagyobb mértékben veszélyeztetik. Jól tudom, hogy kísérleteinkkel, melyek a kezdet kezdetén vannak, hosszú ideig eredményt elérni nem lehet, de erős a meggyőződése, hogy az iskolán kívüli népművelés nagy kérdésének megoldásához valamikor értékes adatokat tud nyújtani kicsiny, lelkes laboratóriumunk úttörő munkája.

Kremmer Dezső.

SZÉCHENYI ISMERETLEN ELSŐ SZATIRÁJA

Z 1839/40-iki országgyűlés a lázas izgalom első jelensége hazánk újabbkori életében. Minden arra mutat, hogy a nemzet élete válság előtt áll, a magyarság több oldalról fenyegetve látja jövőjét. A létért való küzdelem ekkor kezdődik.

A legmozgalmasabb a tárgyalások idején 1839. december hava, mert erre az időre esik a kormányt támogatni kívánó főrendek szervezkedése. A tanácskozásokat minden délben a Kaszinóban tartják s karácsony estéjére már a közös álláspont három főkérdése is elkészül:

1. hogy Magyarország Ausztriától nem válhat el, 2. hogy Magyarországot alkotmányos országnak kell tekinteni, 3. hogy a törvény előtti egyenlőséget a tanácskozásra kitűzött tárgyak közé kell felvenni.

A tanácskozások Eötvös és Batthyány körül forognak, akik szorosabbbarátságot kötnek egymással s a teendőkre nézve még további három pontban állapodnak meg: 1. hogy az országgyűlésen a polgári elem is érdemileg szóhoz juthasson, 2. hogy a jobbágyok tulajdonjogot és személyi szabadságot kapjanak, 3. hogy a főrendek befolyását monarchikus demokrata kormányforma megteremtésére használják fel.

A megbeszéléseket követő egyik ebéden, amelyet december 5-én Andrassy György adott vendégei: Eötvös, Deák, Beöthy Ödön, Bezerédj, Klauzál és Széchenyi tiszteletére, megjelent dr. Wildner Ignác fiatal bécsi ügyvéd is, akit Metternich a magyar váltójog összeállításával bízott meg s erre vonatkozó tanulmányok megszerzésére küldött el Pozsonyba. Az ebéden emelkedett volt a hangulat: Miklós nap közelségére való tekintettel éltették Wesselényit. Eötvös meg éppen Miklós cárra mondott — a jelenlevők ellentmondásai ellenére — felköszöntőt. Wildner is beszélt s bevallotta, hogy a magyarokat egészen másnak ismerte meg, mint ahogyan neki őket leutazásakor vázolták, s aminőnek ő a magyarság életét az Allgemeine Zeitung támadásai után elképzelte. Az utolsó szónok Széchenyi volt, aki az előbbi beismerésre hivatkozva bemutatta négy felvonásos vígjáték-tervezetét, amelynek címe: *A sváb doktor a magyar országgyűlésen.*

Az *első* felvonás azt mutatja, hogyan jelentkezik Wildner kihallgatásra Metternich hercegnél és Sedlnitzky gróf rendőrfőnöknél. Ezek őt kioktatják a teendőket illetőleg, jellemzik előtte az ellenzék vezető embereit, s óva intik, hogy tőlük tartsa távol magát.

A *második* felvonásban Wildner Pozsonyba érkezik; a vendéglő egyik asztalánál előtte ismeretlen egyénnel társalog, akiket igen szeretetreméltó embereknek talál. Később bemutatkoznak, s akkor látja, hogy Deák, Beöthy, Bezerédj és Klauzál az illetők, akikről informátorai azt mondták, hogy tudatlanok és emberevő vadállatok.

A *harmadik* felvonásban a szemlélők látják, hogy Wildner az ellenzék vezéreivel benső viszonyban van, s spicli gyanánt elárulja őket a rendőrségnek.

A *negyedik* felvonásban Wildner dolgai végeztével visszamegy Bécsbe, ahol tisztelői és barátai, afelett való örömben, hogy Magyarországból, a rablók, emberevők és lázadók hazájából visszatért, felkiáltanak: megmenekült; mások viszont: elítéltetett, s mivel Pozsonyban a szabadelvűekkel barátkozott, egyenesen a rendőrség börtönébe kísérik.

Az államminiszterek a beérkezett jelentésből, mely a bécsi állami levéltárban van s amelyre alólirott a Történelmi Társulat megbízásából Bécsben folytatott kutatásai közben talált rá, megütközve olvasták a történeteket, s talán el is hitték, hogy Széchenyi a szatira megírásával komolyan foglalkozik.

Bártfai Szabó László.

ANNAK nagy írók, kik nem szerették a könyveket. Legalább ezt állították. Pusztá szobát kívántak maguknak, gyalulatlan asztallal, azon csak papírt, tollat, tintatartót, hogy megírhasák tulajdon könyvüket. Ebben az a vágy van elbujtatva, hogy a természet gyermekeinek tekintsék őket, kikre az a sok betű, melyet évezredek óta papírra vetettek, semmi hatással sincsen.

Mások, kik époly nagy írók voltak, s talán még egyénibbek, nem így gondolkoztak. Ezt a felfogást, melyben csakugyan több a regényesség, mint az őszinteség, merő hetvenkedésnek tartották. Könyveket polcoltak fejük fölé, dolgozószobájuk mennyezetéig. Azt hirdették, hogy a műveltség nem ellensége az eredetiségnek s ép az irodalom úgynevezett cigányai kerülnek léptennyomon oly művek hatása alá, melyeket csak félig ismernek. Az irodalmi eredetiség csak egy árnyalaton múlik, mely a belső szemléletből származik s ezt, úgy vélték, bátrabban kifejezhetik, ha birtokában vannak a közlés boszorkány-fogásainak, az írás nagy mesterségének, melyet tanulni is kell.

Nem akarok itt ítéletet mondani, melyik nézet helyes. Nyilván mindakettő. Az elsőben sok tapasztalatlanság és dac van, a másodikban sok tapasztalat és alázat. Anatole France, kinek ép egyéni voltát szokás dícsérni, életével és munkásságával a második nézetet vallja. Nincs író a világirodalomban, ki annyit tanult volna régiektől és újaktól, saját kortársaitól is, Rabelais-től, Voltaire-től, Renan-tól, Leconte de Lisle-től, mint ő. De nincs író, ki anyagát annyira magába hasonította volna s oly világosan és egyszerűen, oly egységesen és egyénien fejezte volna ki, mint ő.

Csodálatos, hogy mennyire könyvek között élt. Könyvek között született, könyvkereskedő-apjának, Thibault apónak boltjában kapta első benyomásait s könyvek között halt meg, kastélyában, a Villa Saïdben. Szemhatárát úgyszólván könyvek rakják ki. Ha számot vetett önmagával élete végén, bajosan tudhatta eldönteni, vajjon alkotó lángelméje minek köszönhet többet: a természetnek-e, mely körülvette, a csillagos égnek, az erdőnek, az asszonyoknak, vagy pedig a könyveknek, melyek az élet sűrített kivonatát tartalmazzák s szintén a természethez tartoznak.

A könyv az ő titkos ihletője. Ez az első, amit megpillantott, mikor szét nézett az ismeretlen világban. Aztán követte őt egy életen át, haláláig. Milyen fontos neki, minden körülmények között. Mindenütt észreveszi, akár az odeoni boltívek alatt sétál bölcselkedve, akár a szerelmeseit kíséri légyottra egy bölcs és cinikus mosollyal. Még pedig nem úgy látja, ahogy a többi írók, kiknek a könyv csak könyv. Szakértő szemmel állapítja meg, hogy in-

folio, in-octavo, in-quarto kiadás-e, papírja japáni vagy hollandi, fűzött-e vagy kötött, szattyánbőre hogy van kidolgozva, újonnan került-e ki a nyomdából s a friss nyomdafesték szagát árasztja-e, vagy ódon-beccses emlék s lapjait rég-elhamvadt kezek számárfüleszték-e föl. Semmi sem mellékes számára. Egy könyvtáros, egy gyűjtő, egy boltos nem vetheti latra pontosabban portékáját.

Alakjai, a főbbek, fontosabbak, mind ilyenek. Hasonlítanak hozzá. Egy könyvtárlámpa vet rájuk világot, de élesebbet, meghittebbet, mint maga a nap. Ezek e század tépelődői, kikben pogányság és kereszténység, ösztön és erkölcs, gondolat és érzés viaskodik s nem kevésbé igazak és étellel teljesek azért, mert hátterük nem a mező, hanem egy könyvekből épített fal. Bergeret tanár úr, ki kezében *Aeneis*-ét tartja s a jelen kérdéseiről cseveg, gúnyosan és megbocsátóan, a bájos nyelvész, ki tobzódik a philologia édességében, de vállalja az igazság keserűségét is, a kedves álmodozó, ki leesik könyvtára magas létrájáról és aztán napokig sebesültként fekszik, nem nőtt egészen szívünkhöz? Sariette, a félszeg, kopasz könyvtárnok, kitől a pártütő angyalok ellopják csodás, *Voltaire* sajátkezű jegyzeteivel kísért s Vendome Fülöp bronz címerével ékes *Lucretius*-át, melynek 139. lapján borsó nagyságú lilatintás kocka van, a d'Esparieu könyvtár cerberusa, 360.000 könyv korlátlan ura, ki lázasan katalogizál, ez a zsugori és szent bibliofil, ki egyetlen könyvért megfojtja az ócskakönyvest, nem megindító, élő ember-e? Aztán a többi mind, a könyvtár munkásai és polgárai, különcei és örültjei, tudósai és elősdierei, a könyvkötő, ki elcipeli műhelyébe kedves olvasmányinkat, a könyvkereskedés szolgája, ki horgas botján lógó zsákjában „több tudományt visz, mint A. F. a fejében“, vagy a derék asztalos, ki a könyvvállványokat méri ki a falon, nem élnek-e, nem lélegzenek-e, nem éreztetik-e a valóság varázsát, s egy gyermekkori ábrándvilág költészetét?

Ebből hozta mindenét. Sokat bolyongott a „könyvek városában“, melynek vannak sugárútai, terei, de zsákuccái is, hol megakad és elcsügged a vándor. Élettapasztalata itt élesedett ki. Tudást kapott a könyvektől, de azt a tudást is, hogy mindent tudni nem lehet és nem is érdemes. Kétkedése, melyet minden erkölcsi kérdésre kiterjesztett, még határozottabbá vált, mikor látta, hogy száz okos embernek ép százféle véleménye van az igazságról s könyvtára egyik része ellentmond a másiknak. Minden viszonylagos. És ha néha kezébe ötlött egy-egy remekíró, ki a halhatatlanság és állandóság jóérzését lehelte s azt a tanulságot, hogy a mindég-vitás gondolatot túléli a szelence, melybe zárták, a tartalmat a forma, mely szavainkat átmenti leendő századokba, mennyivel gyakrabban találkozhatott füzetekkel és nyomtatványokkal, melyek a mulandóság iszonyával borzasztották el s arra tanították, hogy az emberek rengeteg haszontalanságot összefirkálnak s írásaik gyakran előbb halnak meg, mint ők. Gyengédséggel s humorral szemlélte a könyvet. És nála senki jobban nem látta a hiúságát.

De azért nagyon szerette. Úgy mint a világot, melyet belső mivoltában megérteni nem lehet, csak az érzéki megnyilvánulásaiban. Külsejét szerette a könyveknek, velencei, flamand metszeteit, bordás kötéseit, emlékeit, melyek hozzájuk fűzték. Egy nihilista mosolyával az észszerűtlent szerette a könyvben is: erőfeszítésünk hiábavalóságát, mely isteni és kudarcunk hiábavalóságát, mely állati.

Ő volt a könyv költője.

Kosztolányi Dezső.

AJÁNLÁSSAL ÉS KÉZÍRÁSSAL ÉKES KÖNYVEK (MÁSODIK KÖZLEMÉNY)

I. Dankó, Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae. Bpest, Franklin, 1893. A címlapon: „A. Pór I. E. C. P. Canonico Abbati, Arnoldi condam Episcopi Ipolyi, qui primus ratione veterum literarum monimentis mythologiam patriam enarrans, mansurum fundamentum antiquitatis hungaricae recensendae iecit, biographo, in modum xenii paschalis, 1893. obtulit editor“.

Dankó Pista, Cigányszerelem. Életkép. Nagel, 1899. Beragasztva exlibrisszerűen egy autogrammlap, amelyen egy sor hangjegy s egy háromszakaszos vers van D. kézírásában. Az előbbi: „Béla cigány“, az utóbbi: „Az egyiket most esketik . . .“

Deák Ferenc Beszédei. 6 kötet. 1829—1873, összegyűjtötte Kónyi Manó, Franklin. Mellékelve D.-nak Pesten oct. 14-én kelt s az Alföld-fiumei vasútigazgatósághoz intézett levele, mely szerint a neki küldött szabadjegyet nem fogadja el, miként a többiét is visszautasította . . . „Ne vegye a tisztelt Igazgatóság ezt rossz néven, olybá veszem e megtiszteltetést, mintha azt élvezném is. De helyzetem nem enged más-kép cselekednem . . .“

Deák Ferenc, Adalék a magyar közjoghoz. Pest, Pfeiffer 1865. Mellékelve Bánffay Simonhoz Pest 1872 okt. 5-én intézett levele Lukonics Gábor zalamegyei ifjú érdekében. Rossz egészségéről panaszodik. Mellékelve még a Pesti Naplónak 1865. ápr. 16. száma, melyben D. F. hűsvéti cikke „Még néhány szó a „Botschafter“-nek ápril. 9-iki cikkére“ c. a. megjelent.

Gróf Desseffy Emil, A magyar vám és kereskedési ügy és annak végeligazítási módja. Landerer és Heckenast, 1847. A borítéklapon: „Őszinte tiszteletének jelentése mellett emlékül küldi a' szerző.“

- **Déchy Mór*, Kaukázus. Athen. 1907. Az első címlapon: „Örömmel látom, hogy Dr. Sz. J. úr gyönyörű könyvtárában, szerény munkámmal a bennünket Magyarokat elsősorban érdeklő Kaukázus-irodalom is képviselve van. Budapest, 1911 október hó 25-én dr. D. M.“
- **Dr. Dézsi Lajos*, Tinódi Sebestyén. Athen. 1912. A címlapon: „Kedves Sz. J. barátomnak egy felejthetetlen kedves est emlékéül. Szeged 1923 márc. 8. Dr. D. L.“
- **Dézsi Lajos*, Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században. Misztótfalusi Kis Miklós, Pápai Páriz Ferenc. Bpest, Ráth, 1899. Az első címlapon: „Író, könyvnyomtató és könyvolvasó alkotják az irodalmi Szentháromságot. Ezek közül kettőnek ez az igénytelen munka állít emléket, a harmadiknak dr. Sz. J.-nek nagyrabecsüléssel szíves üdvözlését küldi HMVásárhely 1914. VI. 22. Dr. D. L.“ Mellékelve P. Páriz F. fiának ifjú Ferencnek, Hala Magdeburgicában 1712 Júni 10. kelt levele, melyben atyját is említi: „látom az Apám Uram irántam való Atyai sollicitudoját . . .“
- Ludwig Dóczi*, Carmela Spadaro. Novelle, Stuttgart, Bonz V. 1890. A címlapon: „Hevesi Lajosnak, kedves druzsámnak D.“
- Döbrentei Gábor*, Virág Benedek emléke. Buda, 1835. Mellékelve D.-nek Bártfay Lászlóhoz 1834. okt. 24-én intézett levele, melyben jelenti, hogy m. játékszíni jutalmazott feleletekből 500 példány nyomtatva van.
- Dr. Th. Duka*, An essay on ugor languages. (London 1889.) Az első lapon: „Marcelnek (t. i. Duka M.) Tivadar, London aug. 10. 1889.“
- Egressy Gábor*, Törökországi naplója. Pesten, Kozma 1851. Mellékelve E.-nek mint kormánybiztosnak Szeged 1848. dec. 1-i keletű írásos rendelete, melyben a honvédség részére attilák, sapkák, nyakravalók stb. sürgős készítését és szállítását parancsolja meg. Saját kézírású az aláírás s ezen záradék: „Megjegyzendő, hogy a nyakravaló alatt nem kapcsokra készült régi katonai nyakravalók értetnek, hanem elől megköthető magyar szabású nyakkendők.“
- **Endrődi Sándor*, Kuruc nóták. Bpest, 1897. Az előzéklapon: „Sz. J. úrnak kuruc keserűséggel Bp. 918 máj. 1. E. S.“ A 76—77. oldalon közölt Nincs oly nemzet c. költemény kézírata mellékelve.
- **Endrődi Sándor*, Isten felé. Költemények, Athen. „Szalay József felé E. S.“
- b. *Eötvös József*, A Karthausi. 2 kötet Pesten, Hartleben 1842. Mellékelve E.-nek 1866 jul 28-iki s értékpapírosok eladása és vétele tárgyában írt levele, melyben Lónyayt, Csengeryt s Lukácsot említi.
- **Eötvös Károly*, Utazás a Balaton körül. 2 köt. Révai T. 1903. A címlapon: „Dr. Sz. J.-nek szíves barátság jeléül. Szeged 1911 június 12. E. K.“
- Erdélyi János*, Magyar közmondások könyve, Pest, Kozma V. 1851. A címlapon: „N. t. Somogyi Károly úrnak“. Mellékelve E.-nek Sárospatak 1853 szept. 15-én kelt levele, meséknek és daloknak Heckenast által kiadása tárgyában.

Erdős Renée, Aranyveder. Stephaneum (é. n.) Mellékelve: Jöttem hoz-
zátok c. költeményének kézírata.

Falk Miksa, Kor- és jellemrajzok, Révai T. 1903. Mellékelve Tóth Lőrinc-
hez Bécs 1862 jan. 19-én intézett levele, melyben akadémiai taggá
történt megválasztásáért köszönetet mond . . . „A hazai tudomány és
irodalom veteránjai, kiknek soraiban Kegyed oly kitűnő helyet foglal
el, gondoskodtak arról, hogy a fiatalabb nemzedék legalább a jeles
példányoknak ne legyen híjjával. Azokat követni ez én iparkodásom
célja!“ . . .

Fazekas Mihály, Ludas Matyi Bétsben, 1817. Mellékelve egy iv, melyen
F. M. mint kollégiumi perceptor tizenhárom sorban nyugtatja, hogy
Komáromi Imre a kölcsönvett tőke után kamatokat fizetett.

Fáy András eredeti meséi és aphorizmái. Pesten, Landerer L. 1825. Hoz-
zátkötve F. A.-nak Pesten 1. Jan. 1848. kelt s egy hölgyhöz intézett új-
évi gratuláló levele.

**Ferenczi Zoltán*, Petőfi életrajza 3. köt., Franklin 1896. A címlapon:
„Dr. Sz. J. k. barátomnak F. Z.“ Mellékelve F. Z.-nak Bpest, 918. 27/III.-
ről kelt levele Petőfi S. tanuló évei adatáról.

Frankenburg Adolf, Emlékiratok, 3 köt. Emich 1868. Mellékelve a szer-
zőnek Bécs 1867. dec. 9-i levele, melyben többek között ezeket írja:
. . . „Néhány nap előtt csakugyan fölszólítottam valami Warrmann (!)
úr által a „Pester Lloyd“ szerkesztésének átvételére. Úgy hiszem azon-
ban, hogy föltételeim, melyek szerkesztői függetlenségemre vonatkoz-
nak, a nevezett úrnak nem tetszenek, mert nyomban *Falkot* kereste
föl, aki tegnapelőtt alá is írta az illető szerződést. Sok szerencsét
hozzá: reám nézve savanyú volt a szöllő.“ . . .

Garay János összes költeményei, baráti megbízásból kiadta Ney Ferenc.
Pest, 1854. Müller E. Mellékelve egy album-lap a költő kézírásában,
Kelt Pest, február 23-kán, 1837, kezdősora: „A'ki szeretteidet köny-
vedbe óhajtod egyenkint,“ . . .

Gárdonyi Géza, A bor, Singer és Wolfner, 1901: „A legkedvesebb anyós-
nak, Györgyné asszonynak G. G.“

Gárdonyi Géza, Fűzfalevél, nyárfalevél . . . Költemények. Singer és
Wolfner. 1904. A címlapon: „Ujlaki Antal barátomnak G. G.“ A 102.
és 103. oldalon közölt A zugligetben c. költemény eredeti fogalmaz-
ványa az illető helyen beragasztva. A költemény először 1894-ben az
Uj Időkben jelent meg. Több eltérés van a két szöveg közt.

**Dr. Gáspár Ferenc*, Hét év a tengeren, Singer és Wolfner. „Dr. Sz. J.
főkapitány úrnak hazafias üdvözlettel Dr. G. F. Szeged VI. 19. 1912.“

Gorove István, Nyugot. Utazás külföldön, 2 köt. Heckenast 1844. Mellé-
kelve G.-nak Pest, 1841 nov. 14-én kelt s Heckenasthoz írt német-
nyelvű levele nyomtatvány rendelése tárgyában.

Napoleon's Maximen der Kriegführung, Weimar, 1852, Voigt. A címla-
pon: „Görgei István tulajdona.“

- Grünwald Béla*, A régi Magyarország, 1711—1825. Franklin, 1888. A címlapon: „Csávolszky Lajosnak barátsága jeléül a szerző.“
- Grünwald Béla*, Az új Magyarország, Franklin 1890. Mellékelve Bpest, 1885 febr. 9-iki levele, melyben egy mulatságról tudakozódik, amelyen állítólag Hurbán is ott volt, vállaikon hordozták s az orosz cárt éltették.
- Gyóni Géza*, Szomorú szemmel. Versek. Lampel, 1909. Belekötve a 20. oldalon közölt Ó csak ne vádolj! c. költemény kézírata.
- Gyóni Géza*, Lengyel mezőkön, tábortűz mellett, Przemysl, 1914. Knoller. A könyvet Szikszay György P.-ben fogságba esett honvédőrmester hozta a tulajdonosnak. Fogságában évekig ágya deszkái közt rejtette a könyvet, melynek föllett példányait az oroszok elpusztították. Egybekötve Gy. G.-nak Nagy Lajos gyurói lelkészhez intézett tábori levelezőlapja P.-ből szept 1-ről keltezve, melyben harci verseit említi: „mert a Múza a fegyverek közt sem alszik, csak másképen szól“.
- Gyulai Pál* költeményei, Ráth. Az előzéklapon: „Benke Gyuláné Szenes Ilka úrasszonynak tisztelettel, Leányfalva aug. 25. 1880. Gy. P.“
- Gyulai Pál*, Kritikai dolgozatok, Akadémia, 1908. Mellékelve egy cédula Gy. P. ceruza-jegyzetével: „E munka után tiszteletdíjat még nem kaptam.“ Családi gyászjelentés.
- Dr. Haynald Lajos*, A szentirási mézgák és gyanták termőnövényei, Kolozsvár, K. Papp M. 1879. Mellékelve H.-nak Wien 3. VII. 1878-ban kelt s egy egyetemi tanárhoz intézett s könyvtárának gyarapításáért köszönetet mondó levele.
- Boldog emlékezetű *Hám János* szatmári püspök egyházi szentbeszédei. Közrebocsájtja Meszlényi Gyula szatm. püspök. 2 köt. Szatmár, 1894. Mellékelve H. J. aláírása: „Joannes Eppus Szathmar.“ és „Meszlényi Gyula szathmári püspök.“
- Hegedüs Loránt*, A székelyek kivándorlása Romániába, Bpest, 1902. A címlapon: „Dr. Sz. úrnak őszinte tisztelettel H. L.“
- Herczeg Ferenc*, A költő és a halál, Rudnay Gy. képeivel, Singer és Wolfner, 1923: „Sz. J.-nek tisztelettel és barátsággal. Szeged, 923. apr. 22. H. F.“
- Herczeg Ferenc*, Ocskay brigadéros, történelmi színmű, Singer és Wolfner, 1921. Mellékelve H.-nek az Akadémiában 1900 jan. 7-én tartott „Ocskay Brigadéros“ c. székfoglalójának 15 ívoldalnyi kézírata.
- Herman Ottó*, Az ősfoglalkozások, Bpest, 1898. A címlapon: „Az Egyetértés tek. szerkesztőségének tisztelettel H. O.“ Mellékelve H.-nak Tömörkény Istvánhoz Bpest 1897. okt. 19-i kelettel intézett levele, melyben magyarázatát kéri a „gyűrőce szár“ jelentésének, amit T.-nek pásztor terminusokban gazdag tárcájában olvasott.
- Herman Ottó*, A magyar pásztorok nyelvkincse. Hornyánszky V. 1914. Korrektura példány. A szerző följegyzésével: „Teljes példány. A képek rendben.“ Mellékelve a szerzőnek Scheffer Lászlóhoz a Madary-párt elnökéhez Budapest 1890 január 10-én intézett politikai tartalmú levele

- ... „az a szent igazság, hogy egy boldogított kerület nem boldogít hazát, de a boldog haza boldogságot áraszt a kerületek összességére“ ...
Hentaller Lajos, A balavásári szüret, 1894. A címlapon: „Sz. J. barátjának igaz szeretettel H.“ Mellékelve a következő szövegű kézirat lap: „A németek már régidő óta úgy ismertek az egész világ előtt, mint a legengedelmesebb, legszolgaibb nép, mely nem gondolkozik, hanem alázatos, fejbókoló szolgája urának. A fiatal német császár a szolgát rabszolgává teszi; s nem veszi észre, hogy a németek milliói várják az új Spartacust. Lelle 1895. szept. 23. H. L.“ (Maga sem gondolta volna, hogy pontosan huszonöt év múlva csakugyan megjelenik a Spartacus Németországban. Sz. J.)
- **Horánszky Lajos*, Bacsányi János és kora, Hornyánszky, 1907. A magyarság egy derék őrtállójának szíves üdvözetet küld 1918. okt. hónapban H. L.“
- Horváth Mihály*, Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, 3 köt. Genf, Puky M. 1865. Mellékelve H. M.-nak néniéhez (a boríték szerint à Madame Marie Ivánkovits à Szegedin, Hongrie Palánk, Oroszlán-utca.) Genéve-ben 1863. jan. 4. írt levele, melyben pénzügyi elszámolások mellett azon panaszkodik, hogy Heckenast közlése szerint eddig tanított iskolakönyvét eltiltották, s történelmi munkája 5. és 6. kötetét sem bocsájtja keresztül a cenzura.
- Karl Hugo*, Die grosse Fibel in zwei dramatischen Dichtungen. I. Das Schauspiel der Welt in vier Akten, Wien, 1844. A külső címlapon: „Dem Herrn k. k. Regierungsrath von Deinhardstein, Verfasser des „Hans Sachs“ hochachtungsvoll von K. H.“ II. Der Stein der Weisen in vier Akten, Wien, 1844. A külső címlapon u. a. ajánlás.
- Hunfalvy János*, A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása. 3 köt. Bpest, 1863. Mellékelve H. J.-nak n. Horváth Károly orosházi kir. közjegyzőhöz Bpest, 1887 máj. 12-én intézett levele, amely szerint Vécsey Tamás nem akar semmiféle mandátumot elfogadni, csakis tanár akar maradni.
- Hunfalvy Pál*, Magyarország ethnográfiája, Akadémia, 1876. Mellékelve a szerző névjegye ötsoros írással és Gyulai Pálnak H. P. fölött (1891 dec. 2.) tartott búcsúztató beszédének kézírata.
- Illéssy János*, gróf Koháry István élete és munkái, Karcag, Sződi, 1885. Mellékelve Kohárynak Csábrág 1718. március 19-én kelt s a szécsényi conscriptiojára vonatkozó levele.
- Inczédi László*, Versek, Bpest, Szépirodalmi Könyvtár, 1892. Mellékelve Márc. 15. c. költeménynek kézírata. Kezdősora: „A gyáva hízalgés ám ünnepeljen, Hazug törvénnel diktált más napot“ ...
- Ipolyi Arnold*, Magyar mythologia, Pest, 1854. Heckenast. Mellékelve Bpest 880. máj. 13. levele, amelyben az Egyetértés téves hírével szemben annak megállapítását kéri, hogy a felső korona csakugyan római Sz. István korona.

N. Istvánffi, Regni hungarici historia, Coloniae Agrippinae, H. Rommerskirchen, 1724. (J. J. Ketteler.) Mellékelve egy ívnyi latin nyelvű kivonat a magyar diéta döntéséből 1600. évről; tárgya a harmincadok rendezése a borkereskedelem szempontjából. A kivonatot I. sajátkezűleg írta alá. Szabó Dezső könyvtárából.

Jászai Mari, A tükröm, Bpest, 1909. A címlapon: „Kedves arcának emléke sohasem homályosult el szívemben és boldog vagyok hogy e könyvben leírt gondolataim a tisztelt barátnak lelkén is átsuhannak. Meleg üdvözléssel, 1912. szept. 17. J. M.“

Jósika Miklós, Vázolatok, Kolozsvárt, Tilsch, 1835. Exlibris módjára a könyvtáblára ragasztva levelének befejező töredéke: „híve Jósika Miklós“. Batthyány Kázmér gróf 1849. külügyminiszter címere a kötésen.

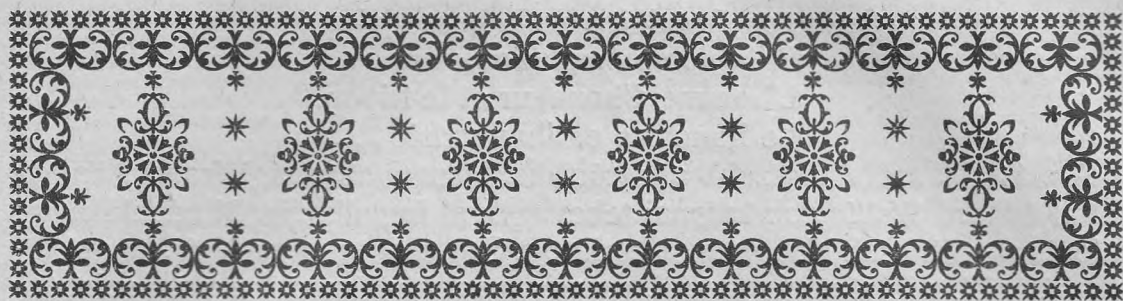
Jókai Mór, Az arany ember. Dráma, Révai T. 1885: „György Jánosné asszonyságnak emlékül 1885. Jan. 10. J. M.“ Mellékelve J. M.-nak Mosonyi Károly színikazgatóhoz Bpest 1884. dec. 12-én intézett levele, amely szerint a drámát „egyszersmindenkorra fizetendő 25 fr., azaz huszonöt forint tiszteletdíjért“ átengedi.

Jókai Mór, A baloldal az igazi reformpárt. Képviselői jelentés Pest-Terézváros polgáraihoz. Ath. 1872. Mellékelve J. névjegye: Jókai Mór Pest, terézvárosi képviselő. Rajta ezen sorok: „Kedves Barátom! Adhatom a cikket, de egyszerre lehetetlen azt közölni, mert igen hosszú. Beleegyezel a kétfelé hasításába? barátod J. M. 16/3. 70.“

(Folyt. köv.)

Szalay József.

TITKOS CÉLÚ FRANCIA LAP MAGYARORSZÁGON

RODALMI és történelmi connaisseur-ök számára érdekes, sokhelyt mulatságos adatok tárháza a *Le Nouvelliste Français*, amellyel 1815-ben kezdték boldogítani a magyart. „PEST chez C. A. HARTLEBEN, Libraire“ útján *Henri és Richard* urak szerkesztették az „Frantzia Híradót“ „pour l’instruction et l’amusement des amateurs de la littérature française“, de olyan titkos főcélal, amelynek szöge hamar kibújt a zsákból. Franciák ellen íródott a nyolcvanoldalas revü és az útirajzok, biográfiák, híres emberek, tör-

ténelmi esetek, regények, anekdóták, versek, emlékiratok „recueil choisi“-je mind arra szolgált, hogy — ha közvetve is — Napoleont és környezetét állítsa pellengérre. A magyarokat kellett leginkább meggyőzni s ebből a nézőpontból ügyesen cenzurálták a lapot. Azt nem engedték meg, hogy Pesten nyomják, hanem *Vienne*-ben, *Antoine Strauss* nyomdájában készült. Az első szám propagandája még óvatos. Vezető cikke *Humboldt* Sándor nagy amerikai utazásáról szóló rapport. Aztán tarka fejezet a francia *esprit*-ről s utána a párizsi erkölcsökről. Már a következő cikk a titkosintenciókat szolgálja; elkobzott irat nyomán, amelyet *Jenő* herceg, olasz alkirály segédtisztje, *La Baume* írt az oroszországi hadjáratról. Külön alcímben emeli ki Napoleon „gyors eltűnését“ a moszkvai visszavonulás után. Derűs cikk következik az angol utazók eredetiségéről, *Carolina* hercegnő *mémoire*-jából. Majd ugyancsak vidám vers, aztán ismét *mémoire* (*de la reine d’Étrurie*). Utána a köpönyegforgató *Monsieur Talleyrand*, mármint duc de Bénévent eszméi sorakoznak az új államokról s az általános európai békéről. Nem egy mondata szószerint beleillik a mai vezércikkekbe. Ezt újabb utazó-cikk követi s elég hosszú „Különféle“ rovat. Szó esik benne a színházi cenzura, *Sándor* cár és *Staël* asszony, *Espoz y Mina*, a navarrai királynő dolgairól, de utána megint Napoleon kerül sorra. A vége pattingó chanson, de a „gutgesinnt polgár“ ebből is tud idézni a korzikai bitorló fejére:

On ne confrontait plus la basse jalousie
Et la noble émulation,
L'homme d'honneur et le fripon,
Le franchise et l'hypocrisie . . .

A második szám hosszabb vezetőcikke a spanyolországi francia hadjáratról és lord *Wellington* katonai tehetségével foglalkozik. Mindenki nagy talentum volt, csak Napoleon a korlátolt. Szó esik arab meséről, angol alkotmányról, német népjellemről, a nagy mogul tudósairól, a kínai színházról, kurtizánok adomáiról, londoni karrikaturákról, Buonaparte Lucien száműzetéséről, csak ép magyar vonatkozás nincs. A harmadik füzet javarésze egyetlen cikk: *Précis Historique sur Napoleon Buonaparte*. (Extrait des Mémoires d'un Homme, qui ne l'a point quitté depuis quinze ans.) Viszont a könyv végén finommetszésű hangjegy van *Chant Parisien* címmel. Ez az andantino canto nem valami szerelmi dal, hanem hódoló himnusz Sándor cárhoz. *C'est mon héros!* — kezdi a francia költő. A negyedik füzet első cikke szomorú és súlyos helyzetről beszél, amelyet a szövetségesek találtak Párisban, bevonulásuk alkalmával. Francia nem vállalkozott erre a leleplező cikkekre; a spanyol *M. Rodriguez* írta. Sokkal érdekesebb *Madame Staël* cikke arról, hogy *Rousseau* mennyire kedvelte és értette a zenét meg a művészetet, továbbá egy névtelen cikk ritka, ismeretlen pamfletekről. A leghíresebb volt akkor *Lansdowne* marquis könyvtára, amelyben csak a francia és hollandi forradalomból 5916 írott és nyomtatott pamflet volt. *Dibdius* (Bibliomania, or an Book-Madnes, Londres 1811) szerint egyetlen füzetért, amelyben eredeti, azóta sem közölt leleplezések voltak, 168 livressterlinget adott. A híres *Thomason* mintájára külön könyveket is íratott magának, csupa leleplezést; ezért lett a neve: *the Pamphleter*. A bécsi udvarról is külön füzet készült és messze tájakról eljöttek, hogy a tartalmát hallják. Maga az osztrák udvar, amint egy titkos confidens-iratból kiderül, még különösebb módszert választott: *Sedlnitzky* gróf rendőrminiszter később Londonba küldte a legjobb *Naderer*-ét s a pamfletet ellopatta. Azóta se tudják, hol van. A „szörnyű árnyék“, Napoleon egyénisége rajta van a folyóirat egész életén; a XVIII-ik füzet, akár az első, nem tud szabadulni tőle; egy doni kozák levelét közli Napoleon ellen. Ivan Ivanovics *Harisin* végre mi rólunk is beszél egy hasonlat kapcsán (De nouveaux Huns . . .).

Tábori Kornél.

KOSSUTH-EMLÉKKIÁLLÍTÁS A NEMZETI MÚZEUMBAN

IKOR a hetvenes években a franciákat legyőzték a németek: néhány évre rá a franciák világkiállítást rendeztek.

Valami végtelen vigasztaló rejlik abban, hogy épp a mai években nyílnak meg a nemzet első kultúrintézetének díszes kiállítótermei. Alig zárult be a Petőfi-kiállítás, máris a látogatók ezreit vonzzák a Múzeumba a Kossuth életére vonatkozó emléktárgyak, hogy utánuk Jókai vonuljon be a világhódítás nem kevésbé magyar és nagszerű eszközeivel a mi kiállítási pantheonunkba.

A felzaklatott lelkekre isteni simogatás, amint egymásután megjelenik Petőfi, Kossuth, Jókai szellemalakja. Élettelen tárgyak elevenebbek, emlékek beszédesebbek még nem voltak, a múlt még nem hajolt közelebb hozzánk, mint e teremben. Soha úgy nem éreztük, mint most, Marcus Aureliusnak figyelmeztetését: sem a jövő, sem a múlt nem nehezedik rád, hanem mindig csak a jelen.

Az emlékek felemelnek, segítségünkre sietnek: sehova ma oly joggal fel nem írhatnánk, mint Múzeumunk tympanonjára: in hoc signo vinces.

Kossuth halálának évében két jelentős okirat került a Nemzeti Múzeumba. Az egyik egy eladási- és egy alapítási okirat, a másik egy adásvételi szerződés. Az első nem sokkal Kossuth halála előtt kelt. A nevezetes okirat a következőkép kezdődik: „...én Kossuth Lajos, egykor Magyarország polgára, törvényhozója, minisztere és kormányzója, mostan pedig számkivetettje s a független Olaszország Torino nevű városának lakosa kijelentem s mindazoknak, kiket illet, tudtúl adom, hogy Eötvös Károly 1893-ik június 20-án elém személyesen javaslatot terjesztett, mely szerint én torinói lakásomon levő könyvtáramat a magyar nemzet számára halálom esetére biztosítsam s engedjem át; minthogy e könyvtár — az ő előterjesztése szerint — tudományos értékén kívül a magyar nemzet előtt nagy kegyeleti értékkel is bír és ezért — így indokolta — „nemcsak nagy kár, de szégyen és gyalázat is lenne a magyar nemzetre, ha az én könyvtáram is úgy kallódnék el, mint ahogy a költő Zrínyi Miklósnak és a hazátlan bujdosásban elhunyt II. Rákóczi Ferencnek értékes könyvtáruk eltűnt, elkallódott”; — én e javaslatot megfontolva s fiaimmal is közölve elfogadhatónak találtam s arról Herman Ottót 1893 nov. 20-án megkezdett, de aggkori gyengélkedésem miatt csak december 5-én befejezett levélben értesítettem s egyszersmind kijelentettem, hogy magyar nemzetem számára torinói könyvtáramat készséggel átengedem.”

Az okiratot már nagyon reszkető kézzel Kossuth Lajos, Kossuth Ferenc, ifj. Kossuth Lajos s a könyvtár megszerzésére alakult bizottság tagjai írták alá. Így került Kossuth Lajos könyvtára mint „örök alapítvány“, „letétként“ a Nemzeti Múzeumba.

A másik nevezetes okirat egy adásvételi szerződés, amely Kossuth Lajos halála után Kossuth fiai és a Nemzeti Múzeum között jött létre. Ebben a szerződésben Kossuth fiai átengedik a Nemzeti Múzeumnak „néhai atyjuk után hátramaradt kéziratokat, levelezéseket és egyéb gyűjteményeket, illetve emléktárgyakat“, s a szerződő felek kijelentik, hogy e „*kéziratok és levelezések 1894. évi március 20-tól számított harminc éven belül nyilvános irodalmi feldolgozás tárgyát nem képezhetik.*“

A szerződés részletesen felsorolja az átadott iratokat. Köztük vannak: Kossuth Lajosnak ifjú korában írt dolgozatai; a nyolcszáznegyvenes években hozzá intézett levelek (Deáktól, Wesselényitől stb.); kiutahiai levelezései a nagyhatalmak követeivel; az Egyesült Államokban kifejtett tevékenységére vonatkozó iratok; levelezései a nyolcszázötvenes években az európai forradalmi pártok vezéreivel (Mazzini stb.); a nyolcszázötvenkilenc évi szereplésére vonatkozó iratok s levelek (Napoleon hercegtől, Napoleon császár megbízottjától [Pietri], az olasz király megbízottjától [Veratri di Castiglione gróf], Garibalditól, Cavourtól, Ricasolitól, Minghettitől, Klapkától, Türrtől); s a hazai mozgalmakkal kapcsolatos iratok.

A harminc évi tilalmi idő letelt: ez adta az alkalmat, hogy a Nemzeti Múzeum könyvtára Kossuth Lajos könyvtárának és a kutatások számára felszabadult iratoknak anyagából s az emléktárgyakból, amelyek ugyanakkor a Múzeum más táraiba kerültek, emlékkiállítást rendezzen.

S az egykorú írott dokumentumokból s emléktárgyakból a legnagyobb szabású, de egyben legstílszerűbb magyar élet bontakozik ki előttünk.

Ősök. Itt látjuk a Kossuth család címeres levelét. S eltűnődhet a szemlélő, hogy épp a magyar vérből származott, legnagyobb magyar király, Mátyás adta ki a címeres levelet Kossuth Miklósnak és utódainak, Budán 1479-ben. (S nem 1470-ben, amint Gracza György írja Kossuth életrajzában.) Egy-egy levélből élénk tűnnek a nemes szülők, akiknek a fiú pörének elhúzódásáról panaszkodik.

Ifjú. Bizonyítványai tanúskodnak szorgalmáról, jegyzetei olvasmányairól, dolgozatai az érdeklődésről, amellyel figyelte már akkor a kulturális és társadalmi viszonyokat. (Értekezés az éhség-mentő intézetekről.) Irodalmi ambícióit mutatja egy ötfelvonásos színdarab, amelyet 1827-ben fordított magyarrá. Van azonban Kossuthnak egy eredeti, történelmi tárgyú színdarabja is: András és Béla, vagy a korona és a kard. Harcias nemzeti dráma öt felvonásban. 1833-ban elő is adták Pozsonyban. Történetíróink is megfélekednek róla. Hol lappang: nem tudni. E kiállítás talán rátereli a figyelmet.

Küzdelmek. Látjuk kézírásban az Országgyűlési Tudósításokat. Az ítélet-levelet, amely három évi fogsággal sújtja. Elfogják a Zugligetben. Azonban

van egy régi adat, amely azt bizonyítaná, hogy pesti lakásán fogták el. Az iratokból talán kiderül a valóság.

Leborulok a nemzet nagysága előtt... Feltűnik a Pesti Hírlap 1848. márc. 17-iki száma, rajta először a felírás: „a sajtó szabad“. Miniszteri listák. Kossuthnak mint kormányzónak a hirdetményei. Levele Komáromból, amelyben feleségének táborozó körútjáról számol be. Képek, iratok, amelyek hallatlan népszerűségéről szólnak. A kápolnai ima Árpád hadának istenéhez, amelyhez hasonló az egész világháborúban nem hangzott el. Eladdig a napok még így nem rohantak történelmünkben. Követni is alig tudjuk a dokumentumok során. Meg kell állni az április 14-iki beszéd és nyilatkozat előtt, amellyel — amint majd negyven évvel később írta egy levelében — „a büszke Habsburg házat az orosz cár zsámolyához sodorta segílyt koldulni.“

Világos. Erről a legkevesebb dokumentum szól a kiállításon. A magyar nemzet ünnepélyes óvásán az orosz beavatkozás ellen s a hatalomnak Görgeyre átruházásán kívül itt találjuk a kiállítás egyik legérdekesebb darabját: a békeajánlatot az orosz cárhoz. Batthyány Kázmér fogalmazása Kossuth átdolgozásában.

Száműzetésben. Látjuk James Bloomfield útlevelét. Az írás Kossuthé, a kiállítója: Batthyány Kázmér gróf külügyminiszter. Ezt használta Kossuth Törökországban. S a száműzetés a dicsőség útja lesz. Innentől Kossuth nemcsak a mienk: az egész világé. Káprázik a szem a leveleknek, könyveknek, ajándékoknak s külföldi megnyilatkozásoknak sokaságától, amelyek mind azt mutatják, hogy nemcsak magyar ember, hanem az egész világon is csak kevés ember volt, aki két világrészben oly részvétet tudott volna kelteni hazája, s tiszteletet személye iránt, mint Kossuth. Az angolok pályázatot tűznek ki annak a jelenetnek költői megörökítésére, midőn Burns sírját meglátogatta Kossuth. — „Kossuth Presidente della repubblica Francese“ című olaszfalragaszon felszólítást olvasunk, hogy a franciák Kossuthot válasszák meg köztársasági elnöknek. — The Royal Readers című angol tankönyvben Pitt és Lord Brougham beszédei mellett ott állnak Kossuth beszédei is. A *The illustrated London News* selyemre nyomott, vörös bőrbe kötött példányával ajándékozta meg Kossuthot; benne képek az ünneplésről, amellyel Kossuthot Angliában fogadták. Mellette angol városok üdvözlő iratai, Shakespeare stratfordi szülőházát utánzó kis könyvszekrényben Shakespeare összes műveivel ajándékozzák meg angol tisztelői. A köteteken Kossuth aranynyomású címere. — Amerikában az Egyesült Államok Washington kardjával tisztelik meg. A kongresszus s egyes városok üdvözlő iratokkal halmozzák el. Az angolokhoz hasonlóan szónoki tankönyveikben közlik beszédeit. A szabadkőművesek zászlót küldenek neki, rajta: Washington, Mózes, Kossuth, mint az egyes világrészek legnagyobb fiai.

Magány. A világot hódító diadalút végén jön a turini magány. Még fogadja a küldöttségeket, tesz egy-egy politikai nyilatkozatot, küld egy-egy levelet haza, de mindjobban könyvei közé vonul. Angol, francia, olasz, né-

met könyveibe jegyzeteket tesz az egyes könyvek nyelvén. Polemizál Széchenyivel, Görgeyvel munkáik margóján. Újra kezd tanulni görögül, természetani, csillagászati, fizikai jegyzeteket ír, csigákat, kagylókat, kövületeket, növényeket gyűjt, minden egyes darabot sajátkezű meghatározásával, jegyzeteivel lát el, (bámulatos sorozatát látjuk mindennek a kiállításon), utazgat, írja emlékiratait, de mindegyre jobban magábavonul. Mikor legjobban látjuk mindent átfogó tudását: meg kell éreznünk, mennyire egyedül van. „Szomorúságomnak engesztelhetetlen manója, csalódott életem gyermeke guggol mögöttem a nyergemen“ — írja egy levelében. Elénk lép a bölcs, rezignált ember, aki az élete végén tisztán látja mindennek a hiúságát. Aki egykor az egész világhoz beszélt, most egy kedves kis leánnyal levelez. Akinek hangjából egy kis nép meggyötört, hatalmas lelke áradt, most megtalálja a nem kevésbé értékeset, a lélek legbensőbb szavait, a lírát. S nehezen várja, hogy elköltözzék oda, ahol már „semmi sem fáj, sem a meghíúsult életcél, sem az elfeledtetés.“ Alakja biblikus magasságig nő: de már-már el is tűnik előlünk. Föléje emelkedik az eszmének. Maga lesz az eszme, szimbolum.

Révparthoz ért a gálya, — világkörútát tett kormányosával. A kiállítás utolsó része a halálba-dicsőülés emlékeit tárja elénk.

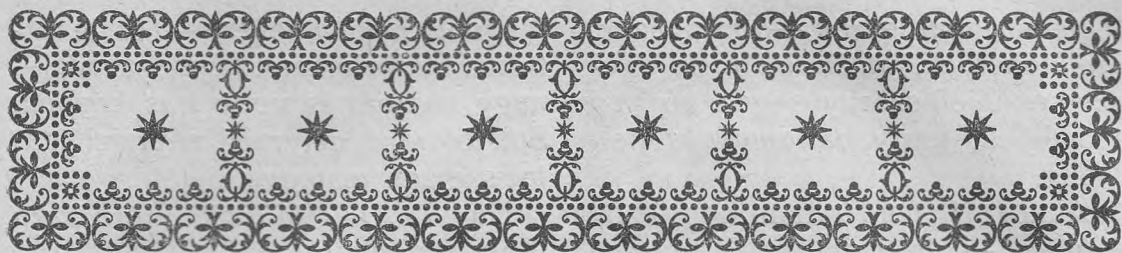
Aki elvesztette hitét napjaink forrongó s szörnyű kataklizmákat okozó eszmeáramlataiban s elvesztette már hitét az emberméltóságban is: annak most itt a Múzeum küszöbén felenged szorongó érzése. Fajunk szabadság-szeretete, férfiassága, büszkesége, gyöngédsége tükröződik az itt feltárló élet emlékeiben.

Hosszú sor arckép teszi teljessé a kiállítást. Amerikai népszerűségére mutat, hogy Amerikában bajusz és szakál nélkül is ábrázolták. Ez a kép nincs meg a Múzeumban. Kár, hogy a kiállítást hirdető plakáton egy olyan öregkori képét látjuk, amely nem is hű s nem is jellemző.

Minden elismerés megilleti a Múzeum vezetőségét a kiállítás eszméjéért s a rendezőket — dr. Bartoniek Emmát s Höllrigl Józsefet — a kivitelért. A kiállítást Klebelsberg Kunó gróf kultuszminiszter nyitotta meg. Kár, hogy a külföldi képviselők sem jelentek meg, hisz e néma emlékek nemcsak hozzánk, hanem az egész világhoz szólnak. Sok minden kötelességre is figyelmeztet a kiállítás, nem utolsó sorban arra, hogy Kossuthnak még nincs méltó életrajza.

Sikabonyi Antal.

KÖNYVTÁRI SÉTÁK

PÁR SZÓ JÓKAI KÖNYVTÁRÁRÓL

ZERKESZTŐ barátom egyre nőgat: írjak valamit Jókai Mór könyvtáráról.

Könyvtár!

Egy analfabéta bibliografust megbízni azzal: írjon egy nagyon régen — és főleg nem szakértőszemmellátott, nézettkönyvtárról . . . Kegyetlenség!

Írjon anélkül, hogy ne csak magát, (ez nem volna baj, asszony) de ne blamálja a komoly tudományos lapot. Lehetetlenség.

Előre figyelmeztettem: pirulni fog miattam. Nem bánta. Ám lássa!

Tudom, Papának nagyon nagy értékű könyvei voltak. De én soha, se gyerekkoromban, se később nem aszerint nézegettem őket. Ami tetszett, érdekelt, — cirógattam, ha értettem, — elolvastam, — de az értéken, tudományos meghatározásán nem sokat gondolkoztam.

Nem is tudok most egyebet, mint elsorolni néhány szép példányt, ami a fantáziámat izgatta, — és ezáltal belevésődött.

Azt hiszem, a 40—60-as években adták ki az összes magyar írókat (régi magyar népköltészet, népmesékösszegyűjtve, aztán Berzsenyi,

Gvadányi, Csokonai, Garay, Tompa stb. föl Vörösmarty-ig) abban a bizonyos zöld borítékban piros betűkkel. Mind megvolt Papának, — s emlékszem, — mint gyerekeknek Csokonai *Dorottya*-ja volt a kedvencem. Esténként Papa, Mama fel szoktak olvasni egymásnak, s nem tudom, az én kedvemért-e, vagy nekik is kedvencük volt? — de legtöbbször azt vették elő és én olyankor egész boldog voltam. Szinte benne éltem a levegőjében. Láttam Dorottyt, ahajdút, összes zsinóraival és ételeket, ruhákat, szobákat; minden élt bennem és körülöttem.

Csokonait egyáltalán rendkívül szerette Papa.

Ugyanilyen zöld borítékba kötve voltak meg neki Paul de Kock összes munkái és Béranger is. Paul de Kock-on rengeteget mulattak. Milyen a korkülönbség! Én halálosan untam. Pedig szerettem volna olvasni, — mert tudtam, hogy nem illik, — mégse ment. „Quand même“ nem ment.

Ellenben határtalanul izgatott növekedő éveimben s éjszakáimat végig kísértette Gavarni. Világos zöld füzetekbe volt kötve. Sok, nagyon sok ilyen Gavarni-illusztrációs füzetünk volt.

Párizs vidáman és borzasztóan; — táncoló, részeg, potrohos bourgeois-k,

féktelen debardeurök, — a színházak, mulatóhelyek, utcák élete, le egészen az éjjeli szörnyűségek, kórházi rémképek, kártyabarlangok rejtelmiig.

Akkor még nem tudtam, hogy azok szépek, — de megigéztek, muszáj volt nézmem őket.

Egy gyilkos miatt, aki az ágy alul bújik ki késsel a kezében és vigyorog, két hónapig nem aludtam. De nem mertem elárulni, mi bajom van.

Az illusztrációkról beszélve, — eszembe jut Papa egyik büszkesége: Oken nagy természetrajza számtalan kötetben. Ma már nem igen ismerik, azt hiszem. Akkoriban nagyon híres volt. Párezer állat színesen, nagyban. Minden, ami él, — sőt néha még több is, — mert a jó Oken úr nem elégedett meg az Úristen fantáziájával, hanem adott neki kölcsön a sajátjából is. Különösen az akkor még kevésbé ismert forró égővi madarak, halak, hüllők világában eresztette meg a képzeletét.

Micsoda szörnyetegeket és csodaszép madarakat teremtett a papíron!

Emlékszem egy madárra, amelynek nem volt lába, csak szárnya és farka és csak nyíló virágok kelyhében él. Egy másik pedig, amelyiknek egy nagy lant a farka ragyogó színű tollakból s ha fúj a szél, — gyenge, — de földöntúli szép hangokat hallat.

Elképzelhető, hogy ezek voltak a kedvenceim.

(De nem tudom, Papának is nem-e, — és ő is nem hitt-e bennük, mert sokszor rajta kaptam, gyönyörködik bennük . . .)

Delegkedvesebb képek könyve Papának a *Le tour du Monde* volt.

Megvolt neki a teljes, — és leszámítva fantáziájának kékútazásait, — nagy hasznát is vette írás közben. Sok földrajzi, helyrajzi, néprajzi adatot szerzett magának belőle.

Nagyon, nagyon szerette a szép illusztrált könyveket.

Milyen büszke volt a Doré-jaira! Talán összes munkái megvoltak neki. A francia népmeséktől egész a Don Quijote-jáig. Sőt, gyönyörű Bibliája is, díszkötésben, ezüst csattokkal. Volt azután Mamának egy végtelen érdekes francia könyve: *Histoire de la Mode*. Az akkori könyvpiac leg-hatalmasabb, legdíszesebb ruha-, bútor-, lakás-stb. történelme. Tündérvilág volt szépre éhes gyerekfantáziámnak.

Ugyancsak nagyanyámé volt a nagy illusztrált Shakespeare, sok kötetben. Hogy ezt ki illusztrálta, már nem tudom.

Az csodálatos, — hogy Papát, aki fiatal korában festőnek készült — valahogy nem érdekelte a képzőművészet. Legalább is arra vall, hogy képzőművészeti munkái egyáltalán nem voltak. Kiállításokra se járt, múzeumok, képtárak se nagyon izgatták.

Három festőért lelkesedett csak, — emlékszem: Verescsaginért, Munkácsyért és Ligeti Antal naplementés, sivatagos, romos képeiért.

A festők valahogy nem tudták a fantáziáját kielégíteni, — csak az illusztrátorok.

Azokért rajongott.

Szép régi Hogarthjai is voltak, s egy régi Lavaterje.

No és azután az utazások!

Megszámlálhatatlan, kisebb, nagyobb, még nagyobb, híres, kevésbé

híres útleírás, képekkel és képek nélkül.

És az égboltozat!
Hány csillagászati könyve volt!
És hány természettudományi!
És hány történelmi!

Hisz néha 5—6 könyvet tanulmányozott egy-egy regénye írása közben.

Aztán mémoire-ok, külföldi fordítások; egy világ, egy egész világ volt ez a könyvtár.

És — amit legelől kellett volna említenem — egy egész polctelerégi, megsárgult papirosú bibliákkal. A Káldy, Károlyi és nem tudom még hány.

És legeslegvégül, ami azonban egyik legnagyobb büszkesége volt: egy szakácskönyv a XVI. századból!

Esténként, — ha jó kedve volt — felolvasott belőle, főztünk teoriában: bizony meg is próbálta néha a régi-régi ételeket. De jók voltak!

Valahonnan Erdélyből küldte Páának egy lelkes honleány.

Az Isten áldja meg érte, mert sok rossz hangulatot elmosolygott a Jókai-ház felett az az ódon fedelű, kedélyes szakácskönyv . . .

Régen volt; — tán nem is volt igaz mindez. Tán csak álmodtam.

Olyan régen volt, s valahogy még régebbnek tűnik fel, amint most viszszaemergek . . .

Miért vagyok asszony, szórakozott, bohém, tudatlan!

Milyen érdekes katalogust csinálhattam volna.

És így, — csak kusza képekről beszélek.

Bocsássonak meg!

özv. Feszty Árpádné
Jókai Róza.

UTASD meg a könyvtárad és megmondom, ki vagy. Nem tudom, van-e eféle aforizma a magyar mondások gyűjteményében. De ha nincs, hiányzik belőle. Mert ahogy madarat tolláról, embert barátjáról, úgy — különösen írot — könyvtáráról lehet megismerni. Különösen írot, mondom, mert az író műhelyének a könyvtár olyan fontos kiegészítő része, amely olvasókedvén, hajlamain, érdeklődésének körén túl felkészültségét is elárulja. Gyakorta forgatott, sokat lapozott könyvei: munkaeszközök, a mult által megszerzett anyag és mesterségbeli készség őrizői, sokszor rejtett rokonságok, szellemi családfák zegzugos elágazásának nemeslevelei. Mindenesetre azt a folytonosságot jelzik, amely az irodalomban a mát a tegnaphoz kapcsolja. Amellett mindig közelebb visz egy ilyen meghitt könyvtár ismeretegzsdájának, az írónak megismeréséhez is. Mindíg jellemző: milyen szerzők munkái között keres frissülést pihenő óráiban a teremő fantázia s Anatole France, Wilde vagy Zola írói portréjának jellemző vonásai bizonyára még élesebben, még tisztábban, még több finom árnyalattal gazdagodva vetítődne nek elénk, ha seregszemlét tarthatnánk mindamaz auctorok fölött, akikkel ezek az írók naponként barátkoztak.

Nem fölösleges fáradság s nem pusztá hiú kíváncsiság tehát betekinteni, hacsak futólag is, egy ilyen dolgozószoba szomszédságában meghúzódó könyvtár szekrényeibe. Pil-

lanatok alatt kavarog át rajtam mindez a meggondolás, míg Rákosi Jenő gondos rendben tartott, jól katalogizált, könnyen áttekinthető könyvtárát nézegetem. A Lisznyai-utcai villa egyik kertre néző szobáját barna polcok borítják egészen a mennyezetig. Az abc betűivel jelzett polcokon könyvek tömött sora, mintegy hét-ezer kötet. Háromnegyed részében magyarnyelvű anyag. Agyűjteménynek alig egy negyedét teszik német, francia, angol és spanyol munkák. De talán nem is egész helyesen mondom, hogy gyűjtemény. Rákosi Jenő maga tiltakozik ellene: Nem vagyok én gyűjtő. Se pénzt, se könyvet nem gyűjtöttem soha. Ez a kis könyvtár csak úgy magától lett és szaporodott fel, szinte anélkül, hogy észrevettem volna. Mikor aztán már több polcra kezdett sorakozni, a húgom hozzálátott a katalogizálásához. Hát így lett nekem könyvtáram . . .

Az anyag túlnyomó része szép-irodalmi, irodalomtörténeti, esztétikai művekből áll. De van bőven történelmi és politikai munka is, ami természetesen Rákosi Jenőnél, a legnagyobb magyar publicistánál. Külön szekrényt foglalnak el Széchenyi, Deák, Kossuth, Eötvös, Andrássy stb. hatalmas kötetei. Mellettük egy másik csoport: csupa dedikációs tiszteletpéldány, magyar íróktól, költőktől és tudósoktól. Fenn a magasban, az egyik polc tetején a Brockhaus Lexikon teljes első kiadása, amely a tizenkilencedik század legelején jelent meg. Általában feltűnnek az enciklopédikus munkák, amint az egy sokoldalú, polihisztor természetű íróhoz illik is.

Úgynevezett „szép“ könyvei, bib-

liofileket gyönyörködtető ritkaságai, régi princepei nem igen vannak Rákosi Jenőnek. De elvértve azért akad ilyen is: latin auctorok, tizennyolcadik századvégi magyar írók fordításában. Ezekre az Eggenberger-féle könyvkereskedés pincéjében bukkant a könyvtár illusztris gazdája. Ott heverték krudában, ő aztán kiválogatta és bekölttette őket. Különben Rákosi Jenő könyvtárának túlnyomó része kötött könyvekből áll. Egyszerű, erős, praktikus könyvtári kötések árulkodnak a gazda rendszeretetére és puritánságára. Semmi henye dísz, semmi fölösleges cifra-ság nincs itt, mégse rideg ez a komoly bibliotéka.

Az ajtó mellett balra harminchat kötet Shakespeare sorakozik, bordó vászonkötésben. Amerikai kiadás, színes illusztrációkkal s bő kommentárral. Minden kötet csak egy darabját zárja magába az avoni hatyúnak, akinek Rákosi Jenő tudvalevően egyik leghivatottabb magyar tolmácsa. Ezenkívül még négy-öt teljes Shakespeare akad itt: magyar, német, francia és angol nyelvű. Egy alig araszos, négyszegletes fa-szekrénykében van a teljes miniatűr Shakespeare, minden liliputi kötete puha antilop-bőrbe kötve. Persze nem hiányzik Rákosi Jenő könyvtárából az az egykötetes teljes Shakespeare sem, amely a papirkészítés és a tipográfia fejlettségének egyaránt diadala. Igaz, hogy parányi betűit csak nagyítóval lehet olvasni, viszont az egész Shakespearet úgy zsebre vág-hatod, akár valami vaskosabb noteszt. Talán mondanom sem kell, hogy a nagy William ma is legkedvesebb írója Rákosi Jenőnek. Shakespeare

és Goethe — mondja kérdésemre mosolyogva — bizony én már csak őket, a régieket szeretem. Ott fekszenek íróasztalomon s mindennap olvasok belőlük néhány oldalt. Néha-néha meg Aristophanest forgatom...

De azért a mai magyar irodalom ujságai sem kerülnek el a nyolcvankét éves Rákosi Jenő fáradhatatlan, harcos figyelmét. Ezeket úgy hívja: az én kötelező olvasmányaim. Saját műveit nem látom sehol a polcokon. Szerényen eldugva lapulnak bizonyára valamelyik szekrény mélyén. Az a sok ragyogó ujságcikke sincs

összegyűjtve, amely korszakot jelent a magyar ujságírás történetében s amelynek száma még ma is nap-nap után növekszik.

A könyvtár egyik csupasz faldarabkáján selyemre festett férfiportrék színesednek: Szilágyi Dezső, Gyulai Pál, Arany János, az idősebb Andrassy, Ghyczy, Horváth stb. Elköltözött kortársai, néhai személyes jóismerősei, barátai a mesternek. Szomszédságukban a polcon megint könyv és könyv. Hátukon csillog az apró aranybetű: Scribe, Labiche, Molière, Musset . . .

Kárpáti Aurél.

KÖNYVSZEMLE

MAGYAR BIBLIOFILIA

EVÉS bibliofil könyv jelent meg ebben az évben. S e kevés bibliofil könyv között még kevesebb az igazán szép könyv. Most hagyta el a sajtót az életbölcsségnek indiai tankönyve, a *Pancsa-tantra*. Szanszkrit eredetiből Schmidt József fordította, s Kner Izidor adta ki Gyomán. A bibliofileknek igaz örömük telhetik e híres mű kiadásában, amelynek külső kiállítása a közösmerten szép Kner-féle kiadványok közül is kimagaslik. Az egész Kner-család összefogott, hogy az irodalomnak meglepetéssel szolgáljon. A könyvdíszeket Kner Albert rajzolta és metszette fába. S megmutatta, mint lehetnek a könyvdíszek modernek, de amellett stílszerűek és a kor hangulatát lehellők. S mindenekfölött szépek. A nyomda-technikai kiállítás Kner Imre fejlett ízlését, a kötések pedig Kner Erzsébet finom kezemunkáját dicsérik. Mindössze ötszáz példányban jelent meg, s ezenfelül huszonöt példány készült valódi kézzel merített papiroson. S a díszes köntöst megérdemelte Schmidt József for-

dítása. Az utóbbi éveknek iparszerűen üzött fordítási tömegcikkei között az a műgond és elmélyedés, amellyel Schmidt József a fordítás nehéz munkáját végezte, mindig előkelő helyet fog biztosítani irodalmunkban a világhírű ind mese- és reggyűjteménynek. Hasonlóképp jólesik dicsérni a másik Kner-kiadványt, amely ugyancsak most hagyta el a sajtót. Másodszor adta ki a Kner-vállalat Byron *Mazeppá*-ját Kosztolányi Dezső fordításában. A címlap, amelyet Divéky József rajzolt, szép és művészi, Mazeppa lovának vágatásában az egész mű hangulatát híven érzékíti meg. A kötet külső megjelenésében s belső tartalmában különben teljesen megegyezik az első kiadással. Mindenkép örömdetes, hogy Byron költeménye rövid pár év alatt elkelt. S ez a siker nemcsak Kosztolányi Dezső pompás fordításának az érdeme, hanem nem kevésbé a Kner-nyomda vállalaté is, amely a régi Elzevirekhez hasonló törekvéseivel mindjobban megnyeri a bibliofileknek s a nagy közönségnek is a rokonszenvét.

A Kner-kiadványokkal mindenben vetekszik a *Franklin Társulat*-nak két, most megjelent, bibliofil kiadványa. Az egyik, Arany *Toldi trilógiája*, amely hártavékonyságú „biblia” papíron ötszáz számozott példányban készült, külön e könyv számára öntött betűkkel. A díszeket s az egyes fejezetek elé a képeket Jaschik Álmos rajzolta, a tőle megszületett s a mű tárgyától áthatott igaz művészi képességgel. Amásik Franklin-kiadvány Gyulai Pál beszélye: *Nők a tükör előtt*. E könyvből, ugyancsak e célból öntött betűkkel ötszáz példány készült, száz velin, négyszáz pedig famentes papíron. A díszek s az egyes beszélyek előtt a kis rajzok — Jaschik Álmóstól — stílusos, művészi munkák és nagy melegséggel érzékeltetik nemcsak Gyulai beszélygyűjteményének, hanem az egész kornak régi, kedves biedermeieres hangulatát. A könyvkötések is, különösen Aranynál a pergament kötésre nyomott színes rajzokkal, méltóak a belső kiállításához. Nem emlékszünk rá, hogy a Franklin Társulat eleddig ennyire szép kiállítású amatőr könyveket bocsátott volna ki. Már-már nem is olvasásra, csupán szobadísznek valók az ilyen hat-százezer koronás könyvek. Bibliofil nézőpontból mindenestre örvendetes jelenség, társadalmi vonatkozásában azonban kevésbbé. Kár az is, hogy e minden elismerésre méltó Franklin-kiadványok nem szolgálnak az irodalom számára egyszerűsmind újdonsággal is. Az Arany-kiadást még csak védi a klasszikusság, azonban Gyulai kedves, szép, de mégsem klasszikus irodalmi becsű műve helyett bizonyára akadt volna

élő íróink művei között is legalább hasonló értékű és hasonló kiadásra méltó munka. Ily módon a Franklin-féle pazar kiállítású könyvek inkább képviselnék könyvkultúránk fejlődését.

Ady Endre kisebb, régifolyóiratokban s napilapokban megjelent írásából az *Amicus* kiadóvállalat bibliofil sorozatot bocsát a könyvpiacra. Az első füzet eredeti fogalmazásában közli a *Morituri*-t, amely először a *Figyelőben*, majd később, átdolgozott formában, a *Vallomások és tanulmányok* című kötetben jelent meg, „Ismeretlen Korvin-Kódex margójára” cím alatt. A kis füzethez Reiter László írt tájékoztató előszót, amelyben bejelenti a kissorozat folytatását. A szép kiállítású füzet ezerszámozott példányban merített, huszonöt példányban Van-Gelderpapíron készült. A *Morituri* eredeti és átdolgozott formában megjelent kiadása között mintegy öt év telt el. S már magában a *Morituri* átdolgozása hűen mutatja Ady prózájának fejlődését. Mikor a *Morituri*-t írta: először járt Párizsban. Ekkor volt leginkább francia hatás alatt. Már az első oldalon találunk olyan rövid három mondatot, amelyből később az átdolgozott formában egy mondatot csinál Ady.

Asorozatmásodikfüzetekét ugyan csak régi írását közli Adynak. Címük: *Levél az apámhoz és Ujházi Ede*. Az első eredetileg a Nagyvárad Naplóban jelent meg 1903 március 1-én, s az Ady-Múzeum is közli az „Amicus engedélyével.” E második füzet is az elsőhöz hasonló bibliofil kiadásban s ugyancsak ezer számozott és huszon-

öt Van-Gelder papirra nyomott példányban jelent meg. Kár, hogy a füzetek külső borítéklapja a belső kiállításához nem méltó. A kiadó mindkét füzetten megjegyzi: Készült 1924 karácsonyára. Tehát ünnepi ajándék. Azonban bármennyire is jellemző és örvendetes, hogy ennek az évnek csak utolsó hónapjaiban hat Ady-kötet jelent meg, nem szabad elfelejtenünk, hogy más karácsonyi ajándék is került az irodalom asztalára. A *Franklin*nál megjelent Voinovich Géza kiadásában *Arany* János. S mintha az irodalom avarján: csillag esik, föld reng. S készül ugyancsak a *Franklin*nál ötven kötetben Jókai. Bizonyára egyik sem csupán bibliofil kiadásban s ezer példányban.

Ugyancsak az *Amicus*nál jelent meg bibliofil kiadásban, de az említett *Amicus* könyveknél alig valamivel izlésesebb címlappal Ady *Párizsi noteszkönyve*. A kötet elején Ady Lajos előszavában magyarázza, mint engednek e gondolat-fragmentumok betekintést Ady műhelytitkaiba. Két notesz-kötetke maradt fenn Ady után. Egy vastagabb, amelybe párizsi tartózkodása első idejéből írt jegyzeteket s egy vékonyabb, amelyet második párizsi útja alatt használt. Az utóbbi az *Ady-Múzeum* közli. Az első most kerül először nyilvánosság elé a költő édesanyjának megbízásából.

A *Genius*nál szép bibliofil kiadásban jelent meg, ezer számozott példányban *Goethe naplója*, Kosztolányi Dezső fordításában, Herman Lipót négy rajzával. Két éve Babits Mihály fordításában is megjelent a *Napló*, ugyancsak díszes, számozott, bibliofil kiadásban, Prihoda István rajzaival. Így a magyar olvasók Goethe

öregségbe hajló korának szépséges, életvidám költeményét két kitűnő műfordítónknak a tolmácsolásában is élvezhetik. Élvezhetik egyformán mindakettőt, csak ne vessék össze: egyik-másik stanzánál nehéz elhinni, hogy ugyanazon szöveget használták a fordítók.

Az 1924. évnek legdrágább bibliofil kiállítású könyve a *Dante-émlékönyv*, amelyet a Magyar Katholikus Dante-Bizottság adott ki. Reiner János szerkesztette. S a budapesti Egyetemi Könyvtár Dante-Korvinájából vett színes reprodukciók díszítik a kötetet. A pazar kötés bizonyára Danténakszóláskevesebbé a kötet tartalmának.

Még két könyvről kell megemlékeznünk, bár egyik sem bibliofil kiadás. Az egyik arról szól, aki egész hosszú életén át a szép könyvek kultuszát hirdette, a másik arról, aki a legtöbb szép könyvvel ajándékozta meg a nemzetet. *Jókairól* szól Zsigmond Ferenc műve, s Jókai leghivebb kritikusról, *Beöthy Zsoltról* Kéky Lajos kötete. Az utóbbi szebb, melegebb írás, azonban mindkét könyv méltó ahhoz, akiről szól. S mindakettő jókor jött. Hirdeti a közelgő centenáriumra Jókainak s vele a másik komáromi fiúnak nagyságát. s. a.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA CÍMJEGYZÉKEINEK

sorozatában rövid idő alatt gyors egymásutánban öt kötet jelent meg. A bibliofileket különösen a sorozat VII. és VIII. kötete érdekli. Az irodalom és a tudomány munkásainak

azonban mind egyformán nélkülözhetetlen segédeszköz kutatásaikhoz. A VII. kötet *dr. Todoreszku Gyula* és neje *Horváth Aranka* régi magyar könyvtárának a leírása. Bibliofileink előtt nem ösmeretlen az a nagyszerű hungarikum-gyűjtemény, amelyet *dr. Todoreszku Gyula* pár évtized alatt anyagi áldozatokat nem sajnáló fáradsággal munkával s nagy szakértelemmel hordott egybe. A katalógus összeállítását *Akantisz Viktor*, az Orsz. Széchenyi Könyvtár könyvművészeti előadója végezte minden elismerésre méltó tudással és lelkiismeretességgel. A felsorolás tíz csoportra tagozódik. I. Magyar nyelvű nyomtatványok (Szabó I.); II. Nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok (Szabó II.); III. Külföldi nyomtatványok magyar szerzőktől (Szabó III.); IV. Magyarországi nyomtatványok 1712-től; V. Ősnyomtatványok; VI. Külföldi nyomtatványok (XVI—XIX. század); VII. Szláv (cyrill) betűs nyomtatványok; VIII. Kéziratos munkák; IX. Hasonmás kiadások; X. Könyvészeti forrás-és segéd munkák.

A páratlanul becses gyűjteményt, amelynek gazdagságáról e felsorolás is tájékoztat, közvetlen a kommun után, 1919. év végén, *özv. Todoreszku Gyuláné* szül. *Horváth Aranka*, pár héttel előbb elhunyt férje végső kívánságához híven, az Orsz. Széchenyi Könyvtárnak adományozta. Történelmünknek legszomorúbb emlékü idejét követő napokban e nagy-lelkű adományozás különösen fel-emelő hatással volt nemcsak Múzeumunkra, amely nemzetikatasztrófánk éveiben is megingathatatlanul haladt hagyományoktól megszentelt útján, hanem annál lázasabban ingadozó

egész társadalmunkra is, amelynek e nem is magyar vérből származó egyszerű könyvgyűjtő szinte egyedül álló nemes mozdulattal megmutatta, mint kell minden ősökre hivatkozás és minden hangos szó nélkül szeretni kultúránkat s szolgálni nemzeti érdekeinket.

A katalógus-sorozat VIII. kötete *Széchenyi István gróf* könyvtárának a címjegyzéke. A Múzeum nagy alapítója fiának, a „legnagyobb magyar“-nak könyvtára a nyugatmagyarországi eseményekkel kapcsolatban került az Orsz. Széchenyi Könyvtárba. A Hóman Bálint előszavával megjelent kötetet *Bártfai Szabó László* látta el komoly tanulmánnyal, aki különben a könyvtár leírását is végezte. A tanulmány nem szól „Széchenyi olvasmányainak kimutatható, sokszor inkább csak érezhető hatásáról az ő szellemére vagy lelkére“, hanem csupán a könyvtár történetét ismerteti. S bár így is feltárul előttünk történelmünk egyik legnagyobb alakjának könyvgyűjtő szerepét és egész szellemi fegyverzete, mégis úgy hisszük, az első feladatnak a megoldása is, egy későbbi számunkban, érdekelni fogja bibliofileinket.

Ugyancsak a múlt évben jelent meg e katalógus-sorozatban a Múzeum Könyvtára címeres leveleinek 2-dik kötete *dr. Áldásy Antal* egyetemi tanárnak, volt könyvtári osztályigazgatónak leírásában.

Külön eseménye irodalmunknak a VI. és IX. kötet. A IX. kötet, amely még ugyancsak a múlt évben jelent meg, a Múzeum Könyvtára irodalmi levelestárát hozza *dr. Váczy János* és *Rédeyné dr. Hoffmann Mária* leírá-

sában. Úgy ez, mint a VI. kötet, amely a napokban került ki a sajtó alól, s a Múzeum zenei kézíratainak jegyzékét tartalmazza dr Isov Kálmán leírásában, mintaszerűen tünteti fel, mint kell az ilyen munkát elvégezni. Az egyes levelek kivonatai és magyarázatai pompásan tárják eléink irodalmi és zenei életünk benső világát. Dr Rédeyné Hoffmann Mária ez első kötetben az A kezdőbetűs levélírók 847 darab levelét ismerteti, dr. Isov Kálmán pedig *Lányi Ernővel* folytatja e második kötetben a zenei kéziratok leírását, s 1449. számú darabbal be is fejezi a sort. Dr. Rédeyné munkája a magyar tudományos világot érdekli, dr Isov Kálmán kötete azonban, amelynek hosszú, komoly bevezető sorait külön is ki kell emelnünk, a zene nemzetközi vonatkozásainál fogva a külföld figyelmére is érdemes. Az utolsó három kötethez dr Hóman Bálint írt előszót. s. a.

A. DE HEVESY: *La Bibliothèque du roi Mathias Corvin*. (Publications de la Société Française de Reproductions de Manuscrits à peintures). Paris, 1923. 4°, 103 l., LII. kép.

Míg nem sikerül megtalálnunk Mátyás könyvtárának katalógusát, amelyet a budai kir. udvar humanistái (Bartolomeo della Fonte 1489-ben; Johannes Capellanus 1502-ben) olaszországi barátaiknak megküldöttek, addig a Corvina Könyvtár történetének megírásában első sorban magukra a fentmaradt és Európa-szerte szétosztott Corvin-kódexekre vagyunk utalva.

Mozaikszerű adatok ezek és csak sejtetik velünk, minő könyvtárnak

volt az ura a renaissance magyar király. Könyves házának fennmaradt példányait a tova tűnő idő megvisselte, mindamellett így is visszatükrözik azt az ízlést, mely fejedelmi uruk egyéniségét áthatotta.

A budai könyvtár kiválóságának jeles volta állandóan ébrentartotta a bibliofil világ érdeklődését. Hevesy neve sem ismeretlen e téren.

Ugyanezen vállalat (P. S. F.) 1911. évf. megjelent *Le Bréviaire de Sigismond de Luxembourg* c. értekezése. A Revue de l'Art Chrétien-ben *Les miniaturistes de Mathias Corvin* c. tanulmánya olvasható (1911). A múlt évben pedig a Gazette des Beaux-Arts egyik essay-jét közölte *Une histoire turque enluminée* címmel.

E munkái a magyar renaissance-kor művészettörténelmének rendszeres kutatójának mutatják.

Említett dolgozatai szerves kapcsolatban vannak jelen munkájával, melynek bevezetésében eléink tárja azokat az erőket, melyekben Zsigmond és Hunyadi János korabeli művészeti és irodalmi életünk tényezői megnyilatkoztak. Rámutat a milánói udvar hatására, ahol a fehér lovag (Hunyadi János) két éven át szolgált, mint fizetett csapatvezér. Majd a Fél-sziget gócpontjainak: Flórencnek, Rómának, Nápolynak jelentőségét példázza. Elvonultatja szemünk előtt a renaissance képviselői közül azokat, akik Itália kék ege alól a hideg Ister partjára vetődtek. Bemutatja azokat is, akik műveik megküldésével állottak szolgálatára a Maecenas magyar királynak.

Művének második fejezete a budai udvar humanista világát eleveníti meg. Felsorakoztatja a könyvtár szer-

vezése körül tevékenykedő tudósokat.

A Mátyás szolgálatában állott minátorokról és könyvfestőművészekről szól a következő fejezet: kevés változtatással a szerző fentemlített három francia nyelvű tanulmányának átdolgozása.

Majd a könyvtár pusztulásával és történelmének az irodalomban való rekonstrukciójával foglalkozik. Továbbá a Corvina történetére vonatkozó irodalmat összegezi, aztán kiadatlan okmányokat nyújt a flórenci és bolognai könyv- és levéltárakból.

Figyelemreméltó része a munkának a hetedik fejezet. Benne a könyvtár maradványainak lajstromát nyújtja: 156 kétségtelen, 81 csak címről ismert, lappangó kéziratot és 3—3 Mátyásnak és Beatrixnek ajánlott ösnyomtatványt sorol föl.

Végül részletes indexet fűz hozzá és 52 műmellékletet a különböző Corvin-kódexek címlapjairól és kötéseiről.

A szerző széleskörű készütséggel dolgozott és fölhasználta a publikált hazai és külföldi anyagot egyaránt. Itt és ott azonban egy és más elkerülte figyelmét.

A 18. lapon azt írja, hogy Francesco Bandini, a budai plátói symposionok rendezője, a Pazzi-féle összeesküvés (1479) után jött Budára, menekülván Flórencből. A flórenci Archivio di Stato-ban őrzött levelei szerint azonban Bandini már 1477 tavasza óta Budán tartózkodik és az összeesküvésben nem volt semmi része.

A következő lapon (19) azt mondja, hogy Filippo Valori Plátó-fordítását ajánlotta Mátyásnak. Valori sohasem

fordította Plátót. Ő csak a Ficino-féle fordítást juttatta el a magyar királyhoz. Ugyanitt a Bonfinio útján Budára küldött kéziratokat Valorinak tulajdonítja, holott ezeket Taddeo Ugoletto bízta Antonio de Bonfinisre, hogy azokat magával hozza Magyarországra (1486). A 31. lapon Lorenzo de Medicinek javára írja azt az ismeretes kijelentést, hogy a magyar király halálával olcsóbbak lesznek a kéziratok. Pedig ezt Pietro írta atyjának, aki ép' ekkor fürdön időzött.

A kétségtelen Corvin-kódexek lajstromából törlendők: a boroszlói *Horologium*, mert a benne levő bejegyzés, mely szerint ez a budai Bibliothecából került volna Láng Jánoshoz, a XVI. század második feléből való, tehát nem egykorú. Hasonlóképelhagyandó az oxfordi Bodleiana *Liber Sancti Albani*-ja, úgyszintén a lavanthali bencések *Valerius Maximus* kódexe. Ez utóbbinak „M“ „A“ siglái teljesen elütnek a Mátyás „M“ „A“ sigláitól. A veronai káptalani könyvtár *Titi Livii Patavini Historiarum decas prima* c. kézírata sohasem volt a Corvinában. Címere az Orsini családé, kötése pedig nem Corvin-bőrkötés.

A fölsorolt 156 kétségtelen Corvin-kódexen kívül még 14 drb, Hevesy által nem ismertetett, Corvináról van tudomásunk, melyek ép oly joggal foglalhatnak helyet a katalógusban, mint a bemutatott darabok bármelyike. (Ezeket az új Corvinákat egy más alkalommal fogom a Magyar Bibliofil Szemlében bemutatni.)

A hatodik fejezetben közölt okmányok szövegébe kellemetlen sajtóhibák kerültek bele.

Mindezekről eltekintve a szerző

derék munkát végzett és az eddig megjelent idevágó tanulmányokat magasan fölülmúlja.

Fógel József.

AUER JÁNOS FERDINÁND pozsonyi nemes polgárnak héttoronyi fogságában írt naplója 1664. Közzéteszi *Dr. Lukinich Imre.* Budapest, 1923. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. 8°, XI., 272 l.

Hódoltságkori történetünk emlékeivel, a török uralom alá került magyar részek külső és belső történetével történetírásunk aránytalanul keveset foglalkozott az utóbbi évtizedekben.

A bécsi levéltárak török anyagának feldolgozása a törökség iránt melegszeretettel érző Takáts Sándor érdeme; Szekfü Gyula pedig a török források értékelésének alapelveit és fokmérőjét teremtette meg.

Elismerésre, sőt a tudományosság hálájára méltó tehát a Magyar Történelmi Társulatnak az az elhatározása, hogy az újabbkori magyar tör-

ténet forrásai során egy külön sorozatot indít meg, a törökkori történetnek egyelőre a hazai és bécsi levéltárakban felkutatott forrásai közzétételére.

Szerencsés gondolat volt ez a sorozatot Auer János Ferdinánd pozsonyi polgár naplójának közzétételével megindítani. Auer mint a pozsonyi városi nemesség századának hadnagya 1663 augusztus 7-én Párkánynál esett török fogságba.

Fogságának súlyos napjait igyekezett a naplóírással megrövidíteni. Naplója nem csupán érdekes és hű képe a Héttorony szomorú, keserűségekkal teli életének, de írójának kétségtelenül meglévő szépírói készsége miatt, mint írásmű is, élvezetes.

Lukinich Imre nagy felkészültséggel, elismerésre mindenkép méltóan oldotta meg munkáját. Nem szorított kizárólag a műnek filológiaiailag pontos közzétételére és magyarázatára, hanem széles alapokra fektetett kutatások alapján a terjedelmes bevezetésben megírja Auer életrajzát is.

Tóth László.

A KÜLFÖLD RÓLUNK

ILIPPO SACCHI: Città. (A város.) Milano, Casa editrice Alpes. 1923. 8°, 211 lap.

Szellemes módon megoldott útleírás. A könyv fejezetei a kontinens egy-egy városa. A városnak egy-egy jellegzetessége a fejezet címe. Jellegzetességek, amelyekről fölismered a várost, anélkül, hogy meg volna nevezve.

„Minden városnak megvan a maga távlati nézőpontja“, így vezeti be Sacchi könyvét, amelynek első fejezetében Antwerpent eleveníti meg „Rubens“ cím alatt, a nagy mesterhez méltó színekkel.

„Szél, kövek és politika“ a Belgrádról szóló fejezet címe; „Az olvasztó kemence“ Essen városának, a német nagyipar fellekvárának szentelt fejezeté; Hága: „A mosható város“, a holland arisztokrácia, az

évszázados polgári gazdagság, a patriciusok ragyogóan tiszta házainak és utcáinak üdítő leírása.

„Csárdás lenta“: ez Budapest. Lassú csárdás! Nem mintha a szerző Budapesten nem látott volna egyebet, mint mulatságot és dáridót, sőt ellenkezőleg, barátságos szívének teljes melegével ismerteti Magyarországot és fővárosát. Bevezetése gyönyörű fejtegetés a magyar Szent-Korona tanáról, egy fejtegetés, mely bármely közjogásznaknak díszére válnék; a magyar Szent-Korona apoteozisa, amelyet csak oly ember tud bensőségesen leírni, aki átérzi teljes horderejét és jelentőségét annak a kérdésnek, amelyet szemléltetni akar.

Meleg szavakkal emlékezik meg a modern Budapestről, palotáiról, érdekességeiről, a magyar faj nagy alkotásairól. Felismeri a magyar faj életrevalóságát, küzdőképességét és élniakarását, nem feledkezik meg a magyar hadierények méltatásáról és arról a nemes büszkeségről sem, mely a magyarokat jellemzi.

Külön hosszú fejezetet szentel a magyar zenének, amelyről azt írja, hogy az „a magyar léleknek legszebb és legmelegebb virága“. Megemlékezik a magyar táncról, a csárdásról, megemlékezik a hallgatóról és mindarról, ami a lélekhez szól a magyar zenében.

RENÉE DUNAN: *Le brigand Hongre*. (A magyar betyár.) Chambéry (Savoie) Édition de Tentatives 1924, 8° 63 l.

Nőszerző lép elénk egy Magyarországról írt regénnyel. Úgy látszik, töltött néhány napot Magyarországon, ahol fantáziáját valószínűleg a

Rózsa Sándor-féle ponyvairódalom fordításaiból elégítette ki. Csodálkozunk azon, hogy nőt annyira kevéssé hatott meg a magyar lovasgiasság, mint Renée Dunan-t. Regénye nem társadalmi s nem is történelmi, amennyiben nélkülözi a valószínűségnek még legcsekélyebb látzatát is. S fantasztikus regénynek sem mondható a fantázia szegénysége és színtelensége miatt. De szólna a könyv tartalma annak értékéről.

Magyarországon, a Bakonyban él Effreázy Árpád herceg, akinek mérhetetlen kiterjedésű birtokai vannak, s ezek túlnyomó részét a Bakony őserdői foglalják el. Százötvenezer ember, szinte jobbagysorsban, lesi az oligarchának parancsszavát. Azonban őserdeiben a betyárok tanúznak, akiket a hatalmas úr váltáságpénzekkel kénytelen évenként megvesztegetni, hogy őt és hozzátartozóit ne bántsák. Ennek a hatalmas magyar hercegnek egyetlen leányánál, Idánál, a szerző — elbeszélése szerint — francianevelőnő volt. A hercegkisasszony, bár félig serdületlen, az elvetemültség, rosszakarát, góg és minden elképzelhető gonoszság mintaképe.

Ez az Ida princesz egy alkalommal nevelőnőjével meglátogatja a Nemzeti Múzeumot, ahol egy félelmetes tekintetű ismeretlen alak levelet nyújt át neki. Visszatérve a Bakonyba, egy ízben Ida sétaközben megszökik nevelőnője mellől. A nevelőnő nyomon követi őt és titkos szeretőjének, a betyárok vezérének karjai közt találja, akiben felismeri a Nemzeti Múzeum ismeretlenjét. Beszélgetésüket kihallgatva megtudja, hogy Ida, aki ádáz gyűlölettel visel-

tetik nevelőnöje iránt, el akarja őt tenni láb alól a betyár segítségével. Közben beesteledik és Renée Dunan az őserdőből nem talál vissza a kastélyba. Az egész éjszakát a vadonban tölti, örökösfélelemben, hogy farkasok vagy medvék áldozatául esik. Másnap véletlenül az egyik betyárfelfedezi őt az erdőben és a betyárok tanyájára kíséri. A betyárok, akik még sohasem láttak európai nőt, asztalra állítják a francia kisasszonyt és úgy nézegetik mint valami csodálényt. Ezen szemlélődés közben érkezik meg Ida és a betyárok vezére, akik most végezni akarnak vele. Az egyik betyár segítségével azonban sikerül megmenekülnie és hazájába visszatérnie. Évek múlva aztán egy francia kémtől értesül, hogy a betyárt az erdőben felakasztották és szeretője, a fiatal hercegnő, az akasztófa alatt adja át magát egy csúf és undorító szörnyetegnek.

Aki így látja Magyarországot és aki a Bakonyban még betyárvilágot, medvéket és farkasokat talál, annak jobb lett volna a Himalájára áttenni hősi elbeszéléseinek színhelyét, mert így talán mégis akadt volna valaki, aki elhitte volna, amit Renée Dunan el akar hitetni, hogy átélt, feltéve, ha érdekesen írná meg kalandjait, amit a szerző bakonyi élményeiről igazán nem lehet elmondani.

Egy Párizsban élő honfitársunk különben szóvátette a szerző előtt regényének rosszindulatú beállítását. Renée Dunan maga is beismeri, hogy regénye inkább a képzelet szüleménye, mint a valóságé, egyidejűleg pedig kijelenti, hogy ő barátja a magyar nemzetnek és könyvével csak szimpátiájának (?) kívánt kifejezést

adni, amiről a könyv is tanúbizonyosságot tehet. Isten őrizz barátainktól!

ROBERT BIRKHILL: Seeds of War. (A háború aratása.) London, Editor Wallace Gandy, London 1923, 164 oldal.

Robert Birkhill név alatt megjelent egy politikai tanulmány, melyben a szerző az utódállamokban tett utazásai közben szerzett tapasztalatairól és benyomásairól számol be. A szerző előszavában biztosítja az olvasót, hogy egyedüli kívánsága: tárgyilagosnak lenni, s kijelenti, hogy a látottakról és tapasztaltakról adott beszámolójának minden szaváért mindenkor helyt is áll.

Könyvét két részre osztja. Első részében a tényleges helyzettel foglalkozik, még pedig négy fejezetben: Szlovákia, Erdély és Jugoszlávia; az utóbbit két fejezetben tárgyalja, amelynek egyike felöleli a Bánátot és a Bácskát, a másik a horvát kérdést.

Könyvének második részében a szerző keresi azokat a módokat és eszközöket, amelyekkel a jelen állapoton segíteni lehetne és azokat a politikai lehetőségeket, amelyek a jelen áldatlan viszonyok kiküszöbölésére legcélszerűbbeknek látszanak.

Az első részben ismerteti a szerző mindazon tapasztalatait, amelyek előttünk, magyarok előtt, már régóta túlon túl jól ismertek, amelyek azonban a külföld füléhez eddigelé csak ritkán, vagy csak eltorzított alakban juthattak el. Közli a pozsonyi Mária Terézia szobor barbár lerombolása, valamint a kassai Honvéd-szobor brutális ledöntése révén a csehek okozta kultúrbotrányt, erős lélekkel és öntudatos bátorsággal tárja fel a

románok által megszállt Erdély miliónyi magyarságának szenvedéseit. Lerántja a leplet a Siguranca sötét kínzókamráiról és az angol olvasó előtt kitarja egy felsőbbeséges kulturált fajnak ezernyi szenvedését, amelyet egy messze alatta álló néptől egy igazságtalan béke folyamányaként el kell szenvednie.

Ismerteti a Bánátban és a Bácskában a népek önrendelkezési jogával üzőtt gúnyos játékot, letépi a leplet egy hatalmi politikának titkos háttereiről: földreformról, népek felszabadításáról és önrendelkezési jogáról s mindarról, aminek azt a célt kell szolgálnia, hogy a Magyarországon elkövetett „Justizmord“-ot a civilizált világ előtt leplezze és takarja.

Az angol ember tisztánlátásával ismerteti a horvát kérdést, ismerteti végül azt a tragikomédiát, amelynek következményeként a régi Magyarországon széles autonómiával rendelkező Horvátország a népek felszabadításának jelszava alatt a szerb nagyhatalmi centralizmus áldozatául esett.

Művének második részében foglalkozik a szerinte egyedüli békességes megoldáshoz vezető utakkal. Első és legfőbb követelése a kisebbségi kérdés igazságos rendezése.

A középeurópai probléma végleges megoldására két kivezető utat lát a szerző. Egyik a békeszerződés revíziója, újabb és igazságosabb határok megállapítása, amely határokon belül magyar többségek nem lehetnének többé idegen uralom alatt; a másik megoldás lehetőségét az utódállamok közös egymásrautaltságában és azoknak egymástól való

gazdasági függésében látja. Ez a megoldás a régi monarchia területéből kivált, valamint annak területéből megnagyobbodott országok gazdasági szövetségéhez vezetne, melynek végeredménye az „Egyesült Középeurópai Államok“ megalkotása volna.

Gombó István.

*

Jókai kultusz Csehországban.
Érdekes, hogy kevés országban van oly nagy olvasóközönsége Jókainak, mint épen Csehországban. Munkáinak javarésztét már régen a háború előtt lefordították cseh nyelvre, s most egy prágai könyvkiadó-cég (Fr. Borový) sorozatoskiadást rendez Jókai regényeiből áldozatkész kiállításban, famentes papiroson. Előttünk fekszik éppen *A lőcsei fehér asszony* fordítása Mayerhoffer G. N. tollából s ez is már a második kiadás. A műborítóklapján belül többek között a következő ajánló sorokat olvashatjuk: „Jókai Mór kétségkívül a világirodalom egyik legragyogóbb jelensége. A maga hazájában népszerűbb valamennyi írónál előtte és utána, fordítás útján csakhamar eljutott az összes európai irodalmakba, mint keresett, állandóan kívánt és legkedveltebb író. Regényeit, novelláit, amelyeket a *Pesti Hírlap* napi folytatásokban közölt, valósággal falta a magyar közönség, könyvben ki nyomtatva sorozatos kiadásokat értek meg s fordításokban oly diadalutat futottak be a világon, amelyet kevés kiválasztott író művei. Csak magyar nyelven több mint három millió kötet jelent meg belőlük! Regényeit lefordították angol, francia, (a franciák nevét hibásan Zsoké-

nak ejtették) lengyel, szerb, horvát, orosz, finn, svéd, dán, török, holland, újgörög, örmény, japán, sőt volapük nyelvre is. Jókai dicsősége el van terjedve az egész világon és méltán! Sorozatos kiadásban már a háború előtt nyolckötetet adtunk ki, amelyek a következők: Fekete gyémántok — Egy magyar nábob — Kárpáthy Zoltán — Rab Ráby — A régi jó táblabírák — Szeretve mind a vérpadig — Péter Péter — Erdély aranykora. Tanúbizonysága annak a nagy szeretetnek, amelyben Jókait a mi olvasóközönségünk részesíti, hogy *ezek az összes regények már régen elfogytak!* Csak a számos sürgetésnek teszünk eleget tehát, amikor a kiadást folytatjuk s *A lőcsei fehér asszony* híres és gyönyörű regényével kezdjük azt meg, amely a cseh és tót olvasóközönség számára annál érdekesebb lesz s hozzá közelebbálló, mert cselekménye *a mi Szlovenszónkon, az ősrégi Lőcsén játszódik le!*“

A továbbiakban a kiadó bejelenti, hogy legközelebb, szoros egymásutánban mily Jókai-regények kerülnek sorra.

Mayerhoffer fordításában lapozgatva megállapíthatjuk, hogy általában jó és fordulatossá ebben a tekintetben csak itt-ott merülnek föl kisebb hibák. Nagyobb hiba, hogy a történelemhamisítás és a politika is megnyilvánul itt-ott; Pozsony pl. következősen „Bratislava“, s a „Jégbarlang“ c. fejezetben mindjárt az első sorban a „*magyar föld természeti ritkaságai*“ helyett, „*tót természeti ritkaságok*“ állanak. Érdemes volna ebből a szempontból összehasonlítást tenni a háború előtti első és a mostani második kiadás között.

Jókai egy másik regényét, a *Görgötüzek*-et viszont a prágai központi munkás-könyvkiadóvállalat adta ki nagy nyolcadrét alakban színes műlapokkal, azonban nagyon silány papíron. Címe cseh fordításban „Az arany titokzatos földjén“, ami cseh és tót nyelven van rajta a borítéklapon. A brünni *Lidové Noviny* napilap pedig *Egy hirhedt kalandor a XVII. századból* c. regényét közölte ez év őszi sorozatos folytatásokban.

—
Pavel Bujnák: Ján Arany v slovenskej literatúre. (Arany János a tót irodalomban). E cím alatt Dr. Bujnák Pál, volt korponai levéltárosnak s ezidő szerint a prágai egyetemi könyvtár tisztviselőjének igen érdekes irodalomtörténeti tanulmánya jelent meg Prágában, amely Arany János költészetének nagyarányú hatását mutatja ki a tót költészetre és irodalomra. Bővebb ismertetést róla ezúttal nem nyújthatunk, miután csak hírlapi referátumokra vagyunk utalva.

—
Prof. Dr. Albert Pražák: Slovenská otázka v době J. M. Hurbana. (A tót kérdés Hurban József Miloszláv korában). Pozsony, 1923. A pozsonyi Komensky-egyetem bölcsészeti fakultásának kiadása. 8°, 333—556 (az egyetem gyűjteményes kiadványaiban folytatólagos a lapszámolás), ill. 1—229 és I.—IV. (francia kivonat).

Pražák Albertnek, a tudomány mezején a „csehszlovák“ ideológia egyik legfőbb képviselőjének ezen munkája tulajdonképpen vitairat. Alkalmat erre e sorok írója szolgáltatott „J. M. Hurban a jeho borba proti Čechom a Čechoslovákom v

časopise „Slovenskje Pohladi“ r. 1846.“ (J. M. Hurban és küzdelme a csehek és csehszlovákok ellen a „Sl. P.“ folyóiratban 1846-ban) c. Budapesten, 1922-ben megjelent munkájával. Pražák ezen művében szofista módon ki akarja mutatni, hogy Hurban *nem* a csehek s a cseh irodalmi nyomás ellen küzdött s a tót irodalmi nyelv megteremtése életének jelentéktelenebb epizódja. Pražáknak s alulírottnak tanulmánya egyaránt nagy port vert föl s hónapokon keresztül Prágától Kassáig erősen foglalkoztatta pro és kontra a cseh, tót és német sajtót; Pražák szubjektivitására mutat az is, hogy alulírottat „magyarón“-nak nevezi. A műre elsőízben a budapesti *Slovenské Noviny*-ban (1923. aug. 26.) reflektáltam; a részleges cáfolatot és megérdemelt választ készülő munkámban fogom megadni.

Hviezdoslav-Ország Pálnak, az 1922-ben elhunyt legnagyobb tót lírikusnak egyik legszebb epikai költeményét, a *Hájnikova žena* (Az erdőkerülő felesége) címűt a lapok jelentése szerint Schöpflin Géza magyarra fordította s Pozsonyban könyvvalakban is kiadta.

Dr. V. Šrobár: Pamäti z vojny a z väzenia. (1914—1918.) Prága, 1922. 8°, 252 l. (Šrobár: Emlékek a háborúból és a fogságból).

Az első pozsonyi tót miniszternek, Šrobár Lőrinc doktornak memoireszerű feljegyzéseit tartalmazza ez a könyv a világháború idejéből. Két részre oszlik; az első rész a világháború kitörésétől 1918. aug. 14-éig átélt élményeit tartalmazza, a második

rész ceglédi internáltságát írja le. A szerző szerint a tót politikusok túlnyomó része — főleg a túrócszentmártoni csoport — egészen 1918. október hó végéig elutasító álláspontra helyezkedett a cseh-tót állameszmével szemben, sőt a világháború alatt, 1917-ben határozottan lojális volt, amikor Mudrony János és Dula Máté indítványára Tiszához deputációban akartak menni. Ez a terv épen Šrobárék ellenállásán tört meg.

Végül megállapítja azt is, hogy — kevés kivétellel maguk a csehek sem akartak hallani a Felvidék bekebelezéséről.

R. W. Seton Watson: Nové Slovensko (The new Slovakia). Tótra fordította: Ruppeldt Fedor. Prága, 1924. 8°, 132 l.

Seton Watson (Scotus Viator) ezen új munkája a szerző kívánságára egyszerre s egyidőben jelent meg angol és tót nyelven. Benne azon tapasztalatairól és benyomásairól számol be, amelyeket 1923-ban, felvidéki tanulmányútja alatt szerzett. Elsősorban és főleg a cseh-tót ellentét kérdése foglalkoztatja; annak igyekszik okait megtalálni. Konkrét javaslatokkal lép föl, hogy mikép lehetne azt az ellentétet megszüntetni, illetőleg kiküszöbölni.

Egyébként élesen elítéli Hlinka Andrásnak működését, akit inkább demagógnak, mint politikusnak tart. Viszont a cseh-tót köztársaság alkotmányát, mint a demokratikus fejlődés mintaképét szemlélteti. A VI. fejezetben foglalkozik a felvidéki magyarság helyzetével és panaszzaival. Kíváncsnak tartja, hogy a földosztásnál a magyar parasztság igényeit is fi-

gyeembe vegyék s ne telepítsenek közéjük tótokat és cseheket. Végül szükségét érzi a felvidéki gyáripár fokozatos megszüntetésének s a felvidéki autonómia helyett tág adminisztratív önkormányzatotajánlSkótország és Anglia példájára.

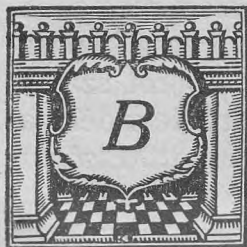
—
K. Krofta: *Konec starého Uherska.* (A régi Magyarország vége). Pozsony 1924. 8°, 47(1) l.

A munka szerzője prágai egyetemi tanár, a pozsonyi egyetem meghívott előadója volt bécsi, most berlini cseh követ, azokat az okokat kutatja, amelyek az integer Magyarország államépületének megdőléséhez vezettek. Szerinte a Szerbia elleni hadjáratnak mozgó rugója a monarchia balkáni politikája volt, amely elsősor-

ban magyar érdekekhez igazodott. A szerző végső következtetése szerint a legyőzött Magyarország nem hullott volna széjjel darabokra, ha belpolitikailag nem lett volna súlyosan beteg. A nemzetiségi problémán kívül a feudális állam-berendezkedés s a választójog korlátozása volt ennek az oka; a magyarság maga is ezekből kifolyólag Európa egyik legelhanyagoltabb és legjobban magára hagyatott népe volt. Egyébként tárgyilagosan elismeri, hogy Tisza a háború felidézéseért sokkal kevésbé felelős, mint ahogy eddig állították róla. S mindebből azt a tanulságot vonja le a szerző, hogy a mai Csehország ne úgy bánják a nemzetiségekkel, mint a régi Magyarország.

Podhradszky György

KÜLFÖLDI BIBLIOFILIA

UCH und Bucheinband. Aufsätze und graphische Blätter zum 60. Geburtstage von Hans Loubier.

Leipzig, 1923. K.

W. Hiersemann. 4°, XII, 212 l., 8 műlappal és 27 melléklettel.

Ez a remek kiállítású emlékkönyv Loubier Hansnak, a berlini iparművészeti főiskola könyvtárosának 60. születésnapjára készült. Az ünnepelt eredetileg francia filológusnak indult, de munkássága csakhamar áthajlott a könyvművészet területére. A bibliofilek legszélesebb köreiből 1904-ben vált neve közismertté, amidőn *Der Bucheinband in alter u. neuer Zeit* c. tudományosan megalapozott, élvezetesen megírt kézikönyve a Mo-

nographien des Kunstgewerbes X. kötete gyanánt megjelent. E munkájának méltó párja az 1921-ben kiadott *Die neue deutsche Buchkunst* c. kötete, melyben összefoglalja a modern német könyvművészetre vonatkozó részlettanulmányainak eredményeit.

Az emlékkönyvben megjelent dolgozatok részben tudományos, részben bibliofil érdekűek, de van közöttük nem egy olyan, mely egyaránt szól a tudósnak és az amatőrnek is. Ilyen kettős jelentőségű mindjárt Husung M. József dolgozata a kalendáriumok hónapképeinek fejlődéséről, mely ezt a népszerű és változatos témát a hellenisztikus korszaktól egész Thoma Hans 1902-iki öröknapjáráig kíséri végig. A legrégebb idevágó emlék, mely ránk maradt, egy

athéni márvány-friz a Kr. e. I—II. századból s érdekes, hogy már itt is föltaláljuk egyes későbbi hónapképek csíráit. Így a friznek a Pyanepsion-hónapra eső részletén egy szüretelő férfiú látható, s ez mintegy embriója azoknak a változatos szüreti jeleneteknek, amelyek a középkor és újkori naptárak szeptember havi képeit teszik. Dolgozata középpontjában Filocalusnak Kr. u. 354. évi naptárképei állanak, melyek az antik hagyományok s a keresztény felfogásajátos keverékei a későbbi naptárképekre is erős hatással voltak.

A kép-témák fejlődéstörténetéhez szolgáltatnak értékes adalékokat Bernoulli Rudolf tanulságos kutatásai is a Schedel-féle Világ-krónikában látható világkép kialakulásáról.

Nem csak a könyvgyűjtőket, hanem a theologusokat is érdekelheti Fikler János: *Hortulus animae* c. cikke, mely nem a középkornak ezt a fölötté népszerű imakönyvét, hanem Raw Györgynek ugyanilyen című lutheránus ájtatossági művét teszi vizsgálat tárgyává. Megállapítja, hogy szövege a címen kívül semmiben sem egyezik meg katolikus mintáival s hogy képanyaga is más, bár túlnyomó részt a reformációt megelőző korból való.

Inkább a szaktudósokat érdekli Crous Ernő cikke az antikva típusok első nyomairól Németországban, amely szerint a fraktur és antikva határmezsgyéjén álló első határozottan antikva-jellegű betűtípus Strassburgban lép föl 1464 táján; Voullième Ernő tanulmánya az augsburgi Sorg Antalnak egy 1486 után kiadott könyvárúsi lajstromáról, Zeitler Gyula világos áttekintése az 1900 óta Német-

országban keletkezett fraktur-típusokról és Schmidt Christelnek, aki Krause Jakab híres drezdai könyvkötőmesterről írt munkájával tett doktorátust, egy rövid dolgozata, melyben igen szemléletesen számol be a modern könyvkötéstörténeti kutatás bevált módszerének, a bélyegző-összehasonlításnak technikai kiviteléről.

A dolgozatok többsége, az ünnepelthez méltóan, a könyvkötés történetéhez nyújt többé-kevésbé fontos adalékokat. A sort Degering Hermann tanulmánya nyitja meg, amely egy különös fajta középkori könyv- és kötésformát tárgyal. Hat, jobbra naptárakat tartalmazó kisméretű kéziratot ismertet, melyeknek háromszorosan összehajtogatott levelei alsó peremükön vannak egybefűzve s amelyeket láncon hordtak, övükre erősítve egykori tulajdonosaik. Ez a sajátos könyvforma úgylátszik főleg Olaszországban divatozott s kétségkívül egyike a legritkább kuriozációnak. Ugyancsak a kuriozák világába vezet bennünket Bollert Márton ismertetése a drezdai Országos Könyvtárnak egy bőrmetszéssel díszített szekrényformájú kötéséről, mely egy 1331-ben Németországban lemásolt héber Bibliát zár magába. A furcsa kötés valószínűleg egykorú a kódexszel. Ugyane tárgykörbe tartozik a már említett Schmidt kisasszonynak egy másik dolgozata, melyben Hirsch Olga frankfurti gyűjteményéből ismerteti Meuser Gáspár drezdai mesternek egy kerek alakú, gazdagon aranyozott borjúbőr-kötését, melynél a könyv nyolcrésztű formátumát ügyesen hozzátoldott papirossal kerekítette ki a könyvkötő. Meusertől egyeb

bizarr-formájú kötések is ismeretese-
sek, így egy szívalakú és két nyolc-
szögletű kötés.

Eichler Ferdinánd a gráci egyetemi
könyvtárnak egy bőrmetszésű s több
hátán szarúlapokkal díszített puha
hártyakötését írja le a tölemegszokott
aprólékos gonddal. A bőrmetszés Sz.
Wolfgangot ábrázolja. Amint a űlszol-
gáló rézmetszet azonban mindeddig
nem került elő. Nagy tudományos
apparátust mozgósít Schmidt Adolf
azon többfelől megtámadott nézete
igazolására, hogy az 1356. évi
aranybullának a darmstadti Országos
Könyvtárban őrzött vaknyomású kö-
tése a bullával egyidejűleg készült.

A keleti kötések gyűjtőit is erősen
érdekelheti Gratzl Emil leíró jegyzéke
a Bajor Állami Könyvtár izlám kéz-
iratkötéseiről, jelesen a legrégibb s
legkiválóbb darabokról, amelyek a
XIV—XVI. századból valók. A leírt
34 kötés közül 8 a Maghribból, vagyis
az északafrikai partvidékről, 2 Egyip-
tomból és a vele akkor szorosan ösz-
szetartozó Szíriából, 8 Dél-Arábiá-
ból, 15 Perzsiából és egy Jáva szí-
getéről való.

Ugyancsak a gyűjtőknek van első-
sorban szánva Hannover Emil dol-
gozata, mely a francia könyvkötészet-
nek Bozériának fölléptétől Trautz ha-
láláig (1800—1879) terjedő korszakát
tárgyalja 16 hasonmás kíséretében,
egyformán súlyt vetve a tárgyalt
mesterek technikájára és művészeti
irányára.

A kötéstörténet egyik régi műve-
lője, Adam Pál a kolostorok befolyá-
sát vizsgálja a kötés technikai fejlő-
désére és részletesen megmagya-
rázza a keleti kolostorokban kiala-
kult fűzési módokat. Hulshof Ábrahám

az utrechti karthausiaknak 1446—
1470. évi számadásaiból közli a
könyvtári kiadások tételeit. Enders
Henrik Frenckel Ulrik XV. századi er-
furti könyvkötő munkásságát (1456—
1480) ismerteti 7 névbélyegzőjével le-
látott kétségtelen emlék alapján. Vé-
gül br. Rudebech János a Grolier-köté-
sek keletkezési helyét veszi beható
vizsgálat alá s a technikai, valamint a
történeti érvek egész tömegével tá-
masztja alá azt a nézetét, hogy a
Grolier-kötések legrégibb csoport-
jába tartozó darabok, vagyis azok,
amelyeken tömör bélyegzők szere-
pelnek, Párisban készültek, még pe-
dig 1530 után.

Az értekezések sorát Bogeng Gusztáv
Adolf Erich elmefuttatása zárja
be, melyben óvást emel az ellen, hogy
a művészi kötet és annak kedvelé-
sét üres pompaszeretetből magya-
rázzuk s a kötet a művészi kiállítású
könyv integráns részének fogva fel,
gyűjtését ép oly jogosnak hirdeti,
mint a szép könyvek gyűjtését.

G. P.

*

WOLFGANG MEJER: *Der Buch-
drucker Hans Lufft zu Wittenberg.*
Zweite vermehrte Auflage. Leipzig,
1923. Hiersemann. 4°, IV. 90. l.

A könyvnyomtatás bölcsőkorá
mindig kedvelt tárgya volt a törté-
nelmi kutatásnak, míg azonban e ku-
tatások súlypontja eddig inkább a
kérdés bibliográfiai és nyomdatech-
nikai részére esett, azoknak sze-
mélye és egyénisége, kik e hatal-
mas fejlődést előbbrevitték, a kellő
adatok hiányában többnyire homály-
ban maradt. Annál inkább kelt érdek-

lődést Mejer életrajza a „*biblianyomtató*“ *Lufft Hans*-ról, a wittenbergi polgármesterről, Luther bizalmas barátjáról, aki több mint százezer példányban kiadott bibliáival a reformáció terjesztésében oly kiváló érdemeket szerzett.

Lufft 1495-ben született, így tehát élete a könyvnyomtatás második évszázadára esik. Születési helyét nem ismerjük s arra sincs adat, hogy a könyvnyomtatás mesterségét hol tanulta, mielőtt 17—18 éves korában *Wittenbergbe* került. Első kétségtelen nyomtatványa itt 1523-ból való. Ettől az évtől kezdve azonban 1584-ben bekövetkezett haláláig nagy tudásával és szorgalmas munkájával a háborús viszonyok és vallási viták ellenére oly tekintélyre tett szert, hogy polgártársai 1566-ban kormányzópolgármesterré választották, mely megbízatását kisebb megszakítással haláláig viselte.

Lufft wittenbergi könyvnyomdája a Kupfergasse és Mauerstrasse sarkán volt. Berendezéséből mi sem maradt. Mivel hat sajtója volt, legalább 12 ember dolgozott mellette. Betűit nem maga metszette ugyan, de azok különösen szépek és tiszták voltak. Ép oly gondot fordított a könyvek címlapjaira, melyeknek renaissance jellegű keretdiszeit két Cranach, Virgil Solis és más mesterek metszték fába. Illusztrációi és különösen iniciáléi, melyekből több sorozatot is készíttetett, szintén művészi értékűek. Nyomdászjegyet eleinte nem használt, majd nevének monogrammját tette ki, melyet később a kétkéz-tartotta egyenes kard váltott fel rá-

tűzött szívvel és a köré tekerődő kigyópárral.

A könyvek ára Lufft korában még nem volt rendeletileg szabályozva, Luther *Kirchenpostille* (1563. kiadás) 2 fl. 10 gr. 6 pf., Melanchton munkáinak első kötete (1580) 1 fl. 9 groschenbe került. Írói tiszteletdíjról alig volt szó, Luther maga semmit sem kapott munkáiért.

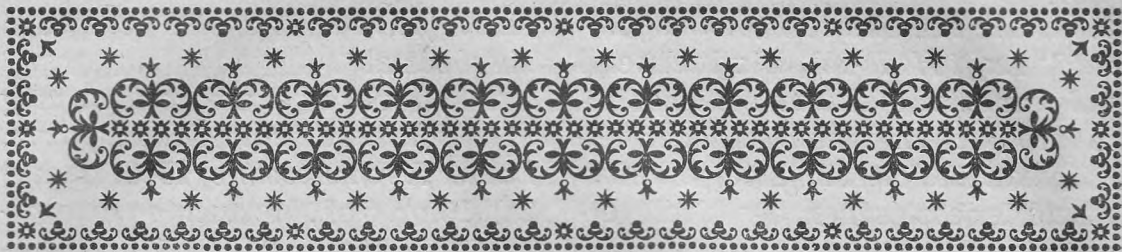
Lufft legnagyobb munkája Luther bibliafordításának teljes kiadása volt, mely először 1534-ben jelent meg. Ezt a kiadást haláláig szinte évenként még 48 újabb követte. Volt esztendő, mikor három kiadásra is szükség volt. Mellettük Luther *Kirchenpostille*-ja 9, *Betbüchlein*-ja 13, *Neues Testament*-je pedig 17 kiadást ért. Ezeken és Luther többi munkáin kívül Melanchton, Bugenhagen, Jonas és mások munkái szintén nagy számmal jelentek meg, míg 1560 után talán Lufft betegsége, Luther és Melanchton halála vagy más okok miatt a termelés előbb erősen fogyatkozni kezdett, majd pusztulásnak indult az egész nyomda.

Kortársai Lufftról, mint istenfélő, jámbor és becsületes emberről, nagy képzettségű férfiúról emlékeznek meg, aki sok helyen megfordult, sokat tapasztalt. De a mi ítéletünk is nagyra becsülheti őt, ki idegen vándorlegényből saját erejéből küzdött fel magát és szorgalmas munkájával Németország akkori szellemi központjának legelső tisztségét érdemelte ki.

Egykorú iratok másolata és Lufft kiadványainak teljes bibliográfiája rekeszti be Mejer gondosan írt és szépen illusztrált könyvét.

Nyireő István.

FOLYÓIRATSZEMLE

AGYAR KÖNYV-
SZEMLE, 1923.
(Az új folyam 30.
kötete.)

A Magyar Nem-
zeti Múzeum Orsz.

Széchenyi Könyvtárának folyóirata a
mult évinél nagyobb terjedelemben
jelent meg és a következő nagyobb
cikket tartalmazza:

Dr. Hóman Bálint búcsúszavai az
Orsz. Széchenyi Könyvtár és a volt
tanítványok nevében Fejérpataky
László ravatalánál. — *Dr. Gulyás Pál*
Fejérpataky László életrajzában az
Orsz. Széchenyi Könyvtár fejlesztése
körül szerzett érdemeit méltatja. —
Dr. Rédey Tivadar az Orsz. Széche-
nyi Könyvtárnak a Petőfi-jubileum
alkalmából a költő kézírataiból mű-
veinek 18 nyelven megjelent, egész
könyvtárat kitevő kiadásaiából, iro-
dalmából és egyéb emlékeiből ren-
dezett szépsikerű kiállítással foglal-
kozik. — *Végh Gyula* az 1752-ben ké-
szült sümegi püspöki könyvtárszobát
ismerteti, amelyet Hornig püspök
ajándékozott az O. M. Iparművészeti
Múzeumnak. — *Dr. Gulyás Pálnak*
A könyv sorsa Magyarországon c.
hosszabb tanulmánya az első össze-
foglalóbb magyar könyvtörténeti
munka. I. A középkori fejezet a hiá-

nyos hazai adatokat a külföldi analog
esetekkel egybevetve áttekinthető
képet vázol a középkori könyvek
anyagáról, formájáról, előállításmód-
járól és forgalombahozataláról. II.
Hazánk az 1472-ben létesített bu-
dai nyomdával a nyugati nemzetek
jórészét megelőzte ugyan, de csak
1529-től kezdve találunk kisebb meg-
szakításokkal állandóbb műhelyeket,
protestáns kézben. Az első katholi-
kussajtót Nagyszombatban majdnem
ötven évvel később létesítették. Ön-
álló könyvesboltok nyomait csak a
XVIII. sz. második felétől találhatjuk.
III. Bessenyei fellépésétől a trianoni
békéig a könyvnyomtatás techni-
kája hatalmasan fejlődött: 1817-től
1913-ig a magyarországi nyomdák
38-ról 946-ra szaporodtak. Nagyot
fejlődött a könyvek kelendősége
és ennek következtében a könyv-
kereskedelem, az írói díj és szerzői
jog. A könyvművészet szintén ha-
ladást mutat. A trianoni béke azon-
ban a mai könyvtermelésen is sú-
lyosan érezteti hatását s komoly
veszedelmet jelent, hogy különösen
a tudományos kiadványok számában
nagy a visszaesés. — *Dr. Holub Jó-
zsef* a könyvtári és levéltári szakkép-
zettség megszerzésének az O. M.
Gyűjteményegyetem szervezése óta

még fontosabbá vált rendezését sürgeti. — *Dr. P. Kádár Jolán* Rakoczay Pál irodalmi hagyatékát ismerteti, melyben érdekes színészettörténeti adatok vannak. — *Dr. Baros Gyula* a Petőfivel foglalkozó mintegy 600 magyar és külföldi költeményt, színművet és szépprózai művet sorolja fel. — *Dr. Isoz Kálmán* az Orsz. Széchenyi Könyvtár XII. századi eredetű kettős zenei hangjelzésű gloria zenetörténeti vonatkozásait részletezi. — *Dr. Hoffmann Edith* a Corvin-kódexek címerfestéseiben rejlő hasonlóságokból igazolja be, hogy Mátyás udvarában is voltak miniatúrák és másolók. — *Dr. Bartoniek Emma* a könyvtár egyik XV. századi kódexét ismerteti, melynek érdekességét a benne foglalt koronázási előírás adja meg. — *Dr. Sulica Szilárd* a levéltárban irodalomtörténeti fejlődését vázolja Francia- és Németországban. — Apróbb közlemények: *Dr. B. Szabó L.*: Petőfi-adalékok. *Dr. Jakubovics E.*: A gyulafehérvári könyvpusztítás 1277-ben. *Dr. Gulyás P.*: Egy elveszettnek hitt, valószínűen Corvin-kódexről. *Dr. Zsinka F.*: A Bécsi Képes-Krónika török bejegyzése. *Dr. Bartoniek E.*: XIV. Lajos és I. Apafi M. szerződéslevele. Adalékok a Régi magyar könyvtár I—II. köteteihez. Jelentés az Orsz. Széchenyi Könyvtár 1922. évi állapotáról. *Dr. Bajza J.*: *Dr. Melich János*, *Dr. Pasteiner I.* jelentése németországi kiküldetéséről, továbbá szakirodalmi szemle és vegyes közlemények zárják be a kötetet, mely anyagát rövid összefoglalásban francia és német nyelven is ismerteti.

ZEITSCHRIFT FÜR BÜCHERFREUNDE. 1924. A legelső német bibliofil-szemle, a német és bécsi bibliofil társaságok, valamint a német könyvpiarművészek egyesületének hivatalos lapja, az utóbbi szűk évek után lassankint újra a békebeli tekintélyesterjedelmét ölti fel. Witkowski György, a jeles irodalomtörténész szerkesztésében idén már új sorozatának is tizenhatodik folyama indult meg s mind tartalma, mind külseje érthetővé teszi azt az érdeklődést, amellyel még a külföldi bibliofil körök figyelme is állandóan feléje fordul.

Az első kettős füzetben *Kirchner Joachim* a *Buchkünstler der Gegenwart* sorozat folytatásaként *Georg Alexander Mathéy* művészetét méltatja, kinek litografiáival Bécsben magyarul is megjelent egy névtelen szerzőnek „Az örömök kertje” c. munkája.

A gépek korszakában — olvassuk — teljesen elveszett a múlt századok művészetében oly jelentős szerepet játszó egyénítés. De ma már minden korlátozás nélkül kijelenthetjük, hogy „diese zivilisatorische Art der Kunstproduktion hat abgewirtschaftet!” Az a gondolat vezeti most az intézőköröket, hogy a művészeti akadémiákat, melyek úgyis csak „sínylődők intézetei (Siechenanstalten)” voltak, az időszerű követelményeknek megfelelően reformálják. A lipcsei *Staatliche Akademie für graphische Künste und Buchgewerbe* újonnan szervezett könyv- és nyomó-műhelyének vezetésével ezért bízták meg *Mathéyt*, a kiváló festőt és grafikust.

Bár *Mathéy* mint festőművész ön-

álló kiállításokon is szerepel, művészetének nagyobbik felét a könyv-iparnakszenteli. A lipcsei műhely vezetését is azzal a határozott vággyal vette át, hogy itt valami olyant gyártson, ami „megfeleljen a mindinkább előtérbelépő minőségi követelményeknek“, „mert a közönség nagy része még mindig nagyon távol van attól, hogy a könyveknél az esztétikai követelmények szükségszerűségét eléggé felismerhetné.“ Mint-hogy tehát ezirányban a multban mi sem történt (!), a lipcsei műhely Shakespeare Troilus és Cressidájának kiadásával megkezdte a munkát. Majd az *Insel*-cég „Holzschnitte zur Bibel“ c. kiadványában nagy sikerrel próbálkozott meg a fametszés technikájával is, de legszebb és legkiforrottabb munkája mégis a legújabb: a második *Daedalus* kiadvány (Das Hohe Lied), melynek rötelszínezésű kőrajzai többet jelentenek, mint az Énekek énekének egyszerű parafrázisai. Önálló erős melódiájú hangok ezek! „Valóságos esemény a modern könyvművészet terén“ — fejezi be Kirchner Mathéy hangos dicséretét, — melyet azonban a bemutatott darabos vonalú és az artistikus szedésű könyvoldalakból kirívó litográfiák és más rajzok aligha látszanak igazolni.

Walzel Oszkár egy gyakran szönyegen forgó problémát igyekszik a német és francia irodalomból vett példák segítségével tisztázni. A szerzői felelősség nézőpontjából tekintve megkülönbözteti egymástól az írók átértett, vagy valójában át nem értett és műveikben közvetlen vagy közvetett módon kifejezett véleménynyilvánításait.

Seuffert Bernát Goethe Faust-törédékének 1790-ben megjelent első kiadásával foglalkozik, melynek egyes hibás íveit kijavítva újranyomták, de hibás példányok is kerültek forgalomba.

Schwabach Erik-Ernst megszívlelésreméltó módon hívja fel a bibliofilek figyelmét arra, hogy az új írók munkájának támogatása és előmozdítása erkölcsi kötelesség. A *Zeitschrift für Bücherfreunde* megértő módon karolta fel maga is a gondolatot és a *Dichter der Gegenwart* címen nyitott sorozatban művészi tipográfiával egy egész ívet szentel *Rainer Maria Rilke* újabb költeményeinek.

Behrend Fritz részletesen foglalkozik *Keller Gottfried* utolsó seldwyli novellája, a „Verlorenes Lachen“ méltatásával, mely a nagy költő legmélyebb értelmű munkáinak egyike és igen sok benne az önéletrajzi vonatkozás is.

Oehler Richard Nietzsche munkáinak legújabb szép kiadását ismerteti.

A harmadik füzetben *Förster Miksa* az első teljes *Shakespeare*-kiadás, az ú. n. *Shakespeare-Folio* megjelenésének háromszázéves évfordulója alkalmával megemlékezik a kiadás külső körülményeiről. A szinte 1000 oldalas hatalmas kötet, mely a Shakespeare-drámák nagy részének ugyancsak első kiadása, a költő halála után hét évvel, 1623 végén, vagy 1624-ben jelent meg. A címlapon az 1623 évszám szerepel. A kiadást Shakespeare két barátja és színésztársa, *John Heming* és *Henry Condell* rendezték sajtó alá, de az ügy lelke mégis a kiadó, *William Jaggard* volt, ki három másik londoni könyvkiadó-

val szövetkezve már 1619-ben hozzáfogott a nagy munkához.

Legvalószínűbb, hogy az eredeti kéziratok helyett a sűgő- vagy rendezőkönyvek, illetőleg az addig megjelent 18 dráma negyedréti különkiadásainak színházi használatra itt-ott átírt és átjavított házipéldányai voltak a *Shakespeare-Folio* forrásai.

Lindau Hans a két nyolcvanéves fiatallelkű bölcselethez, az epikureista *Anatole Francenak* és a kritizmus nagy képviselőjének, *Alois Riehlnek* gazdag gondolatvilágát hasonlítja össze. A füzetet *Kühn Gyula* költeményei és készülő regényének töredéke zárják be.

A negyedik füzet *Röttinger Henriktől* közöl újabb adatokat a nevezetes nürnbergi fametsző és rajzoló *Virgil Solis*ről, ki *Dürer* halála után közepes tehetsége ellenére is nagy népszerűségnek örvendett.

Löffler K. magyar vonatkozású cikében a württembergi Landes-Bibliothek Corvin-kódexével foglalkozik. A világ koronás bibliofiljei között *Mátyás* királynak adja az elsőséget, ki a csodálatot annál inkább is megérdemli, mert remekbekerült kéziratokból egy oly országban létesített világhírű könyvtárat, mely bár előbb is őrzött kolostoraiban könyveket és a humanizmus mozgalmát elismert képviselőkkel vitte előbbre, „valamennyire mégis csak kívül esett az európai műveltség és tudományosság határain.” Mintegy három ezerre becsüli a Corvina kötetszámát, melynek szaporításán Budán 30, Flórencben pedig négy másoló serénykedett.

A nagy király halála után szétszóródott könyvtár maradványaiból 22 hiteles Corvin-kódex került Német-

országba. Ezek egyike a stuttgarti *Augustinus* kódex: *Enarrationes in psalmos I-LVI.*, mely a legnagyobb valószínűség szerint *Attavante* műhelyéből való és megőrizte eredeti kötését is.

Úgy a kötést, mint a miniált kezdőoldalt bemutatja Löffler fényképmásolatban is. A megkopott kötés bükkfalemezekre feszített sima, vörösbarna bőr, kéziaranyozású gazdag ornamentikával és címerekkel díszítve. A metszés arany, poncolt és színezett szalagdísszel. A könyvkapcsai elvesztek.

A hártyalapok mérete 405×265 mm., 250×147 mm. beírással. Az írás régieskedő és gondos munkájú olasz renaissance minuscule. A szöveg szín- és pompás iniciáléi mellett a kódex legértékesebb díszjele a gazdagon kifestett első három oldal, melyek *Attavante* művészi kezére vallanak. Ezek közül is kiválik a legépebben maradt harmadik oldal — a mű kezdőlapja.

A nem egyenlően széles szalagdíszű keret négy sarkában és közepén kétoldalt medaillonba foglalt egyházi arcképek vannak, a vízszintes szalagok közepén felül a farkára tekerődő sárkányos, alul pedig a hollós szív-pajzzsal ellátott országcímert két-két putto tartja. A szöveg O betűs nagy iniciáléja Szent Ágostont ábrázolja, midőn a pusztában egy sziklán ülve írja könyvét. A pompás iniciálé négy sarkát az *Attavantéra* jellemző kéve, hordó, kerekeskút és homokóra díszítik.

Pontosan kimutatni a kézirat származását nem lehet. Valószínűleg az Ellwangeri nagyprépostság könyvtárának szekularizációja alkalmával kerülhetett Stuttgartba. Oda pedig

talán a *Johann Christoph Adelmann von Adelmansfelden* nagyprépost könyvtárából jutott, aki 1674—1687-ben a feljegyzések szerint 20.000 forintot költött könyvekre.

A codexet *Dibdin* is megvizsgálta és magasztalva említi — „an almost matchless book . . .“

Brandio Károly György Goethenek az 1799. évi *Musen Almanach*-ban megjelent *Euphrosyne* c. elégiájával kapcsolatban elmondja az *Euphrosyne*-emlékmű történetét, melyet a költő kedvence: *Madame Becker*, az ifjan elhalt weimari színésznő sírja fölé emeltetett.

Az ötödik füzetben *Krasnopolski Pál* a flórenci Laurentianáról és a sienai városi tanács adó- és számadási könyveinek az olasz állami levéltárban őrzött sorozatáról ír, mely egyedülálló a maga nemében.

Az ú. n. *gabellák* és *bicchernák* 1258-tól 1682-ig terjedő sorozatából 89 maradt meg. Tartalmuknál még érdekesebb kötésük, melynek fátábláira többnyire névtelen, de számottevő művészek a legkülönbébb tárgyú képeket festették.

Stuhlfauth György Luther „Erős várunk . . .“ kezdetű énekéről megállapítja, hogy első szakaszai 1523 előttiék; *Kreutzer Oszkár E. T. A. Hoffmannak* 1808-ban *Loden* grófhoz intézett levelét közli, gr. *Pocci* pedig a Grimm-mesékből való „Fundevogel“ 1840. évi kiadásáról bizonyítja be, hogy litográfiáit *Pocci Ferenc* rajzolta.

Különösen érdekes *Klenz Henrik* cikke az irodalmi hamisításokról és megtévesztésekről.

A „Dichter der Gegenwart“ sorozat, mely iránt nagy az érdeklődés,

Ernst Petrol készülő regényéből és verseiből közöl szemelvényeket.

A füzetekhez kapcsolt *Beiblatt der Zeitschrift für Bücherfreunde*-ban külföldi szemlék és könyvismertetések növelik a lap adatainak gazdagságát.

ARCHIV FÜR BUCHGEWERBE 1924. A már hatvanegyedik évfolyamába lépő folyóirat ezévi első évfolyados fürete valóságos kötet és *Führer der deutschen Buchkunst* címen az új német könyvművészetnek egész kis monográfiája.

Zeitler Gyula a jelen eredményeit összefoglalva örömmel állapítja meg, hogy a könyvművészet feléledt háborúokozta letargiájából és életképesebb, öntudatosabb, mint valaha.

A könyvművész feladata nemcsak komoly, de sokoldalú is. Erős esztétikai önkritikájának széles alapú szellemi tájékozottságon és nagy technikai szakismereten kell felépülnie. A betűk tervezésétől és csoportosításától kezdve az illusztrálás, a papíros megválasztásától a kötés legapróbb részletkérdéséig mindenben meg kell találnia a szellemi tartalommal való legteljesebb összhangot. És hogy az eszményi cél megközelítése mennyire sikerült, arra bőven nyújt példát *P. Behrenssel* élén a németkönyvművészeknek értékes munkássága.

Koch Rudolf a különféle természetű műveknél a betűfajok váltogatásának szükségét hangoztatja és a könyvnyű olvashatóság érdekében az uncialis írás népszerűsítésére hívja fel a figyelmet.

Servaes Ferenc szépen határozza meg a jó, tehát szép könyv fogalmát.

„Egy könyvet veszel kézbe: felnyitod és mintha titokzatos mélységből szólna valami hozzád. Bár nem olvastál még egy sort sem belőle, mit sem szívtál magadba tartalmának lényegéből — és mégis érzed e könyv légkörét. Mintha valami szellemi fuvallat szállott volna hozzád: olyan, ami csalhatatlan. A szerző szelleme jelentkezik valamilyen megmagyarázhatatlan alakban, mely közvetlen módon valami fontosat hoz tudtadra. Érzed, hogy unszol, érzed, hogy kedvet kaptál hozzá. És míg egyre növekvő érdeklődéssel leülsz vele egy csendes sarokba, egyszerre beszélni kezdenek a betűk. Hirt visznek hozzád egy távoli gondolatvilágról, melyet szomjas érzékekkel szívsz magadba! — Az ilyen könyvet tartom én jó könyvnek, vagy talán még helyesebben: egy jól készült könyvnek, amit közönségesen „szép könyvnek“ neveznek.“ Sok példát hoz fel arra, hogy a könyv, mint műtárgy, milyen kimeríthetetlenül sokféle lehet. Célját azonban nem tévesztheti el. A könyv külső megnyilatkozása értékes megőrzője, valóságos kincsládája legyen szellemi tartalmának. Ehhez van szükség művész kezére!

Mathéy G. A. a könyv architektúrájáról ír, melynek alappillérei a betűk és mint sejtekből az élő szervezet, úgy épül fel betűiből a könyv is. Habár kényszerűségből ma is az eddigi betűtipusokat használjuk, mégsem több az, mint „archaikus játék.“ Ezért a régi formanyelv helyett újat kell teremteni. Új betűkre van szükség. Az új könyv egységes legyen tartalmi és alaki szempontból és legyen rajta a jelen bélyege. A törekvés erre meg is van. „Vigyázatok — teszi hozzá

iránya jövőjén maga is aggódva — hogy többet ki ne aludjék!“

Ehmcke F. H. és *Preetorius Emil* művészeti törekvéseikről, *Flemming Miksa Leon* pedig a szép könyvekről s a könyvtárról, mint az otthon szívéből írtak tartalmas apróságokat.

Nyireő István.

BULLETIN DU BIBLIOPHILE ET DU BIBLIOTHECAIRE. PARIS 1924.

A nagymultú havi folyóirat 1924. évfolyama a francia könyvkultúra irányainak élénk képét nyújtja. A bibliográfiai és a vele szorosan összefüggő könyvművészeti közlemények közül tartalom és terjedelem szempontjából kiemelkednek Marcel Ducheminnek *Essays bibliographiques sur les principales oeuvres de Chateaubriand*, J. Pollio-nak *Bibliographie raisonnée des oeuvres des Jacques Casanova de Seingalt* és Francois Montel-nak *Bibliographie de Paul Verlaine* folytatásokban közölt értekezései. E három, a 18. és 19. sz.-i francia irodalom irányára nagy hatású egyéniségnek mintegy irodalmi fejlődéstörténetét kapjuk e közlemények nyomán. Joseph Aynard két közleménye, a *L'illustration romantique* és a *Notes sur l'illustration moderne* a 19. sz. első harmadától a legújabb időkig az illusztráló művészet fejlődését ismerteti. A vonalas fametszet, amely a tollrajz utánzata, átadta helyét annak a fametszetnek, amely az angol acélmetszetnek imitációjaként igyekszik visszaadni a tusrajz vagy aquarell hatását. Charles Nodier 1821-ben megjelent munkájában a *Voyage de Diéppe aux Montagnes d'Écosse*-ben látjuk először az il-

lusztrálás új irányát. A modern illusztráció pedig már nem magyarázó, hanem elsősorban díszítő hatásokra törekszik. Julien L'Hermitte *Le plus vieil almanach manceau connu* címmel J. Deléspin orvostól származó s a mansi városi könyvtárban levő legrégebb francia, 1534. évi csillagászati naptárt ismerteti. Eduard Rahir a *Saisie de livres prohibés au XVIIe siècle sur Guy Patin et Charles Patin son fils*-ben a két bibliofil orvos zár alá vett tiltott könyveiről közli 1666-ból a bírói ítéletet. Aktualitásánál fogva megemlítjük Maurice Kahn-nak *Le père d' Anatol France Noël France (1806—1890.) libraire* c. közleményét. A France a „Pier Nozière“- és a „Petit Pierre“-ben apját, Noël-Francois Thibaut-t, mint „Docteur Nozière“-t, a „Vie en fleurs“-ben pedig tulajdonképeni mivoltában mint könyvkereskedőt mutatja be. Noël Francois Thibaut 1862-ben *Description La Bédoyère* c. művet adta ki. A közlemény e mű bibliográfiai ismertetését közli. A folyóirat *Chronique* c. rovata bibliofil újdonságokkal és könyvtártani kérdésekkel foglalkozik.

Revue des Deux Mondes, Paris, 1924.

A folyóirat tartalmas anyagából megemlítjük a következő értekezéseket: *Correspondance inédite de Napoleon III. et du prince Napoleon*, amely III. Napoleon és Napoleon Jeromos levelezését közli. A *Nouvelles études sur l' Odyssée* értékes szövegkritikai tanulmány. A XVIII. sz. kortörténetéhez nevezetes adatokkal szolgál a *Le Journal de l' Abbé de Véri* c. értekezés. *Le mort de Byron*, a nagy angol költő halálának százados évfordulójára van szentelve.

Le Correspondant, Paris, 1924.

A szorosan vett társadalmi és történelemtudományi közlemények mellőzésével két értekezést emelünk ki. Ezek: Augustin Cochin (1823—1872) *Vingt lettres au comte de Montalembert* és a Beyle Marie Henri-nak, álnéven Stendhalnak élettörténetéhez értékes adalékokat nyújtó *Un ennemi intime du consul Stendhal*.
K. B.

AMERIKA ÉS ANGLIA

nemcsak a világpolitikában, a világ-gazdaságban, hanem a bibliofiliában, világkönyvtárügyben, bibliográfiában is vezető szerepet küzdött ki az emberiség kultúrájában.

A *The Library Journal* füzete túlnyomórésztben a közkönyvtárak nevelésügyi problémáinak van szentelve. A cikkek különválasztják a felnőttek nevelésügyét azoktól a pedagógiai szempontoktól, melyek a gyermekkönyvtárakkal kapcsolatban igen sok oldalról merülnek fel. A felnőttek könyvtári nevelésügyi feladatai pedig a művelt és a műveletlen olvasóközönséggel való bánásmód különbözősége szerint tagozódnak.

Különösebb figyelemre tartjuk méltónak Margaret Breed cikkét a gyermekkönyvtárak nevelésügyi hivatásáról. E téren nálunk is igen sok a tennivaló. Eszméit a célkitűzés megjelölése, a propaganda szükségesége, a különleges vonzóerők alkalmazása, könyvtárkiállítások, könyvtáron kívüli eszközök, a könyvtárban való segédkezés és a statisztika tárgyköre szerint csoportosítja.

Jellemző az angolok és amerikaiak

egész társadalmi felfogására, hogy a könyveknek és könyvtáraknak mily nagyfontosságottulajdonítanak nemzetnevelő munkájukban. Már a gyermek kibontakozó és fejlődésnek induló lelki világát is irányítani akarják nyilvános gyermekkönyvtárakban.

A *Carnegie Corporation* és az *American Library Association* pedig helyesen észlelve a lakosság között az idegenajkúaknak és az analfabéták-nak nagy számát, a felnőttek nevelésügyét kívánja szolgálni mindegyre hathatósabb eszközökkel.

A nemzetközi könyvtárügy érdekessége, hogy a brüsszeli *Nemzetközi Bibliografiai Intézet* nagy tárgymutatójának revíziója alkalmából az intézet vezetősége az *American Library Association*-hoz fordult azzal a

kéréssel, hogy egy megbízottat küldjön ki a munkálatokhoz. Az amerikaiak *Melvil Dewey*-t, a könyvtári decimális osztályzó rendszer nagynevű feltalálóját küldték ki képviselőjükben, aki azonban fia, *Godfrey Dewey*, útján képviseltette magát. Öntudatos főlénnnyel tárgyalta az amerikai sajtó, hogy a brüsszeli *Melvil Dewey* helyett azt a *Godfrey Dewey*-t választották meg a revíziós bizottság elnökének, aki az amerikai könyvtári rendszert nem is ismeri. Ebből az alkalomból is élénken foglalkozott az amerikai sajtó az európai könyvtári intézetek ügyével s megalégedetten állapította meg, hogy európai könyvtári mozgalmat amerikai vezető és amerikai pénz nélkül bajos elképzelni.

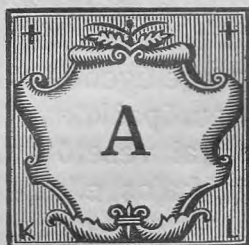
H. Gy.

KÖNYVTÁRI ÉLET

A NEMZETI MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

napisajtó 1924-ben nemcsak a Múzeum, hanem bármely közintézményünk életében is nem mindennapi lelkeséggel, minden disszonáns hang belevegyülése nélkül támogatta állandóan a Múzeum könyvtárát törekvéseiben. S a társadalom rokonszenve is nem kevésbé szokatlan figyelemmel fordult az ország első könyvtára felé. Ebben az évben érkeztek a könyvtárhoz pár ezer koronás adományok, s ebben az évben jutott hozzá a könyvtár a felbecsülhetetlen értékű Apponyi-féle hungaricum-gyűjteményhez.

Az Országos Gyűjtemény-Egyetem keretében nagyobb önállósághoz jutott a könyvtár. S dr. Hóman Bálint főigazgatónak rövid könyvtári igazgatósága alatt megkezdett úton haladva dr. Lukinich Imre, a könyvtár új igazgatója, oly eredményeket mutat fel a könyvtár életében, hogy azok nem csak a mai nehéz viszonyok között, hanem a béke éveiben is felkeltek és kiérdemelték volna a sajtónak és a társadalomnak a figyelmét és támogatását. Békében nem kellett

küzdeni, folyt a feldolgozás nagyszabású, de észrevétlen munkája. Nemzeti katasztrófánk éveit s a szanálással beköszöntött nem kevésbé megpróbáltatásos idők azonban a könyvtárt is új feladatok elé állították. A küzdelem az élet eleveenségét pezsdítette az egyhangú munkába. A társadalom már-már elhagyott: felkellettük figyelmét kiállításainkkal is. A feldolgozás munkája mellé az alkotó munka lépett: mutatják katalógusaink. Pénzünk nincs: teremtünk magunk. Amit meg nem tettünk volna békében: rostáljuk régi anyagunkat, s a közönség nem is sejti, milyen és mennyi mindenre kiterjedő munkával, mennyi gondnal és mennyi töprengéssel válogatjuk ki raktárunknak, régi magyar könyvtárunknak, sőt ősnymtatványainknak anyagából azokat a másodpéldányokat, amelyeket olykor nyomban elcserélünk más, nekünk hiányzó, értékes művekért, avagy amelyeket arra szánunk, hogy aukció keretében értékesítsük azokat. (Az első ilyen nagyobb aukciót még a télen meg fogjuk tartani a Lantos-féle könyv-aukciók keretében.)

A nevezetesebb szerzemények közül kiemeljük a következőket:

Megvettünk egy az egész világra kiterjedő kommunista-emigrációs gyűj-

teményt, amelynek megszerzéséért Amerika és Oroszország is versenyzett. A gyűjtemény páratlan a maga nemében s történelmünk legsötétebb korszakának feldolgozásához nélkülözhetetlen anyag: több száz kötetből, sok ezer lapszámból, plakátból, földalatti és aprónyomtatványokból, s kiadatlan iratokból áll. Megvettük Patterson egyetemi tanárnak szép angol gyűjteményéből, s Lányi Bertalan volt igazságügyminiszter jogi művekből álló könyvtárából a nekünk szükséges köteteket. A köteles példányok életbe lépte előtt szerzett könyvanyagunk nagyon sok hiányt mutat. Ebben az évben mintegy *hatszáz hiányzó művet* sikerült pótolnunk. Az egyenkint vásárolt vagy csereútján szerzett nevezetesebb szerzemények közül névszerint is felsorolunk néhányat, mert azok bibliofiljeink érdeklődésére is számot tarthatnak.

Kuzera I. Thematum Philosophicorum Fasciculus. Leutschoviae 1644. — Brewer I. Honor senectutis. Leutschoviae 1659. — Comenius J. A. Januae Linguarum Reseratae Aureae Vestibulum. Leutschoviae 1696. — Comenius J. A. Eruditionis Scholasticae... (Csonka ismeretlen kiadás). — Kegeilius Ph. Tizenkét idvösseges Elmelkedések... Lőcse, 1638. — Synodi Provincialis Decreta Tyrnaviae, 1611. — Lippai P. Posoni Kert. Bécs 1611. — Imádságos és énekes könyvecske, Kolozsvár 1700.

Az elszakított részek nyomtatványait is sikerül, lassan bár és nehezen, de fokozatosan gyűjtenünk és gyarapítanunk. S mindezt 81.216 korona békebeli költségvetéssel szemben 6733 aranykorona állami dotáció mellett végeztük.

Az ajándékok sorában Apponyi Sándor gróf gyűjteménye mellett ki-magaslik még *A Magyar Asszonyok Könyvtára*, amelyet előző számunkban már ösmertettünk.

Jelenleg a könyvtár egyik főtörekvése, hogy megszerezze az *Ehrenfeld-kódexet*, amely Londonban tavasszal kerül árverésre ezer font kikiáltási árral. Lehetetlen elgondolni is, hogy e *legrégebb magyar könyv* épp nemzeti felbuzdulásunk idején vesszék el végleg számunkra. Egy ilyen nagy értékű mű megszerzése külföldön is nehézségekbe ütközik. Ott azonban nyomban jelentkeznek a könyvbarátok és segítségére sietnek az állam első könyvtárának. Társadalmunk minden rétegének, bibliofileinknek, mecénásainknak és akiknek mecénásainknak kellene lenniök, mindazoknak, akik a magyar kultúra sorsát valóban szívükön viselik, össze kell fogniok, hogy középkori irodalmunk e páratlan kincse a Nemzeti Múzeum könyvtárába kerüljön. s. a.

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRBAN

tíz évvel ezelőtt még nem okozott gondot könyvritkaságok vagy különösebb szép könyvek tervszerű beszerzése. Ma azonban a könyvtár gazdagodása a Véletlen kegyére van bízva. A rendelkezésre álló pénzt megemésztí a könyvtár karbantartása. Mégis, hála régi összeköttetéseknek, a *Carnegie* és *Smithsonian* alapítványoknak, *dán Grönland-kutatóknak*, ezidén is néhány, finom papírra nyomott, nemesen metszett betűkkel szedett, szinte pazarul be-kötött jó könyvhöz jutott a könyvtár.

Az év legszebb modern nyomtatványa a *tokyói egyetem* kiadványa a japán földrengésről. Az Orsz. Bibliographiai Központ jóvoltából is néhány finom köntösű angol könyv, továbbá a *Yale-egyetem* káprázatos történelmi kiadványai birtokába jutott a könyvtár. S noha a könyvtár mai szegénysége (az örökös jaj) miatt ritka régi könyveket nem vehet, ritkasággyűjteményei mégis állandóan gyarapodnak. A könyvtár önmagát ajándékozta meg. A régi állomány átkutatása közben mindig fedeznek fel ismeretlen régi könyveket. Ilyen úton gyarapodott a ritkaságtár a Hain (5916) által úgyszólván csak megsejtett német *Barlaam és Josaphat* 1477. évi (Augsburg, Ant. Sorg) kiadásával, továbbá néhány régi magyar könyvvel, pl. *Szabolt Ferencnek Szent Anna életrajzával* (Nagy-Szombat, 1708.), melynek létezéséről csak a jezsuita-bibliografusok (Stoeger, Sommervogel) tudtak, — s főként a külföldi magyar vonatkozású könyvek gyűjteménye szaporodott. Régi könyvekbe írt bejegyzések közt is találtunk néhány érdekes dolgot. *Gesner-Simler-Frisius Bibliotheca institutájának 1583-i kiadásának* a nagyszombati jezsuita-kollégium tulajdonában volt példányába valaki — hihetőleg a nagyszombati kollégium könyvtárosa — a címlap elé ragasztott lapokra vagy másfélszáz — Gesner és kiegészítői előtt ismeretlen — könyvcímet jegyzett: „*Elenchus librorum selectiorum qui hac in „Bibliotheca non extant“: az első „bibliográfiai adalékok“ Magyarországon.* Ilyen és ehhez hasonló érdekességeket a kincskeresők még sokat fognak előhúzni a könyvespolcok mélyéből.

F. J.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK

élete 1924-ben két tényező következtében jelentékeny emelkedést mutat a megelőző időkhöz képest: egyrészt a tízmilliós rendkívüli államsegély lehetővé tette a legkiválóbb külföldi művek megszerzését, másrészt annak folytán, hogy az Akadémia 1922 decemberében a Commission Internationale de Coopération Intellectuelle megkeresésére a könyvcserére hajlandóságát fejezte ki, egyes tudományos intézetek és társaságok, részben cserepéldányok gyanánt, megküldik kiadványaikat a könyvtárnak.

A költségvetés fontosabb tételei voltak a személyi kiadásokon kívül a Szilády hagyatékában levő keleti kéziratok megszerzésére egy millió, a cédulakatalógus tokjai és papírára másfélmillió korona.

Emellett az adományozók hosszú soráról is meg kell emlékeznünk, akik közül Berzeviczy Albert, Bókay János, Budapest Székes Főváros, Gragger Róbert, de főleg Reich Béláné úrnő adományait és Stein Aurél nagybecsű küldeményeit kell kiemelnünk, aki nyolc láda könyvet juttatott ajándékol az Akadémiának.

Szinte pótolhatatlan viszont az a veszteség, amely a könyvtárat *Szily Kálmán* főkönyvtárosnak július 24-én bekövetkezett elhunytával érte. Közel két évtizedes vezetése alatt a könyvtár a fejlődésben nagy lépésekkel haladt előre, s ez volt azon intézmény, amelyhez élete végéig szeretettel ragaszkodott, s amelyről mindenre kiterjedő figyelemmel gondoskodott.

B. Sz. L.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR

Budapestnek ez a nagy jövőjű köz-művelődési intézete, mely az idén ünnepelte alapításának ötvenedik évfordulóját, ez évben is hatalmas fejlődést mutat. A könyvtár, mint ismeretes, két részre tagozódik. Az egyik rész a tudományos központ, mely minden alapvető tudomány szak modern vezető munkáit gyűjti, a másik rész a népművelés szolgálatában álló fiókkönyvtár-hálózat. A nehéz gazdasági viszonyok dacára az igazgatóságnak sikerült a legjelentősebb német és francia modern tudományos műveket megvásárolni, viszont az angol és amerikai irodalom reprezentánsait ajándékozások útján szerezte meg. A közelmúltban a könyvtár egyik külön gyűjteménye, az ú. n. Budapesti Gyűjtemény gazdagodott az elhunyt dr. *Jeszenszky István* közjegyző könyvtárának *Budapest történetére vonatkozó páratlan becsű anyagával*. A XVI. és XVII. századbeli olasz krónikák, útleírások és különösen Buda ostromaira vonatkozó repülőlapok, hadijelentések stb. sorakoznak fel e becses anyagban, azonkívül az ugyane korbéli német krónikák és világhistóriák gazdag sorzata került a könyvtárba. Az elhunyt bibliofil ízlésű gyűjtő minden egyes könyve *Akantisz* Viktor festőművész nemes ízlésű könyvtábláival van díszítve. A gyűjtemény páratlan érdekességét fokozza az az öröndetes tény, hogy ez a ma már alig megszerzhető anyag egyenesen kiegészíti a Fővárosi Könyvtár hasonló jellegű anyagát. Az illuminált művek legnagyobb része ki volt állítva az Iparművészeti Múzeumban 1922-ben ren-

dezett „Pest-Budai“ kiállításon, melyet a *Magyar Bibliophil Társaság* megbízásából Kremmer Dezső könyvtárigazgató rendezett.

Még egy érdekes gyűjteményre tett szert ez évben a könyvtár. A fővárosi *Népszínházi Bizottmány* nagyértékű zenetörténeti könyvtára, mely mintegy kilencszáz hazai és külföldi opera és operett vezérkönyvét, sűgőkönyvét és teljes hangjegy-füzeteit foglalja magában, mint corpus separatum került felállításra a könyvtárban. Most folyik a katalógizálás s remélhetőleg a jövő év elején a kutatók számára megnyithatja az igazgatóság.

A fiókkönyvtár-hálózat két új fiókkönyvtárral és két nyilvános olvasóteremmel szaporodott. Egyik a IX. ker. Bakáts-tér 3. sz. a másik VII. Hunyady-tér 3. sz. alatt nyílt meg. Még nincs egy éves múltja e két kis kultúrintézetnek, máris tekintélyes forgalmat tudnak felmutatni, ami igazolja azt, hogy milyen nagy szükség van e fiókkönyvtárakra. A könyvtárak és olvasóik között fennálló viszony elmélyítésére az igazgatóság irodalmi előadássorozatot rendez olvasóirészére, melyeken a modern magyar és külföldi szépirodalom kerül bemutatásra. Ez előadássorozatokat a könyvtár intézményesen biztosította és rendszeresítette. Az előadók egyrészt az intézet könyvtárosaiból, másrészt külső szakemberekből kerülnek ki.

Minden remény megvan arra, hogy ez az aránylag fiatal kulturintézet a reá háramló feladatokat derekasan meg tudja oldani.

K. D.

A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUMNAK

európai nivójú művészettörténelmi szakkönyvtára van, amelyben eredeti kiadású régi forrásmunkák és kútfők mellett a modern művészettörténelmi kutatásnak majdnem minden jelentős munkája megtalálható. Áll ez különösen a háborút megelőző esztendőkre. A háború után a könyvtár törekvése elsősorban az volt, hogy megtépázott és erősen redukált folyóirat-állományát rendbeszedje, ami nagyrészt sikerült is. Rossz valutánkkal és elégtelen dotációnkkal a francia, olasz, angol művészettörténelmi szakirodalom összes fontos publikációinak megszerzésére gondolni sem lehetett s a könyvtár csak annak megszerzésére törekedhetett, amire a Múzeum anyagának feldolgozása szempontjából multhatatlanul szükség van. Így megszerezte *Lieure*-nek nagy *Callot*-publikációját és *Courboin*-nak a francia rézmetszetet tárgyaló többkötetes, hatalmas munkáját. A német szakkiadványok megszerzése az aranymárka bevezetése óta mindinkább nehézségeket okozott, ezeket a nehézségeket most némileg sikerült legyőzni s legalább e téren a könyvtár alig mutat föl érezhető hiányokat.

A külföldi államok közül különösen Franciaország mutatott előzenységet. Három folyóiratot (*Gazette des Beaux-Art*, *L' Art Ancien et Moderne*, *L' Art et les Artistes*) járatott az intézet részére két esztendőn át. A Múzeum óhajtásának eleget téve *Henry Martin*, La miniature française du XIIIe au XVe siècle c. gazdagon illusztrált kiadványt ajándékozta a könyvtárnak.

A legutóbb elhunyt kiváló magyar művészettörténelmi kutató, *Lederer Sándor*, könyvtárának a Múzeumra hagyományozásával eredeti régi olasz forrásmunkákkal gyarapodott nagymértékben a könyvtár. A rendkívül értékes anyag jelenleg feldolgozás alatt van. *Lederer* az északolaszországi festészetnek volt mélyreható specialistája s könyvtára az észak-olasz városok művészetéről és művészeiről tartalmaz nagybecsű és sokszor ritkaságszámba menő régi forrásmunkákat, amelyeknek száma körülbelül 150-re tehető.

Rffy.

A NEMZETGYÜLÉS KÖNYVTÁRA

A legutolsó békeévben könyvek beszerzésére fölvelt 16.000 aranykoronával szemben a jelen költségvetési évben csupán 2350 aranykorona állt a könyvtár rendelkezésére. Ehhez képest jelentékenyen csökkent a könyvtár évi gyarapodása is. A legutolsó békeévbeli 3056 kötetet kitevő gyarapodással szemben a múlt év folyamán mindössze 1760 kötettel emelkedett a könyvtár állománya. E szomorú adatokkal szemben némileg vigasztaló jelenség, hogy a külföldi parlamentekkel fennálló csereviszony révén 1913-ban érkezett 489 kötetre 1923-ban 485 kötet esett, noha a világháborúban velünk ellenséges viszonyban állott nagyhatalmak közül Angliával és Olaszországgal még mindig nem sikerült a csereviszony felújítása.

Viszont öröndetes tényként állapítható meg a könyvtári forgalom

állandó és jelentős emelkedése. Míg 1913-ban Nagymagyarországnak a horvátokkal együtt 453 képviselője közül csupán 164 képviselő használta a könyvtárt, addig a múlt év folyamán 245 képviselő közül 145.

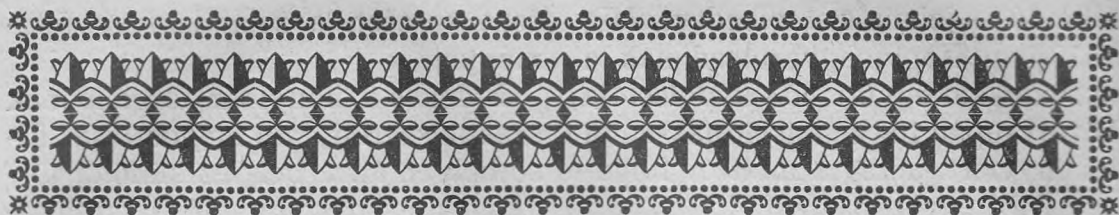
Olvasóink számának e nagy arányú megnövekedése természetes következménye a megváltozott viszonyoknak. Egyfelől ugyanis a közös ügyek megszűntével igen fontos újabb ügyekkel gyarapodott a nemzetgyűlés munkaköre, másfelől pedig a háború elvesztése és még inkább a trianoni béke okozta gazdasági leromlás folytán egyre kevesebb ember — képviselő — gyarapíthatja

rendszeresen a saját könyvgyűjteményét.

Érdekes a könyvtár forgalmának szakok szerint való megoszlása. Első helyen áll a bel- és külföldi törvények és országgyűlési nyomtatványok csoportja. Nyomban ezután jön a közjog és közigazgatási jog, valamint a nemzetgazdaság és pénzügytan. Tekintélyes olvasóközönsége van a háborús memoire-ok, a háborús felelősség, az orosz viszonyok és a nemzetközi jog irodalmának. Viszont a békeidőkhöz képest annálkevesebben érdeklődnek a büntetőjogi, a magánjogi, a politikai és szociológiai anyag iránt.

N. M.

A MAGYAR BIBLIOFIL TÁRSASÁG

a jövő évben ünnepli fennállásának ötödik évfordulóját. Ezen rövid idő alatt a Társaság igyekezett, dacára a nehéz gazdasági viszonyoknak, előmozdítani a könyvnek, különösen pedig a szép könyvnek az ismeretét és szeretetét, azt, amit nálunk nem valami szerencsés kifejezéssel „bibliofiliá”-nak szoktak nevezni. A finomult, előkelő ízlésű könyvkultusznak ugyan Magyarországon is voltak mindenkor hivatott képviselői, kivált azok között, akik a külfölddel és annak legjobb könyvprodukciójával szorosabb kapcsolatot tartottak fenn; de hogy a legnemesebb értelemben vett könyvkultusz hazánkban is gyökeret verhessen, ehhez az érdeklődők tömörítésére, példaadásra, ösztönzésre volt szükség. Kiadványaival, kiállításai-val kétségkívül a M. Bibliofil Társaság már is hozzájárult célmegvalósításához. A fellendülés, mely az utóbbi években a magyar könyv tipográfiai kiállításában, díszítésében s a könyvkötészetben tapasztalható, részben legalább a *Bibliofil Társaság* törekvéseinek tudható be. Maga a Társaság is haladt; 1924. évi tagilletménye, *Ilosvai Toldi*-jának kiadása külső kiállítás tekintetében felülmulja a Társaság korábbi kiadványait. Az Arany János által használt szöveget Dézsi Lajos dr. rendezte sajtó alá, nyomása Reiter László irányításával Pápai

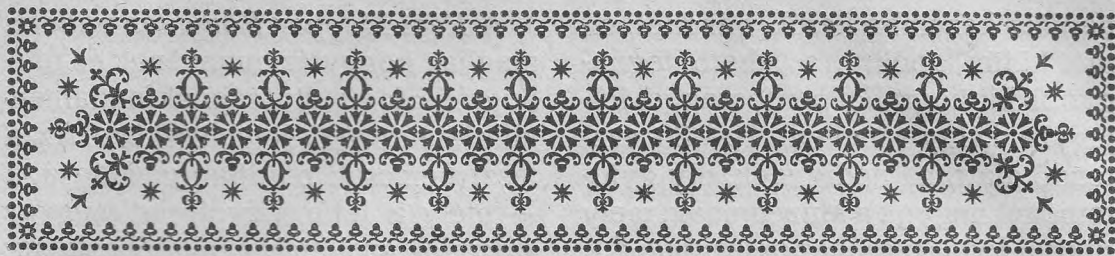
Ernő műintézetében készült 200 számozott példányban, kizárólag a M. Bibliophil Társaság tagjai részére.

A Társaság jövő tavaszra a XIX. század magyar íróinak első kiadásai-ból kiállítást tervez, amelynek rendezését Kremmer Dezső dr., a fővárosi könyvtár igazgatója vállalta.

A kiadványok egész sora van tervbe véve, többek között egy évkönyv, a Régi Magyar Kiadó és Nyomdászjelvények folytatólagos kiadása, egyes magán-gyűjtemények ismertetése stb. Sajnos, mindez az anyagiakon múlik. A csekély tagdíjakból bizony nem lehet manapság gazdag kiállítású könyveket nyomtatni és a könyvkultúra terén is, mint más kulturális téren, csak a közönség érdeklődése és önkéntes áldozatkészsége segíthet rajtunk.

Hogy azonban a legmagasabb értelemben vett könyvértőkre Magyarországnak is szüksége van, az éppen most vált nyilvánvalóvá, amikor Apponyi Sándor gróf világszerte ismert lengyeli könyvtárát a M. N. Múzeumnak felajánlotta. Ennek a „bibliofil”-könyvtárnak méltatására és — majdan — adminisztrációjára is csak az képes, aki a könyvgyűjtő és könyvbarát szeretetével, nem pedig csupán mint történész és filológus tekinti a könyvet.

V. Gy.

HIREK

SZABÓ KÁROLY CENTENÁRIUMA

ULTSZÁZADI kiválóságaink születésének évszázados fordulói során ez évi december hó 14-én a *Magyar vezérek korá*-nak történetírója s a *Régi Magyar Könyvtár* c. alapvető bibliográfiai mű szerzője felé fordul a magyar tudományosság kegyelete. A forráskutató és pragmatikus történetírás Szabó Károlyban egyik megalapítóját tiszteli. Horvát Istvánék romantikus, kalandos irányával elsők szállt szembe a komoly kritikai tudományfegyverzetében. Nagy nyelv-tudásával és módszeres készségével rendre feltárta Sz. Istvánt megelőző történetünk megbízható, hiteles forrásait, s kutatásai szilárd alapokra helyezték a magyar multról való tudásunkat, anélkül, hogy kegyeletünk s eszményeink vagy akár csak hiúságunk is e tudásnak bármi kárát vallaná.

De minket e Szemle hasábjain Szabó Károly gazdag tevékenységének főleg másik, bibliográfiai ága érdekel. E részben iskolázottságát még a szabadságharc előtt, Toldy Ferenc oldalán szerezte meg, kinek

a *Magyar Tudósok Tára* c. lexikális mű összeállításában lelkes segítő-társa volt. A szabadságharc mozgalmi Szabót is magukkal sodorták; helyét derekasan megállta a küzdelem éveiben is. Az önkényuralom idején gr. Teleki Józsefnek lett jobbkeze a *Hunyadiak kora* c. hatalmas mű anyaggyűjtésében és elrendezésében, majd 1855-ben a görög nyelv tanítására nyert megbízatást a nagykőrösi gimnáziumban, hol akkoriban a híres „kis akadémia” működött: Arany, Szász Károly, Szilágyi, Salamon, Mentovich, Tomory.

Innen az Erdélyi Múzeum felállítása-
sakor (1859 végén) annak könyvtári
őréül hívatott meg, s attól fogva
haláláig az erdélyi tudományosság
egyik vezérférfia maradt; utóbb a
kolozsvári egyetemen a magyar törté-
nelem kathedráját is vele töltöt-
ték be.

Könyvtárnoki állásának elfoglalá-
sával egyidejűleg kezdte meg a köny-
vészeti adatok gyűjtését is. Egyelőre
csupán feljegyzésekre gondolt, miket
intézetének kívánt örökségül hagyni.
Szilágyi Sándornak 1861 okt. 22-én
ezeket írta: „Könyvtárnoki foglalko-
zásom közben azon gondolatra jöt-
tem, hogy amennyi XVI., XVII. szá-
zadi magyar nyomtatvány halálom

napjáig kezembe kerül, mindnek címét külön lapokra, a lehető legnagyobb bibliográfiai pontossággal feljegyzem. Így remélem, 20—30 esztendő alatt, ha addig élek, oly gyűteményt hagyok a Múzeumnak, mely ritkítani fogja párját az országban.“ A Gondviselés valóban adott Szabó Károlynak még huszonkilenc munkás évet. 1869-től fogva — a székelység történetének anyaggyűjtése mellett — mindvégig a bibliográfiának élt, példátlan buzgósággal és önzetlenséggel. Városról-városra, könyvtárról-könyvtárra járt és kifejtett ér-zékkel kutatta fel azokban a legrejtettebb könyvészeti ritkaságokat. Kedves humorral írta magáról Szilágyinak:

„Ha kérdik, hogy vagyok,
Mondjad, hogy jól vagyok,
Hejh, reggeltől estig
A könyvtárban vagyok.“

Több ezernyi cédulájából azután nemcsak nyersanyag lett az Erdélyi Múzeum örökéül, hanem — a Magyar Tud. Akadémia közbenjöttével — a magyar érdekű könyvészetnek való-ságos bibliája kerekedett belőle a *Régi Magyar Könyvtár* három hatalmas kötetében. Az első kötet (a magyar nyelvű nyomtatványoké) címei számával megközelíti, a második pedig (az idegennyelvűeké) meghaladja a kétezret, végül a harmadik (a külföldi nyomtatványok lajstroma) négyezernél is több tételt sorol fel. Ez az utolsó kötet csak felerészben Szabó Károly műve; dolgozások közben (1890) elragadta a halál, s munkáját jeles tanítványa, Hellebrant Árpád egészítette ki s rendezte nyomtatás alá.

A *Régi Magyar Könyvtár* minden magyar könyvtári munkának és bibliográfiaifoglalatoságnak fundamentális jelentőségű segédeszköze. Azzá teszi nemcsak páratlan gazdagsága — mely a letűnt zivataros magyar századok szellemi munkateljesítésének is felemelő képét nyújtja, — hanem szigorúan tudományos, módszeres kidolgozása is. E valóban „standard“ művet későbbi korok nyilván még tetemesen kibővítik, mint ahogy pótlása napjainkban is egyre folyik, de alapelveit és módszerét érintetlenül átveszi az újabb kutatás is.

S a könyvtári értelemben vett bibliográfia mellett a legszélesebb körű bibliofilia is fő-fő útmutatóját bírja Szabó Károly régi magyar könyvészetében. Gyűjtők és közvetítők egyaránt ennek segítségével igazodnak el a maguk területén; a *Szabó I.*, *Szabó II.*, *Szabó III.* fogalommá lett a bibliofil érdeklődés és értékelés világában is; ma — a könyvritkaságok nagy vándorlásának éveiben — mindenki ehhez igazodik tevékenységében. Nélküle a könyvkedvelők tábora ködös bizonytalanságban tapogatóznék.

A százados fordulón ezért idézi élő kegyelettel a *Magyar Bibliofil Szemle* is Szabó Károly nemes emlékét, ki a munkás hazafiságnak egyik legmegkapóbb példaképe. Volt történetíró-társa és tanár-kollégája, Szilágyi Sándor, méltán írta róla: „Sokban ő volt az úttörő, másban az anyagösszehordó, de mindig, minden munkájában igaz erős magyar.“

Rédey Tivadar.

Apponyi Sándor gróf lengyeli kastélyának kincseit, világhírű Hungarica-gyűjteményét halálesetre szóló ajándékozási okirattal a Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtárának adományozta. A nagyszerű könyvtár, amely a XV. századtól kezdve a XVIII. századig majd minden külföldön megjelent, magyar vonatkozású nyomtatványt magában foglal, több ezer kötetből áll. Értéke közönséges számítás szerint mintegy harminc milliárd korona. Valójában azonban felbecsülhetetlen kultúrális értéke, mivel egy egész hosszú élet munkájának megegyeszer meg nem ismételtelhető olyan eredménye, amely épp jó időben a külföld felé a nemzet nagy múltját, bent az országban pedig a talán mégsem kiveszőfélben levő nagy áldozatkészséget hirdeti.

Az ajándékozásról *Klebensberg Kunó* gróf kultuszminiszter törvényjavaslatot terjesztett a nemzetgyűlés elé, amely az adományt a magyar nemzet örök hálájának emlékezetéül törvénybe iktatta. Nemzetgyűlésünk történetében ritkán adódó, megnyugtató és felemelő pillanat volt, amikor a törvényjavaslat beterjesztésekor a képviselők, kivétel nélkül mind, felállásukkal tisztelték meg a nemes adományozót. Napilapjaink hosszú cikkekben méltatták Nemzeti Múzeumunknak és egész közéletünknek e nagy eseményét. Azonban egy valakiről — *dr. Hóman Bálint* főigazgatóról — nem emlékeztek meg, akinek pedig nem kis érdeme van abban, hogy e nagyszerű gyűjtemény a nemeslelkű gróf szándékai szerint a

nemzet első könyvtárát fogja gazdágítani. A Bibliotheca Apponyiana ösmertetésére legközelebbi számunkban még visszatérünk. s. a.

MAGYAR KÖNYVEK SORSA A FELVIDÉKEN

A történelmi Magyarország alkotmányos újjászületésének utolsó fél-századában a magyar kultúra decentralizációjának sikeres munkáját alig két évtized alatt elvégezte a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége útján. Úgyszólván minden jelentékeny városnak múzeuma és könyvtára létesül ez idő alatt, nem is szólva a népkönyvtárak százairól, melyeket a magyar állam bőkezűsége és nagy kulturegyleteink lelkes munkája hívott életre.

Harmadára fogyott országunktól elszakadt a magyar áldozatos kulturmunka eredményeinek legnagyobb része, hogy csak a Felvidék nagyobb gyűjteményeit említsük: a pozsonyi egyetemi könyvtár, a kassai — már megszüntetett — jogakadémia nyilvános könyvtára, az alsókubini Csaplovics-könyvtár, melynek a magyarál-lam emelt díszes hajlékot, a komáromi Kultur-palota múzeuma és Kultsár-könyvtára, a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum Kassán, a bártfai, besztercebányai, lőcsei, poprádi, selmecbányai, rimaszombati és a többi múzeumok és a kisebb könyvtárak.

Ezeknek a kultur-intézeteknek sor-sáról fogunk időnként beszámolni, amelyek ma idegenné változott területen is büszkén hirdetik a magyar kultúrának semmiféle ellenséges in-

dulattól le nem kicsinyelhető munkáját.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét a Felvidéken egy új szerv váltotta fel: ez a Szlovenszkói Műemlékek Védelmének Állami Referátusa (Státni referát na ochranu pamiatok na Slovensku), amely legújabban az állami levéltárak felügyelőségével bővült ki. A könyvtárak védelméről és támogatásáról állami szerv nem gondoskodik, de törvény van, mely ezt a községek kötelességévé teszi. A községi népkönyvtárak létesítésének határidejéül 1924. év végét szabja meg a törvény. A városok külön kulturigénye teljesen figyelmen kívül maradt, mert a Felvidéken közjogilag csak két várost hagytak meg: Pozsonyt és Kassát, a többi községgé, faluvá fokozta le az állami centralizáció és ezzel önkormányzatától teljesen megfosztotta. Az önkormányzati levéltárak is megszűntek, mivel a 23 megyéből öt állami nagymegye és a közigazgatásilag külön önkormányzattal bíró Karpatorussia (Podkarpatska Rus) alakults így ezek is állami tulajdonná váltak.

Mivel a csehszlovák kormány működésének hat éve óta minden kísérlet megakadályozott a magyarnemzeti kisebbség kulturális szervezkedésére és ezt három ízben tiltotta el, ezt a kérdést sem lehetett egységesen megoldani és a magyar könyvtárügy teljesen elárvult. Egyéb erre hivatott szerv híján inkább szükségből, mint hivatásból a magyar ellenzéki pártok irányítják a könyvtárügyet kassai kultureferátusuk útján.

A magyar és magyar többségű vagy jelentős számú magyarral bíró

városok legtöbbjében megmaradt a magyar könyvtár: Pozsony, Komárom, Érsekújvár, Léva, Ipolyság, Lőcs, Rimaszombat, Rozsnyó, Kassa, továbbá Beregszász, Ungvár városok egyikében-másikában azonban károkat szenvedtek a magyar könyvtárak. A nacionalista forradalom vandalizmusa igen sok magyar könyvtárat semmisített meg és igen sokat zárt el a használattól, amivel a közművelődés nagy kulturértékei és hosszú évek fáradságos munkái mentek veszendőbe. Az érsekújvári magyar főgimnázium szép tanári könyvtárát az utca sarába szórta ki és taposta bele az épületben tanyát vert legionárius had. A Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület nyilvános könyvtárát elkobozta a hatalom és az ma is egy odúba dobálva várja szabadulását börtönéből. Fiókkönyvtárai legnagyobb részben erőszakos halállal múltak ki a felfordulás alatt. A községi magyar népkönyvtárak számai semmisültek meg a töttá nyilvánított nyelvterületen, de még a magyar vidékeken is. A kormány által bezárt kaszinók (Léva, Rimaszombat, Eperjes, Igló, Vágsellye stb. stb.) könyvtárai is sokat szenvedtek a köz- és magántulajdonra fittyet hányó forradalmi szellem nacionalista türelmetlenségétől.

Ez a magyar nép- és polgári iskolák könyvtárait sem kímélte, ahonnan kíméletlenül selejtezte ki a magyar történelemmel bármely vonatkozásban álló könyveket. Így a magyar gyermekek, akik kénytelenek nemzetük meghamisított történetét tanulni az iskolai tankönyvekből, olvasmányok útján sem szerezhetik meg a helyes történeti tájékoztatást.

A magyar nemzet történetének népszerű megírására a pozsonyi *Híradó* c. napilap hirdetett olvasó közönsége lelkes adományaiból 10.000 cseh koronás pályázatot. Ez az első lépés az elszakított magyar nemzet helyes történelmi tájékoztatására.

Nagyjában és egészében a Felvidéken néhány magyar várost és falut leszámítva, teljesen előlről kell kezdeni a magyar könyvtárak ügyét, melyek könyvanyagát átmenetileg a háború előtti kiadású könyvek cenzurázott darabjai alkotják. Később, mikor a könyvtermelés a Felvidéken megindul, új irodalmi központ alakulásával, Erdellyel és a Bánáttal megteremtendő kulturális kapcsolat révén és a Magyarországgal kötendő kereskedelmi szerződéssel, melynek lényeges részét kell képeznie a kölcsönös könyvforgalom szabadságának, a könyvtárak anyaga korlátozás nélkül bővíthet.

Ami a nagy hagyományokra támaszkodó Erdélynek, mely különálló irodalmi életét felújította, könnyűszerrel sikerült és Kolozsvárt tette meg irodalmi centrumává, a Felvidéken csaknehézmunkával, törhetetlen akarattal és csüggedést nem ismerő erős hittel valósulhat meg. Erre meg is történt a legújabb kísérlet október havában Kassán, ahol a negyedszázados multját ünneplő Kazinczy Társaság bontotta ki a kulturális egyesülésnek örömmel üdvözölt zászlaját. Reá vár a kulturális feladatok egész tömegének megvalósítása, hogy a Felvidék kulturértékekben gazdag magyarsága sajnálatos elszigeteltségéből kilépve megkezdje szárnyatbontó irodalmának önálló életét.

Figyelő.

JÓKAI VÁROSA ÉS JÓKAI KÖNYVEI

JÓKAI, a politikus megbukottszülő városában és valóra vált ismételten a deákos közmondás: senki sem lehet próféta saját hazájában. Jókai, a költő mostszületikújjá Komáromban, melynek magyar népe örömpesze várja a százados évfordulót, mikor az egész művelt világ szeme eszéदारabolt, megcsonkított kis dunamenti városkára szegeződik. De a legnagyobb magyar mesemondó mégis prófétája lett szülővárosának, sőt egész nemzetének. A szülőváros hatvan éven át lesve várta Jókai könyveit, amelyek pontosan megjelentek évente néha kétszer és többször is. Jókai munkáinak 100 kötetes nemzeti díszkiadása, mely 1894—1899. évek közt jelent meg, a komáromi nyilvános kölcsönkönyvtárban harminc év alatt háromszor kopott el teljesen, egyes kötetei levelekké szétválva élnek még. Az egységes kiadás előtt is sok-sok regénye forgott közkézen, melyek ma már szintén az enyészetét a sok használat folytán. Komárom legolvasottabb írója közel nyolcvan év óta Jókai Mór, a komáromi fiú, aki a világot hódította meg. *A. Gy.*

BIBLIOFILIA ÉS A NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA

Napilapjainkbőven és lelkesen foglalkoztak a Nemzeti Múzeum főigazgatójának Klebelsberg Kunó gróf kultuszminiszterhez intézett memorandumával, amelyben *dr Hóman Bálint* a Nemzeti Múzeum gyűjteményeit

pusztulással fenyegető helykérdés sürgős megoldásával foglalkozik. — A bibliofileket bizonyára érdekelni fogják e felterjesztésnek következő sorai: „Feltétlenül szükséges, hogy a könyvtár bibliofil ritkaságai számára megfelelő terjedelmű és berendezésű helyiségek álljanak rendelkezésre.“ s.

érdeklődésére, mégis sajnáljuk magánkönyvtárainknak e vándorlását, s közkönyvtáraink talán nem is oly túlgazdagok speciális gyűjteményekben, hogy ne lett volna érdemes valamikép módot találni rá, hogy itthon maradjanak. s.

KÜLFÖLDI HÍREK

A GOLDZIHHER-KÖNYVTÁR

Dr Goldziher Ignácnak, a budapesti egyetem világhírű tanárának, a nagy orientálistának könyvtárát a palesztinai Nemzeti Könyvtár megvette. A nagybecsű keleti-gyűjtemény értékelését dr Freimann, a frankfurti városi könyvtár igazgatója végezte Budapesten. Az egyes könyveket Goldziher széljegyzetekkel látta el, s az így még értékesebb könyvtárban együtt voltak Európa és Amerika mindazon folyóiratai, amelyek keleti nyelvkutatásokkal foglalkoztak. A mintegy hatezer kötetből álló könyvtár az angol követ segítségével huszonkét ládába csomagolva már meg is érkezett Jeruzsálembe. Pár éve hasonlóképp vándorolt ki Finnországba *dr Simonyi Zsigmond* egyetemi tanárnak, akiváló nyelvésznek több ezer kötetből álló, a rokonnyelvek minden ágából becses nyelvészeti munkákat magában foglaló nagyértékű könyvtára. E könyvtár elszállításánál dr. Setelä Emil a finnek volt kultuszminisztere, nálunk is jól ismert tudósa, járt közben kormányunknál, s ő is vitte magával a könyvtárt hazájába. Bármennyire öröndetes is, hogy tudósaink könyvtárai méltók a külföld tudományos

NÉMETORSZÁGBAN a tragikus fordulat okozta gazdasági válság ellenére is új erővel indult meg a könyvtermelés. Míg azonban a rossz minőségű papiroson nyomott, ideigleneskötésű háborús kiadványok csak lassankint cserélődhetnek ki alakilag is értékes könyvekre, a bibliofil kiadványok száma aránytalanul megszaporodott. Csakhogy nagy számuk nem jelent egyúttal ugyanannyi értéktöbbletet is, mert azonkívül, hogy fölöslegesen megnőtt a minden különösebb ok nélkül túldíszes kiadványok száma, a komolytalan kiadói nyereszskedés a bibliofilia szokatlan értelmezésével igen kétes értékű, sőt többezer példányos kiadványokat is megszámozva hozott forgalomba, hogy árukat ezzel az ürüggyel minél jobban emelhesse. Az is a bibliofil törekvések aggasztó elfajulását jelenti, hogy sok kiadó a *Privatdruck* eddig aránylag ritkán alkalmazott zártkörűségét arra használja ki, hogy minden művészetet nélkülöző pornografikus könyveket dobjon álszemérmes tartózkodással piacra. Hogy ilyen termékek mégis megtalálják a maguk közönségét, az a legjobb jellemzés arra, hogy különösen az újabb gyűjtők nagyrésze mennyire tájékozatlan még a bibliofilia igazi esztétikai céljai felől. Igen

komoly fejlődését jelenti azonban a bibliofil törekvéseknek a zeneirodalom irányában való fokozódó terjeszkedés.

A korábbi sorozatos bibliofil kiadványok közül a *Meisterwerke der Weltliteratur mit Originalgraphik*, *Hundertdrucke*, *Dreiangeldrucke*, *Avallun-Drucke*, továbbá az *Insel Verlag* könyvei ma is a legértékesebbek közé tartoznak. Az újabbak közt a *Daedalus-Drucke* és a *Tusculum-Bücher* a lényegesebbek. Az utóbbi hetekben megjelent kiadványok közül — a legelőbb említett *Meisterwerke* sorozatból — a Weber P. A. illusztrálta Goethe *Reineke Fuchs*, Molière *L'Avare* Thiel, Shakespeare *Anthony and Cleopatra* Ludwig, és Flaubert *Salammbô* Heubner rajzaival, az *Insel Verlag* „Deutsche Meister“ c. sorozata és Springer nagy művészettörténetének legújabb kiadása érdeklít talán legjobban bibliofiljeinket.

A könyvkereskedelem és kiadás újjászervezése mellett az aukciók is lassanként megtisztulnak értékbiztosító szerepüktől, melyre az utóbbi évek valutaingadozásai folytán kényszerültek. A nagy vagyoni eltolódások következtében igen nagy értékű darabok cseréltek gazdát.

ANGLIÁBAN *Byron* születésének százéves évfordulója alkalmával, a költő munkáinak és életrajzainak legváltozatosabb kiadásai jelennek meg. Az újabb elismert költők közül *Hardy*, *Masefield*, *Yeats* és *Drinkwater* összegyűjtött munkái a könyvpiac újdonságai. Újonnan kerültek kiadásra a régiek közül *Austen*, *Butler* és *Trollope* összes művei is.

A regényírás terén alig van valami újság, mert újabban a novel-

lás kötetek jönnek inkább divatba. A regényírás eddigi nagyjai közül *Wells* most inkább a történetírással foglalkozik, csak *Galsworthy* és *Conrad* tartanak ki következetesen.

A novelláskötetek mellett a drámairodalom iránt is felébredt az érdeklődés és főképen az újabb színpadi munkákat olvassák, melyek *Library of modern British drama* és *Contemporary British dramatist* címek alatt két sorozatban is megjelennek. A drámatörténeti művek szintén keresettek: A. Dukes *Jungest drama*, H. Glower *Drama and mankind* és W. Archer *The old drama and the new* c. munkái itt az újdonságok.

Mostanában került aukcióra és 6,300 fontért kelt el *H. F. House* értékes drámairodalmi könyvtára, melyben első kiadásban voltak meg *Ben Jonson*, *Chapman* és *Dryden* darabjai, továbbá *C. G. Milnes-Gaskell* gyűjteménye *Homer* seditio princepsével, *Shelley*, *Chapman* első kiadásaival, *Walpole* és *Pope* kézírataival. Az antiquariumok forgalma szintén megnőtt és *Quaritch*éknál többek között *Tennyson* költeményei 1842. évi kiadásának eredeti kézírata várja új gazdáját csekély 2000 font sterling ellenében.

FRANCIAORSZÁGBAN a háború óta szintén nagyot fejlődött az olvasókedv és a könyvtermelés felülmúlja már a háború előtti statisztikát. A nagy könyvkiadó vállalatok vaskos kötetekben ismertetik kiadványaikat. A kölcsönkönyvtárak nemcsak Párizsban, de vidéken is gombamódra szaporodnak. Erősen megnövekedett

a folyóiratok száma is, azonban még mindig a *Revue des deux mondes* vezet köztük. A nagy németgyűjöllet sokat veszített erejéből, a régi összeköttetéseket igyekeznek ismétfeleleveníteni, sőt könyvekben, folyóiratokban már komoly tanulmányokat találhatunk német költőkről, tudósokról, művészekről. A művészeti könyvek iránt általában igen nagy az érdeklődés, bár alapos tudományos munkák alig akadnak köztük. Az általános könyvdrágaság leküzdésére *Les Presses universitaires* címen érdekes és máris szépen fejlődő altruista vállalat indult meg, melyet a francia intelligencia szövetkezeti alapon létesített és kiadványait önköltségi áron hozza forgalomba.

Az új kiadványok közül leginkább érdekelhet minket a *Société Française de Reproductions de Manuscrits à Peintures* nagyértékű kiadványsorozatának legújabb kötete, mely Mátyás király könyvtárával és a Corvin-kódexek művészeti jelentőségével foglalkozik. A tekintélyes munka Hevesy Andor tanulmánya mellett ötven műlapon ismerteti a kódexek legszebbjeit.

Az aukciók mind Párisban, mind a vidéken szintén nagyon megélénkültek. Arthur Meyer 400 régi és modern műből álló gyűjteménye 1.860,360 frankon, Bethmannkönyvtára 180.000 frankon kelt el. Nevezetesebb tételek voltak: Goethe munkáinak 1787—90. évi 8 kötetes dedikált kiadása (13,000 fr.), Faustja, 1790 (3500 fr.), Wertherje, 1779 (5000 fr.), Schiller: Die Räuber, 1781 (5000 fr.), Ariosto: Orlando furioso, 1584 (7200 fr.), Molière: Oeuvres, 1682 (3600 fr.),

Corneille: Theatres, 1779 (1720 fr.), Restif de la Bretonne: Les contemporaines (4650 fr.) és a Le papan perversi (4000 fr.). Tristan Bernard 14 darabból álló „Paul et Virginie” gyűjteménye 32,096 frankért cserélt gazdát. De jó áruk van az újabb műveknek is. Balzac: Le père Goriot 1835 (1300 fr.), Richepin: Le chanson des jeux Steinlen illusztrálta kiadásáért 3060 frankot adtak. Tehetik!...

A francia bibliofil világ nagy vesztesége nestorának, *Anatole France*-nak halála. Érezhető hiányt hagyott maga után a híres könyvművész, *Steinlen* is, ki könnyed vonalú rajzaival népes iskolát teremtett.

HOLLANDIA könyvművészei a régi tradíciókhoz híven most is a betűtervezésre vetik a főszúlyt: Lucien Pisarro „Carolina”, S. H. de Roos pedig „Erasmus-mediaeval” néven metszettek nagyon sikerült új típusokat. Az előbbivel a szép kiadványairól ismert és a *Joan Blaeu* bibliofil-társasággal szoros kapcsolatban álló hága *De Zilverdistel* nevű amateurnyomda, mely most *Cunera-Pres* néven újjáalakult, adta ki első könyvét — az utóbbival pedig először is *Erasmus* emlékének áldoztak, a filozófus leveleinek kiadásával. E társulat lelke Dr. van Royen, aki saját nyomdáján önállóan is szerepel, és most jelent meg 70 példányban S. H. Leopoldnak, „Oostersch Versen naar Persische en Arabische Dichters” c., a Goethe „West-östlicher Divan”-jához hasonló, anthológiájának művészi kötetkéje.

A *Cunera-Pres* mellett szintén bibliofil célokat szolgál az arnheimi *Paladium-Pres* (újabb szép könyve Jan Luykens „Duytsche Lier”-jének új

kiadása) és a maastrichti *Leiter-Nipels* nyomda, mely most nemcsak szépen, de jellegzetesen holland ízlésben Vondel *Luciferjét* jelentette meg.

Nemrégén záródott Haarlemben a könyvnyomtatás fejlődéstörténetét bemutató igen érdekes kiállítás, ha most már nem is *Coster* felfedezése jubileumának jegyében, mint 1823-ban, mert *Coster* legbuzgóbb híve sem ragaszkodik már az 1423-as évszámhoz. A bemutatott értékes anyag mellett a kiállítás legértékesebb tudományos eredménye az a gondosan szerkesztett katalógus, melyet a holland ősnymtatvány-kutatók tudásuk javával irtak meg.

Nyireő István.

OLASZ KRÓNIKA

Tavasszal megnyílik Firenzében a II-ik nemzetközi könyv-vásár (*Fiera internazionale del libro*), az *Associazione Editoriale Libreria Italiana* (olasz kiadók szövetsége, röviden: AELI) kezdeményezésére és rendezésében. A kiállítás, melynek tiszteletbeli elnöke Mussolini miniszterelnök, az olasz király védnöksége alatt áll. A végrehajtó bizottság elnöke: E. Bemporad kiadó; vezérigazgató: G. Fumagalli; vezértitkár: S. Barfucci. A kiállítás 1925. március 15.-én nyílik meg, és május elsejéig tart. A tulajdonképpeni könyv-vásáron kívül állni fog még egy technikai (gép), grafikus osztályból, egy lap- és egy könyvdíszítési osztályból.

Folyó évi szeptember 8-án nyílt meg Fiumében, az ottani *Libreria popolare* kezdeményezésére, a fiumei

könyvkiállítás, amely felöleli a Fiuméra vonatkozó vagy a Fiumében előállított nyomtatványokat. A kiállításnak szép sikere volt. Katalógusa is jelent meg, melynek most készül a második bővített és bibliográfiai meg történeti jegyzetekkel kiegészített kiadása.

De Stefani olasz pénzügyminiszter intézkedésére összegyűjtötték az eddig elszórt és csak nehezen hozzáférhető olasz állami vagy az állam támogatásával létrejött kiadványokat. Egységes katalógus is készült róluk, mely felöleli az 1861-től 1923-ig terjedő nem rövid időszakban napvilágot látott könyveket. Ezekért nem kell most a legkülönbözőbb hivatalokba szaladni, mert az érdeklődő megtalálja őket a pénzügyminiszteriumi palotában berendezett állami könyvesboltban. A katalógus címe: *Pubblicazioni editate dallo Stato o col suo concorso* (1861—1923.) *Catalogo generale*. Roma, Libreria dello Stato, 1924. 16.-r., 612 l.

Az *A. E. L. I.* (*Associazione Editoriale Libreria Italiana*) ki fogja adni az olasz könyvtárak újabb és teljesebb általános jegyzékét. A jelenleg forgalomban lévő, és 1894-ben megjelent jegyzék immár elavult és hiányos.

A Monzában (Milano mellett) 1925. május-október hónapokban tartandó II. nemzetközi iparművészeti kiállításnak külön könyv- és grafikus osztálya lesz.

Adolfo De Carolis, a hírneves olasz xylographus, a bolognai Palazzo del Podestà freskátora, 'Gabriele D' An-

nunzio műveinek illusztrátora, az év elején betöltötte életének 50. esztendejét. Ez alkalomból tanítványai nagy ünneplésben részesítették Rómában. A *Fiamma* c. folyóirat külön számot adott ki, amelyet gazdagon díszítettek De Carolis fametszetei.

A firenzei „*La Voce*” kiadóvállalat újfajta sorozatkiadását tervezi, melynek hiányát nagyon érezte mostanáig az olasz közönség. Arról van szó, hogy a *La Voce* meg akarja íratni kiváló szakemberekkel és kiadni a külföldi irodalmak történeteit. Két részből fog állni ez a sorozat. Az egyik rész terjeszteni fogja a kevésbé ismert irodalmakat, melyeknek általános történetét is fogja adni. A másik a jobban ismert irodalmakat fogja tárgyalni, melyeknek csak jelenkorát fogja részletesebben feldolgozni. Reméljük, hogy a sorozatból nem fog kimaradni Magyarország irodalma!

A torinói *STEN* (*Società Tipografica Editrice Nazionale*) kiadócégarra vállalkozott, hogy két év leforgása alatt kiadja olaszul a római történetre vonatkozó e három monumentális és korszakalkotó művet: Mommsen: *A régi Róma történetét*, Gibbon: *A római császárság hanyatlásának és bukásának történetét* és Gregorovius: *Róma városának története a középkorban* c. művét. A három mű 12 kötetet fog kitenni. Az előfizetési ár 750 lírában van megálapítva.

Megalakult Rómában a római kiadók szövetsége, *Editori romani associati* (*ERA*) név alatt. Az új szö-

vetség mindenképp előttr ki fogja adni a hozzája tartozó kiadók publikációinak teljes jegyzékét.

Lodovico Frati a bolognai egyetemi könyvtár tudós és nagyrédmű igazgatója, nem rég nyugalomba vonult. Ez alkalommal Olschki kitűnő folyóirata, a *La Bibliofilia* összeállította Frati bibliográfiáját (XXV. évf. 12. füzet.) Művei száma: 350.

Zambra Alajos.

✱

Thoma Hans, a legnémetebb német művész, a festői fantáziának Böcklin után legnagyobb mestere, 85 éves korában Karlsruhéban meghalt. Nem a legkimagaslóbb tehetségű művészek közül való volt, de képeit, rajzait — akár tájképeket, akár a mindennapi életből, vagy a mythológiából vett jeleneteket, vagy pedig csapongó képzelete szülte mesealakokat ábrázoltak azok — a művészi elrendezés összhangja különösen érdekessé teszi. Képeinek tárgyi hangsúlyozása illusztratív munkáinak csak előnyére szolgált és ha festményei, színes litográfiái, karcai, exlibrisei ma részben egy már letűnt művészeti korszakot jelentenek is, az egyszerű vonalaikból kikristályosodó tiszta nemzeti jelleg nemcsak népszerűségüket fogja megőrizni, hanem mesterüknek is előkelő helyet biztosít a művészettörténetben.

Bayros Ferenc marquis, a legnépszerűbb grafikusok egyike, meghalt. 58 évet élt. Zágrábi születésű magyar állampolgár volt, de művészetében hiába keresünk magyar

vonatkozásokat. Ha különös szeretettel foglalta is rajzait artisztikus rokokó keretekbe, fiús nőalakjaiban semmi sincs a rokokó-idők aszszonyainak kerek formáiból. Ledérsége pedig ugyancsak távolesik Goya szatirikus modorától vagy épen Felicien Rops alantas erkölcstelenségétől.

Művészetének első korszakán meglátszik Beardsley hatása, de eredeti kifejezésmódja hamar kibontakozott és ha idővel kissé modorossá vált is, úgy skálában, mint melegségben egyaránt sokat nyert.

Önálló kompozíciói mellett különös szeretettel illusztrálta az erotika világirodalmának klasszikusait. Úgy ezek, mint nagy számban rajzolt exlibrisei megértő könyvszeretetről tanúskodnak. Művészete pedig mindenkor biztosítani fogja rajzainak népszerűségét.

—

A British Múzeum új kincsei. A British Múzeum páratlanul gazdag könyvtára újra nagy értékekkel szaporodott, megszerezte Abdul Hamid szultán könyvtárát, melyért annak idején Pierpont Morgan hiába versengett. A becses gyűjteményt Kális basától, a detronizált szultán volt főudvarmesterétől egy olasz ember vette meg, majd később Kairóba került. A könyvtár legfőbb értéke a négyszáz perzsa, török és arab kézirat az izlam kultúra legrégibb korszakából. Természetesen igen sok köztük az unikum. A kéziratok leginkább történelmi és jogi vonatkozásúak.

— *reő*

*

AZ ANGOL ÍRÓK EGYLETÉNEK TANÁCSAI ÍRÓK ÉS KIADÓK SZÁMÁRA

Captain W. B. MAXWELL-nek, az angol szerzők egylete elnökének, az *Authorc.* szaklapban írt cikke ugyan az angol viszonyokról szól, de *mutatis mutandis* nálunk is elkel egyik-másik tanácsa és megjegyzése.

„Vannak jó és vannak rossz kiadók, rosszak ily fokozatban: közepesek, közönyösek, inkompetensek, teljesen buták, kétes tisztességűek és kétségtelenül tisztességtelenek. Másrészt vannak kiadók, akiknek jó-sága a legragyogóbb altruizmusig emelkedik. Nem szabad elfelejteni, hogy egy kiadó jó lehet az egyik szerzőnek és rossz egy másiknak. A regényíró ne menjen oly kiadóhoz, aki történelemmel vagy ornitológiai művekkel foglalkozik, viszont a közgazdasági író kerülje azt a céget, amely szenzációs regényeket ad ki stb. Egyszóval, az ember ép oly gondosan válogassa meg kiadóját, mint ahogy feleségét választja — ugyanazzal a jámbor óhajjal és reménnyel, hogy holtáiglan szóló viszonyt köt.

Az egy kiadóhoz való ragaszkodás előnyei nyilvánvalók: állandó üzleti címet szerzesz magadnak. A kiadónak jó híredben való érdekeltsége egyre növekszik, ha több könyved van nála. Többet kockáztathat meg érted, mintha csak egy műved volna nála, de azonkívül többet tehet olcsó kiadások, összkiadás stb. dolgában. Rendszeres és hasznos jelentő hirdetéseket közöl műveidről összes katalógusaiban, mert ez az ő érdeke is, stb. Minden könyvkereskedő tudja, hogy hol keresse könyveidet. Holott

ha egyik kiadótól a másikhoz táncolsz át, mindettől elesel. Minden változás csaknem abba a helyzetbe juttat a könyvkereskedőknél, mintha kezdő volnál. Mert a könyvkereskedők gyűlölik az ily változásokat és veszedelmesen gyanakvók velük szemben.

Sőt, mi tagadás benne, ebben a zavaros és tradíció nélküli világban az igazán jó kiadók neve szinte fémjelző értékű. Az olvasó első kérdése: Ki a kiadód? És ha azt feleled: Ez és ez, ez ép oly megnyugtatóan hangzik, mintha azt mondanád, hogy egy tiszteletreméltó, disztिंगvált klubnak vagy tagja.

Sajnos, a fiatal szerzők meggon-
dolatlansága közmondásos. Úgy bá-
nunk első könyvünkkel, mintha az
utolsó is volna, amelyet valaha írunk.
Aki kéri tőlünk, annak adjuk. Aztán
egy-két év múlva gyakran azon vesz-
szük észre magunkat, hogy oly háló-
ban vagyunk, amelyből mégakkora
siker esetén is alig tudunk kiszaba-
dulni.

A kiadók is gyakran panaszkod-
nak a szerzőkre. A jó kiadó azt pa-
naszolja, hogy a szerzők megbízha-
talanok. Kiad egy szerzőt, csodálja
és hisz benne. Kiadja veszteségre
egyik könyvét a másik után, de nem
bánja a veszteséget, mert számít vé-
gül a sikerre. Mikor aztán a siker itt
volna, a szerző máshoz pártol, aki
learatja azt, amit ő vetett.

Azt is állítják a kiadók, hogy ha a
szerzőkben bízni lehetne, nem kellene
műveiket előre lekötöni, azokra opciót
szerezni és egyéb gyűlöletes eljárá-
sokhoz fordulniok.

A szerzők a kiadókat sokféle okból
hagyják el, ép úgy, mint az asszonyok
férjüket. Elhagyják azért, mert azt hi-

szik, hogy nem bánnak velük jól, hogy
másvalakivel jobban bánnak, hogy
ily légkörben sohasem lesz teljes ér-
vényesülési lehetőségük. Néha puszt-
a agyrémek miatt változtatnak ki-
adókat. Néha teljesen alaptalanul azt
hiszik, hogy a kiadó három nagy ki-
adást adott el, holott nekik csak két
kicsinnyel számol el, hogy nem adta
el „restauplag“-ként (remainder) a
mesterművet, hanem rendes könyv-
kereskedői áron. Elhagyják, mert nyil-
vánvaló előttük az a tény, hogy egy
új könyv a kiadónak csekély ügy,
nekik pedig igen nagy, annál az egy-
szerű ténynél fogva, hogy ők még
vagy húsz könyvet írhatnak, holott
a kiadó még tízezret adhat ki. Azért
hagyják el, mert más kiadók biztos
terjesztési javítást ígérnek, nem pe-
dig, mint a kiadó hiszi, mert kapzsi
szemeik előtt megrázták az arany-
zacskót. A nagy kiadót azért hagyják
el, mert arról győződnek meg, hogy
egy zsúfolt kiadói katalógusban nem
érvényesülhetnek kellően, a kis ki-
adókat pedig azért, mert arról győ-
ződnek meg, hogy csak a nagy cé-
gek nagy tőkéjétől, széles vevőköré-
től és modern szervezetétől várhat-
nak jót. De, ami talán a fő ok, a *hall-
gatás* bűne riasztja el őket a kiadótól.
Semmi sem rémesebb, mint a kiadó
hallgatása. A szerző, akár öreg, akár
fiatal, tudni akarja, hogy mi történik
könyvével annak megjelenése után,
de a kiadótól vajmi ritkán hall róla.
Megjelenéskor egy szót sem hall, sem
egy héttel, sem egy hónappal rá. A
szerző nem tudja, hogy művéből egy
példány fogyott-e el vagy egy millió,
míg végül, ha nagyon szerencsés,
meglát művéről egy hirdetést: „Há-
rom kiadás ugyanennyi hét alatt kelt

el. Negyedik kiadás kötés alatt, ötödik kiadás sajtó alatt, hatodik kiadás megrendelve. "De a kiadó még akkor is hallgat.

E tekintetben az amerikai kiadók jobb pszichológusok az angoloknál. Jobban beleélik magukat a szerző helyzetébe és ilyféle hosszú kábel-sürgönyöket küldenek: „Üzletmenet igen rossz, de az ön könyve jól megy, embereink dolgoznak keményen, hogy menjen. Továbbiakról értesíteni fogjuk.“ Ez bizony jól esik az embernek. Küldenek leveleket, lapkivágásokat, hirdetéseket. Elmondják, hogy nagynénjüknek nagyon tetszik a könyv. És amikor végre megírják, hogy idáig példátlan viszonyok folytán, az új irodalomnak oly áradata lepte el ez ősszel a piacot, mint soha idáig stb. stb. — nos, lehet, hogy ez egyévi becsvágy temetése, de legalább tisztességes, megnyugtató temetés.”

B. R.

*

ROGNÉS OU NON ROGNÉS?

Fölvágott vagy fölvágatlan legyen a könyv, ez a vitás kérdés a francia szaksajtóban, amint már erről mult-kori számunkban is referáltunk. E kérdést érinti egy anekdota, amelyet most a *Journal Littéraire* ír meg.

Villiers de l'Isle Adam sokkal kevesebbet törődött külsőségekkel, semhogy bibliofil lett volna. A könyv ruhája, az a papiros, amelyre nyomták, egyáltalában nem érdekelte.

Egy szép nap az Odeon árkádjai alatt nézegette a könyveket. Egy különösen érdekes könyv akadt a kezébe, elkezdte hát olvasni és amikor fölvágatlan lapokra akadt, nyugod-

tan vágta föl azokat — esernyője végével.

De a tulajdonos, Flammarion, szemmel tartotta és látta, hogy mi történik. Odasietett és mély meghajlással átadott egy papírvágókést, udvariasan kérve a Mestert, hogy ha nincs nagyon terhére, inkább ezt használja esernyője helyett.

B. R.

*

HARC A RÉMREGÉNYEK ELLEN SKÓCIÁBAN

Nagyon tárgyilagosak s megfontoltak azok a szavak, amelyeket az edinburghi városi könyvtár igazgatója, Mr. Savage mondott el a nagy nyilvánosság előtt a rossz irodalomról.

Nem gondolja, hogy a rémregények mindig erkölcstelenek volnának és azt sem, hogy a bűnözést előmozdítanak. A detektiv-regényeket olvasó bűnözőknél egyáltalában nem bebizonyított tény, ha ők maguk mondják is, hogy az olvasmányok vitték őket a bűnözésre. Valószínűbb, hogy az olvasmányok kiválogatása csak tünete a bűnöző hajlamnak, de nem oka. Ha egy erős képzelőtehetségű, vad kalandokra vágyó fiú rémregényeket olvas, lehet, hogy e regények olvasása bizonyos mértékben levezetője e vágyaknak és talán megakadályozza, hogy ez a fiú a valóságban kísérelje meg vágyai kielégítését.

Kétségtelen azonban, hogy az ily irodalom olvasása minden józan nevelés elvével ellenkezik és ezért harcolni kell ellene. De tudni kell a módját.

Pl. egy kiváló kiadó évekkal ez-

előtt úgy tett próbát a rossz könyvek kiszorítására, hogy *Filléres Klasszikusok* címen indított meg egy vállalatot. Ez azonban teljes kudarcra járt, mert a rémregényeket nem lehetett Shelley költeményeivel, sem Macaulay essay-ivel helyettesíteni.

Mr. Savage mérsékletet ajánl. Jól megírt, igazán népszerű műveket ajánl kiadásra, amelyek irodalmi színvonalat jelentenek a rémregényekkel szemben és amelyeket csak azért nem olvasnak a legalacsonyabb színvonalú olvasók, mert e könyvekből nincs olcsó kiadás. Ily könyvet kell igen olcsón, egy *kissé* művészebben, *kissé* jobb nyomással kiadni. Nem kell erre sem állami, sem városi segély, megfelelő szervezéssel ez jövedelmező kereskedelmi vállalkozás volna.

B. R.

ERKÖLCSI TISZTESSÉG A SAJTÓBAN

Az a törekvés, hogy a sajtó a köz-erkölcsöket ne rontsa, hanem ellenkezőleg, emelje, egyre hangosabb követelmény az angol közvéleményben. Terjed az a vélemény, hogy tenni kell valamit az ellen a sajtó ellen, amely gyilkosságok és válási pörök kiszínezett és részletes leírásából él.

Az angol hírlapírók egyesületének ez évi közgyűlésén az elnök, Mr. F. Peaker, a következőket mondta a tárgyban:

„Megdöbbsent, hogy bizonyos lapok mekkora tért szentelnek a gyilkosságoknak és egyéb bűntetteknek. A lakosság egy bizonyos részére en-

nek az a hatása, hogy szimpátia támad a gyilkos iránt, holott a meggyilkolt teljesen háttérbeszorul. Van-
nak lapok, amelyek az elítélt önéletrajzát veszik meg, amely történetnek persze ő a hőse, vagy az elítélt felesége kap nagy összeget, hogy a férjével való együttélés intim részleteit mondja el beteges hajlamúak gyönyörködtetésére, ami jó lehet a lap példányszámán nézve, de vajjon jó-e a közre, a közerkölcsiségre nézve? Vajjon azt adjuk-e a közönség leg-tudatlanabb részének, amit az akar, vagy pedig nem kellene-e megkísérelnünk, hogy mindennap emeljük ízlésük színvonalát? Hogy a közönség mit szeret, az egyebek közt tölünk is függ. Ha mentorai akarunk lenni a közönségnek, amint ezt valljuk, őrizzük meg a kellő arányokat. A szennyes kéj- vagy haszonokozta gyilkosság nem fontosabb, mint pl. a reparációk, a háború utáni gazdasági helyzet, a nevelés vagy az ír kérdésben történt politika változása. Sok oly hírlapunk van, amely ellen ily tekintetben nem tehető komoly panasz, de van néhány, amely ellen tehető és az én javaslatom az, hogy használjuk föl befolyásunk minden erejét, hogy a sajtó tiszta legyen.“

E beszéd hatása alatt a közgyűlés egyhangúlag fogadta el azt a javaslatot, hogy „az egyesület egyetlen tagja se vegyen részt oly hírek közlésében, amelyek utálatos és intim részleteket feltűnő módon közölnek válási keresetekből, gyilkosságokból és egyéb bűntettekkel és hogy semmiféle oly híryanag közlését sem mozdítják elő, amely a közerkölcsiséget veszélyeztetheti.“

Ugyanilyen energikusanszólógy cikk-

ben e tárgyról Mr. Barry, a *Sunday at Home* c. folyóirat szerkesztője, aki harminc évig volt újságíró. Cikke végén arra hívja föl olvasóit, hogy ha rendes napilapjukban ily beteg ösztönökre hatni kívánó gyilkossági stb. reportokat olvasnak, közöljék levélben megbotránkozásukat a szerkesztővel és fenyegezzék meg, hogy nem veszik többé lapját. B. R.

✱

AZ A KIADÓ, AKIT A KÖNYVKERESKEDŐ IS IDEÁLISAN JÓNAK TART

Mert van ilyen kiadó is, habár egyelőre nem Budapesten, hanem külföldön, sőt valószínű, hogy ott sincs nagyon sok ebből a fajtából. Az ismert angol-francia Nelson-cég az, amelyről szó van. Ez a cég kiadványai hátsó borítékára a következő fölhívást nyomtatja:

„Kérjük olvasóinkat, hogy vásárolják kiadványainkat könyvkereskedőknél és *ne forduljanak direkte hozzánk megrendeléseikkel*. Ily módon megtakarítják a pénzküldést és az árú szállításának díját, amelyet kénytelenek vagyunk a rendelőkre áthárítani. Ebből jelentékeny idő és pénz megtakarítása jár és megszűnik a könyv elkallódásának minden kockázata.”

„Ha a könyvkereskedőnél nincs raktáron a keresett könyv, készségesen vállalkozik, hogy azt a legrövidebb idő alatt beszerezze. Ha az olvasó így pártolja a könyvkereskedőt, ezzel *saját vásárlóképességét növeli 25%-kal, amivel jelentékenyen hozzájárul a könyvkrízis csökkentéséhez.*”

Könyvkrízis van nálunk is. Nem kelne el nálunk is ilyen jóindulatú együttműködés könyvkereskedők és kiadók közt? B. R.

✱

Veteres migrate coloni! Párizsban a Boulevard Haussmann-on nagy átalakítások költözésre kényszerítenek két nagy kiadó céget, Flammariont és Reyt. Helyüket bankok foglalják el. B. R.

✱

ROUSSEAU *összes levelei*-nek második kötete megjelent a napokban. A 400 oldalas könyv több mint 200 levelet tartalmaz, amelyek közül mintegy negyven kiadatlan. A most megjelent levelek a *Confessions* VII. és VIII. könyvével párhuzamosak, tehát az 1751—1756. évekből valók és felölelik Rousseau genfi tartózkodását, a *Discours sur l'inégalité* körülményeit. Levelezői: De Luc, Le Nieps, Voltaire és Mme D'Épinay. Z. B.

✱

NÉHÁNY BIBLIOFIL régóta azon fáradozott, hogy előkészítse Anatole France műveinek végleges bibliográfiáját, amely az eredeti kiadások, illusztrált kiadások, újság- és folyóiratickek, levelek összes adatait tartalmazza. Seymour de Picci most befejezte egy bibliográfiáimunkát, mely közli Anatole France első kiadásainak leírását, az egyes könyvek részleteinek megjelenési helyét, a manuscritumok eladási árát, a dedikált példányok jegyzékét stb. Z. B.

✱

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ DR a Nemzeti Múzeum könyvtárának több mint két évtizeden át tisztviselője, legutóbb a Levéltár osztályigazgatója megvált állásától, hogy a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának vezetését vegye át.

*

SZERKESZTŐVÁLTOZÁS

Bizonyára őszinte sajnálattal veszünk tudomásul lapunk olvasói, hogy dr Dézsi Lajos megvált a *Magyar Bibliofil Szemle* szerkesztésétől. A Magyar Bibliofil Szemle neki köszöni létezését; az a nagyszaktudás, amellyel a Magyar Bibliofil Szemle első két számát szerkesztette, jelöli meg mindenkorra a lap szellemi irányát. Bárha azonban megválna is a lap szerkesztésétől, reméljük, hogy továbbra is támogatni fogja a lapot tanulmányaival és nagyértékű tanácsaival.

Az a beköszöntő, amellyel dr Dézsi Lajos a Magyar Bibliofil Szemlét megnyitotta, szépen és teljesen felöleli a lap tárgykörét.

Azonban az így megadott keretben is a Magyar Bibliofil Szemle hivatásának szeretné még tekinteni a

nagy közkönyvtárak érdekesebb anyagának és a mai Magyarország határain túl megjelenő magyar vonatkozású műveknek ösmertetését is. Ily módon talán sikerül a kapcsolatok kimélyítése bibliofiljeink, társadalmunk, könyvtáraink és a külföld között és sikerül közelebb jutnunk a könyvekkel és könyvtárainkkal az eleven élethez, amelytől elszakadnunk egy pillanatra sem szabad.

S mindennek, bár közvetve, a magyar bibliofília ügye is csak hasznát láthatja.

Könyvkultúránknak és könyvtárügyünknek eddig egyetlen lapja volt, a Nemzeti Múzeum Könyvtára kiadásában megjelenő *Magyar Könyvszemle*, amelyet dr Gulyás Pál szerkeszt. A *Magyar Bibliofil Szemle* egész más feladatok teljesítését tűzte maga elé, mint a Magyar Könyvszemle, azonban amennyiben közös célok is vannak: a mi új folyóiratunk e régi nagymúltú lappal természetesen nem szemben, hanem munkamegosztással és karöltve kíván haladni.

Ily törekvésekkel néz a Magyar Bibliofil Szemle, első évfolyamát zárva, a második év elé.

Sikabonyi Antal.

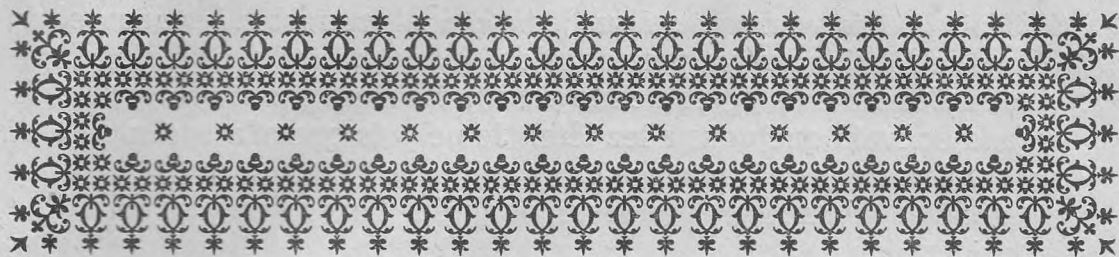
SOMMAIRE:

GUILLAUME FRAKNÓI, par M. <i>David Angyal</i> , de l'Académie Hongroise des Sciences - - - - -	129
LA BIBLIOTHECA CORVINIANA ET LE NÉOPLATONISME, par M. <i>Guillaume Fraknoi</i> , membre hon. de l'Académie Hongroise des Sciences - - - - -	132
LA LETTRE DE M. ROMAIN ROLLAND SUR JÓKAI, par M. <i>Antoine Sikabonyi</i> - - - - -	136
GANDHI, TAGORE ET IGBAL SUR LA HONGRIE, par M. <i>Erwin Baktay</i> - - - - -	139
LES ABÉCÉDAIRES MODERNES, par M. <i>Elemér Czakó</i> , secrétaire d'État - - - - -	143
LE LEGS LITTÉRAIRE DE LOUIS KOSSUTH, par M. <i>Emeric Lukinich</i> , de l'Académie Hongroise des Sciences - - - - -	148
LE PLUS ANCIEN BIBLIOPHILE DU MONDE, par M. <i>Paul Gulyás</i> , professeur chargé de cours à l'Université de Budapest - - - - -	153
ANATOLE FRANCE COMME BIBLIOPHILE, par M. <i>Alexandre Kémeri</i> - - - - -	158
LES RESTES DE LA BIBLIOTHÈQUE D'URBAIN DE NAGYLUCSE, par Mme <i>Edith Hoffmann</i> , conservateur au Musée Hongrois des Beaux Arts - - - - -	166
MÉMOIRES INÉDITS DE LA PREMIÈRE PÉRIODE DE L'ÉMIGRATION DE 1849, par M. <i>Étienne Hajnal</i> , professeur agrégé à l'Université de Budapest - - - - -	169
Feuilleton: L'ANCIEN BUDAPEST SUR LES CAHIERS DE MUSIQUE, par M. <i>Coloman Isoz</i> , Bibliothécaire du Musée National - - - - -	175
EXPÉRIENCES PSYCHOLOGIQUES EN MATIÈRE DE BIBLIOPHILIE, par M. <i>Désiré Kremmer</i> , Directeur de la Bibliothèque de la Ville - - - - -	178
LA PREMIÈRE SATIRE INCONNUE DU COMTE ETIENNE SZÉCHENYI, par M. <i>Ladislás Bártfai Szabó</i> , Bibliothécaire à l'Académie Hongroise des Sciences - - - - -	181
LE POÈTE DU LIVRE, par M. <i>Désiré Kosztolányi</i> - - - - -	183
LIVRES ORNÉS DE DÉDICACES ET D'AUTOGRAPHES, par M. <i>Joseph Szalay</i> - - - - -	185
FEUILLE CLANDESTINE FRANÇAISE EN HONGRIE, par M. <i>C. Tábori</i> - - - - -	191
EXPOSITION DES SOUVENIRS KOSSUTH AU MUSÉE NATIONAL par M. <i>Antoine Sikabonyi</i> - - - - -	193
Promenades dans les bibliothèques. QUELQUES MOTS SUR LA BIBLIOTHÈQUE DE JÓKAI, par Mme <i>Rose Feszty-Jókai</i> - - - - -	197
LA BIBLIOTHÈQUE DE M. EUGÈNE RÁKOSI, par M. <i>Aurèle Kárpáti</i> - - - - -	199
Revue des Livres. BIBLIOPHILIE HONGROISE. Dr. <i>Antoine Sikabonyi</i> (Pantchantantra: trad. par M. <i>Joseph Schmidt</i> ; Byron: <i>Mazeppa</i> , trad. par M. <i>Désiré Kosztolányi</i> ; Morituri, par <i>André Ady</i> ; Lettre à mon père, par <i>André Ady</i> ; Mon calepin de Paris, par <i>André Ady</i> ; Goethe: <i>Journal</i> , trad. par <i>Désiré Kosztolányi</i> ; Mémoires de Dante par M. <i>Jean Reiner</i> ; Jókai, par M. <i>François Zsigmond</i> ; Zsolt Beöthy, par M. <i>Louis Kéky</i> . Notices de la Bibliothèque du Musée National Hongrois: La bibliothèque de M. et Madame Jules de Todoroszku née Aranka Horváth; La bibliothèque du Comte Étienne Széchenyi; Lettres	

de noblesse; Archive littéraire; Manuscrits de musique.) Dr. <i>Ladislás Tóth</i> (Le Journal de Jean Auer); Dr. <i>Joseph Fogel</i> (A. de Hevesy: La bibliothèque du roi Mathias Corvin) - - - - -	202
LIVRES PARUS À L'ÉTRANGER SUR LA HONGRIE. Dr. <i>Étienne Gombó</i> (Filippo Sacchi: Città; Renée Dunan: Le brigand Hongre; Robert Birkhill: Seeds of war.) Dr. <i>Georges Podhradzsky</i> (Le culte de Jókai en Tcheco-Slovaquie; Pavel Bujnák: Ján Arany; Albert Pražák: Slovenská otázka v době J. M. Hurbana; Hviezdoslav Országh Pál: Hajnikova žena; V. Šrobár: Pamäti z vojny a z väzenia; Seton Watson: Nové Slovensko; K. Krofta: Koniec starého Uherska.) - - - - -	208
BIBLIOPHILIE ÉTRANGÈRE: Dr. <i>Paul Gulyás</i> (Le livre et sa reliure.) Dr. <i>Étienne Nyireő</i> (Wolfgang Mejer: Der Buchdrucker Hans Lufft zu Wittenberg.)	214
<i>Revue des revues</i> : Dr. <i>Étienne Nyireő</i> (Magyar Könyvszemle, Zeitschrift für Bücherfreunde, Archiv für Buchgewerbe.) Dr. <i>Béla Kelényi</i> (Bulletin du bibliophile et du bibliothécaire, Revue des Deux Mondes, Le Correspondant.) <i>H. Gy.</i> (L'Amérique et l'Angleterre.) - - - - -	218
<i>Bibliothèques</i> . Bibliothèque du Musée National par s. a. B. de l'Université par <i>B. Sz. L.</i> — B. de l'Académie Hongroise des Sciences par <i>K. D.</i> — B. de la Ville par <i>K. D.</i> — B. du Musée des Beaux Arts par <i>Rffy.</i> — B. de la Chambre des députés par <i>N. M.</i> - - - - -	226
LA SOCIÉTÉ HONGROISE DE BIBLIOPHILIE, par <i>V. Gy.</i> - - - - -	232
<i>Nouvelles</i> : Le centenaire de Charles Szabó par M. le Dr. <i>Théodore Rédey</i> ; Bibliotheca Apponyiana par s. a. — Le sort des livres hongrois de la Hongrie septentrionale, par <i>Figyelő.</i> — La ville de Jókai et les livres de Jókai, par le dr. <i>A. Gy.</i> — La bibliophilie au Musée National. — La bibliothèque de feu Ignace Goldziher, par s. a. — Nouvelles étrangères par M. le dr. <i>Étienne Nyireő.</i> — Chronique italienne, par M. le dr. <i>Aloyse Zambra</i> , prof. à l'Université de Budapest. — Bayros. — Hans Thoma. — Les nouveaux trésors du British Museum, par <i>reő.</i> — Les conseils de la Société des écrivains anglais aux écrivains et aux éditeurs; — Rognés ou non rognés?; — La lutte contre les romans terrifiants en Écosse; — La probité morale dans la presse; — L'éditeur jugé par le libraire; — Veteres migrate coloni, par <i>B. R.</i> — Rousseau; — Sur la bibliographie d'Anatole France, par <i>Z. B.</i> — Changement survenu dans la rédaction: par M. <i>Antoine Sikabonyi</i> - - - - -	233

Les manuscrits, les ouvrages envoyés pour compte-rendu, ainsi que les exemplaires d'échange doivent être adressés au directeur de la Revue:
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.

BULLETIN

DE LA

REVUE HONGROISE DE BIBLIOPHILIE

Guillaume Fraknoi. M. David Angyal publie un nécrologue ému sur l'éminent historien; le nom de celui-ci reste attaché à de nombreux ouvrages historiques. Enfin, grâce à sa généreuse fondation *L'Institut Hongrois* de Rome, de nombreux jeunes savants peuvent continuer leurs études dans la Ville Eternelle. Mgr. Fraknoi était membre de l'Académie Hongroise des Sciences, sa mort est une grande perte pour les lettres et pour l'histoire.

Guillaume Fraknoi: La „Bibliotheca Corviniana“ et le „Néo-platonisme.“ L'auteur nous décrit le mouvement néo-platonicien qui s'est développé sous l'influence de Gemisthe Pleton, célèbre personnage lors du Concile universel de Florence, tenu en 1439. On trouve dans cet article la liste des manuscrits néo-platoniciens acquis par le roi Mathias pour sa bibliothèque de Bude.

Une lettre de M. Romain Rolland sur Jókai. Voici l'extrait de l'article de M. Antoine Sikabonyi au sujet d'une lettre de M. Romain Rolland: Il y a un siècle que Jókai vit le jour à Komárom. Depuis, la ville natale du plus grand romancier hongrois a cessé de faire partie de la Hongrie. Dans les temps orageux de la guerre de 1871, Jókai s'était placé, plein d'enthousiasme, à côté de la France. „Si la nation allemande — écrivait-il dans la revue *Hon*, — saura montrer de la modération après sa victoire, il serait de la part de la nation française un crime et un véritable suicide, si elle ne se hâtait pas de conclure la paix. Cependant, si la nation allemande voulait abuser de sa victoire sur les armées de l'empereur des Français, pour humilier la France, cette action aurait pour conséquence une époque pleine d'horreurs infinies pour toute cette partie du monde . . .“

Nous avons demandé à M. Romain Rolland son opinion sur Jókai. Voici la réponse de l'éminent écrivain:

Villeneuve (Suisse), 30 octobre 1923.

Monsieur,

Je vous remercie de m' avoir envoyé deux numéros de votre belle revue. J'aurais été heureux de répondre à votre appel, car j'ai beaucoup de sympathie pour votre pays héroïque et infortuné.

Mais je dois vous avouer que je ne connais pas assez les oeuvres de Maurice Jókai, pour me permettre de lui consacrer un article. Cette façon d'écrire à la légère ne me paraîtrait même pas respectueuse du grand écrivain que vous allez fêter. Je ne puis que m'associer de tout coeur à votre juste hommage.

Veillez m'excuser, Monsieur, et agréer l'expression de ma haute considération,

Romain Rolland.

Je ne pouvais m'abstenir de publier ces lignes et de donner le fac-similé de la lettre. Je crois qu'aujourd'hui il n'y a personne au monde, dont l'âme serait enflammée de plus d'ardeur pour la vérité que l'âme de Romain Rolland. Ses lignes empreintes de sentiments amicaux seront chaleureusement accueillies en Hongrie. Et ses mots „Je ne puis que m'associer de tout mon coeur à votre hommage“, introduisent dignement les fêtes en l'honneur de Jókai.

„Il est plus qu'un écrivain, un poète, un artiste; — disait M. Stefan Zweig au sujet de Romain Rolland — au milieu des atroces tortures de l'Europe, il apparaît comme la conscience du monde.“ La sympathie et la compréhension de ce grand penseur sont une consolation précieuse pour un pays qui connut les pires souffrances.

Il y a quelques ans seulement que Romain Rolland a écrit: „Quel l'humanité martyrisée ressuscite! Citoyens de tous les pays et surtout vous, poètes, qui êtes les flambeaux lumineux de vos peuples, serrez vous les mains!“

Nous exprimons notre gratitude à Romain Rolland pour cette poignée de main; et nous croyons que c'est un sentiment heureux et fier pour nos lecteurs que ce soit la Revue Hongroise de Bibliophilie qui vienne annoncer cette nouvelle.

Gandhi, Tagore et Iqbal sur la Hongrie. L'auteur de l'article, *M. Erwin de Baklay*, met sous nos yeux à l'occasion du centenaire de la naissance de Petőfi, un poème d'hommage du grand poète hindou, Iqbal. Sirdar Shergil a copié sur le revers du manuscrit la traduction anglaise du poème hindou. Là voici :

TO PETOEFI

(The poet of Hungary, who died in his youth, fighting for his country, and whose body they never found, so as to have an earthly remembrance of him.)

You sang for a moment, of the Rose Bride, in this garden:
You added sorrow to one heart, and removed it from another.

You tinted the tulip in your own blood, and made it lovelier;
You opened the heart of the buds with your morning sighs.

You have vanished in your song, your words are your mausoleum
You returned not to dust, for you were not of dust.

De même M. de Baktay, l'auteur de notre article, nous fait connaître la lettre que M. Tagore lui a adressée, dans laquelle le plus grand poète des Indes exprime l'espoir de visiter la Hongrie.

La lettre de M. Gandhi est digne d'un intérêt particulier. Nous en donnons quelques détails en anglais :

Post Andheri 15th March 1924.

Dear friend,

I was very glad indeed to receive your letter of the 8th February.

It pleases me to think that the humble work I am doing in my own country is being understood and appreciated in Europe and more so by those who, like my own people, are labouring under oppression. Though my activity is confined to India, I do share with you the belief that the means being adopted in India with non-violence as the cornerstone are of universal application in like circumstances, and if we achieve our true freedom demonstrably by non-violent means, the rest of the world will have no difficulty in putting faith in the invincibility of non-violence in every walk of life.

Yours sincerely

M. K. Gandhi.

Les manuscrits originaux sont en la possession de la Bibliothèque du Musée National Hongrois.

M. Elemér de Czakó nous donne ses vues sur *le premier livre de l'enfant à l'école*. Il convient que les abécédaires modernes ne servent pas seulement à enseigner la lecture et l'écriture, mais encore à fournir à l'élève la connaissance de sa patrie et des relations sociales, en un mot: les éléments d'une éducation civique. En conséquence, ces manuels devront éveiller par de nouvelles méthodes l'attention de l'enfant et engager sa mémoire. Pour la première éducation de l'enfance, M. de Czakó souhaite des livres frais, vifs, artistiques et riches en impulsions.

M. Emeric Lukinich, directeur de la Bibliothèque du Musée National Hongrois: *Le Legs Littéraire de Kossuth*. C'est le tableau sommaire des écrits de Kossuth acquis en 1894 par Musée National, écrits qui ne devinrent accessibles aux recherches scientifiques qu'après le 20 mars 1924.

Les papiers de Kossuth contiennent peu de chose du temps de sa jeunesse et de la période où il fut gouverneur de la Hongrie. Par contre, on y trouve de nombreux documents sur son exil en Turquie. Grâce à cette série, ainsi que ses recherches dans les dépôts de Vienne, M. le Dr. Étienne Hajnal publiera prochainement un volume sur l'émigration hongroise en Turquie.

Kossuth quitta la Turquie pour se rendre en Angleterre et aux États-Unis. C'est là l'époque la plus extraordinaire de sa vie. Il avait la conviction que les grandes démocraties anglo-saxonnes seraient les protectrices naturelles de la liberté de son pays. Il fut reçu partout avec de grands honneurs, et acquit une réelle influence tant à Washington qu'à Londres. Jusqu'en 1866,

le proscrit apparaît comme un des personnages les plus importants de la politique internationale. Et la publication de ses papiers, concernant cette période, rendront de réels services à ceux qui étudient la diplomatie et la politique secrète du dix-neuvième siècle.

La dernière phase de sa carrière n'intéresse que l'histoire hongroise. Toutefois ses études sur la question des nationalités témoignent d'une largesse d'idées, d'une pénétration étonnantes et d'une prévision presque prophétique. Ces écrits lui font le plus grand honneur, et montrent que ce grand manieur d'hommes fut aussi un grand penseur.

M. Paul Gulyás nous parle du *Bibliophile le plus ancien du monde*: Le roi des Assyres, Asur-bani-pal, mort en 626 avant J. Chr. On a trouvé sa bibliothèque lors des fouilles de la ville de Niniveh dans l'un des deux palais royaux mis au jour. Cette bibliothèque a été transportée au British Museum. Grâce au matériel employé, de l'argile soigneusement ouvree, cette bibliothèque a résisté aux influences destructives du feu, de l'eau et de l'air. Ces tablettes furent copiées d'une part pour Asur-bani-pal lui même, d'autre part, ils ont été appropriés de force d'autres collections plus anciennes; elles portent pour la plupart l'ex libris du roi.

Anatole France comme bibliophile. *M. Alexandre Kémeri*, l'auteur de l'article a été pendant de longues années le secrétaire personnel du grand maître et nous raconte combien celui-ci aimait les livres.

Un jour, un de ses confrères de l'Académie française le pria de lui prêter une édition rare de Racine. Anatole France a préféré de la lui offrir et de racheter la même édition, au lieu de se séparer un seul instant de ce poète qu'il a toujours considéré comme le „Dieu de la Litterature“. L'auteur nous raconte ensuite comment prit naissance „La révolte des Anges“ et comment France personnifia dans la figure de Sariette, l'image d'un fanatique du livre. Devant nos yeux défilent tous les écrivains qu'Anatole France aimait à lire. Nous voyons Anatole France non seulement comme grand romancier, mais aussi comme grand bibliophile, dont le foyer est plein de livres rares, et qui ne se sent vraiment à son aise que parmi ses livres.

Les restes de la bibliothèque d'Urbain de Nagylucse. Mme Edith Hoffmann fait connaître trois manuscrits de la bibliothèque du savant l'archevêque d'Eger, Urbain de Nagylucse, bien connu comme bibliophile. Le premier de ces manuscrits enluminé à Bude entre 1487 et 1492, est en possession de la Bibliothèque du Musée National Hongrois. L'auteur constate sur la base des blasons que deux manuscrits de la Bibliothèque Nationale de Vienne proviennent de la bibliothèque d'Urbain de Nagylucse. Ces manuscrits ont été fabriqués entre 1468—69 à Florence, leur blason avec la mitre n'y fut ajouté qu'en 1472.

Mémoires inédits de la première période de l'émigration de 1849. Après la révolution de Hongrie, en 1848—1849, Kossuth ainsi que de nombreux hommes d'État hongrois, émigrèrent à l'étranger. *M. Étienne Hajnal* donne des renseignements précieux sur les mémoires de ces proscrits.

L'ancien Budapest sur des Cahiers de Musique par Coloman Isoz. On collectionne les estampes, les tableaux, les livres concernant la capitale hongroise. Pourtant les amateurs des vues de l'ancien Budapest ont jusqu'à présent négligé la première feuille, le couverture des cahiers de musique ! La plus ancienne illustration de ce genre date de 1829. Dès ce temps, nous trouvons les vues de Bude et de Pesth sur la couverture des „Csárdás“, des „Valse“, des „Polkas“ et de différentes autres pièces de musique.

M. Désiré Kremmer, dans sa monographie sur les „*Expériences psychologiques en matière de bibliophilie*“, nous parle du Laboratoire psychologique de la Bibliothèque de la Ville de Budapest. Il nous donne un aperçu général sur la culture et l'intelligence des diverses classes sociales, recueilli à l'aide de questionnaires de texte identique. Ces expériences ont déjà donné de précieux résultats.

La première satire inconnue du comte Étienne Széchenyi. Le nouvel ordre de choses en Europe centrale a rendu possible la publication de manuscrits des Archives impériales secrètes de Vienne. Beaucoup de manuscrits viennent ainsi à la lumière du jour qui nous font voir plus clairement les événements du passé. Dans cet article, *M. Ladislav de Bártfai-Szabó* s'occupe d'une satire politique du Cte Széchenyi qu'il a découverte dans les Archives Impériales de Vienne.

Le poète du livre. *M. Désiré Kosztolányi* nous donne un portrait d'Anatole France, ami fidèle des livres.

Livres ornés de dédicaces et d'autographes. *M. Joseph de Szalay* nous parle de sa Bibliothèque où se trouvent seulement des livres ornés de dédicaces et d'autographes en langue hongroise et étrangère.

M. C. Tábori nous parle d'un journal français, dirigé contre Napoléon Ier, publié en Hongrie. En 1815, MM. Henri et Richard publiaient à Pest, chez C. A. Hartleben, libraire, un périodique, *Le Nouvelliste Français*, „pour l'instruction et l'amusement des amateurs de la littérature française“. En réalité, cette feuille, que le gouvernement de Vienne faisait imprimer dans la métropole autrichienne, chez Antoine Strauss, avait pour but de diminuer Napoléon aux yeux du public hongrois. Les rédacteurs exaltaient les adversaires de l'Empereur, et plaçaient dans chaque numéro des articles calomnieux à son égard. Ainsi on trouve dans la troisième livraison un pamphlet intitulé : *Précis historique sur Napoléon Bonaparte. Extrait des mémoires d'un homme, qui ne l'a point quitté depuis quinze ans.* Dix-huit livraisons de cette feuille virent le jour. Elles sont curieuses à titre de documents littéraires et témoignent de la crainte que le grand vaincu inspirait aux Alliés.

Exposition des souvenirs de Kossuth au Musée National. Après la mort de Louis Kossuth, en 1894, ses fils ont remis ses écrits au Musée National Hongrois, à condition, que ceux-ci restent inédits pendant 30 ans. A présent que ce délai est écoulé, la Bibliothèque du Musée National a organisé une exposition des écrits, de la bibliothèque et des souvenirs de Louis Kossuth.

Nous voyons dans ces documents — des souvenirs de France, de l'Angleterre, de l'Italie, de l'Amérique — le témoignage que la Providence n'a donné à la Hongrie, voire à l'Europe que peu d'hommes de l'envergure d'un Louis Kossuth. Il y a à cette exposition des livres d'école anglais et français, où l'on trouve des discours de Louis Kossuth. On y voit une affiche italienne „Kossuth Presidente della Repubblica Francese“ de l'an 1851, dans laquelle les Italiens conseillent aux Français d'élire Kossuth président de la République. Il y a aussi un drapeau américain avec les images de Washington, Moïse et Kossuth. *M. Antoine Sikabonyi*, dans son article sur l'exposition, démontre combien il est nécessaire, d'évoquer dans la conscience de notre pays, mais surtout dans celle du monde, la mémoire de nos grands hommes, et particulièrement celle de Louis Kossuth. Enfin, l'auteur exprime son vif regret que les représentants des États étrangers n'aient pas assisté à l'ouverture de cette exposition si remarquable.

BIBLIOGRAFIA

- Archivio Storico Lombardo*: Indici della serie IV., vol. I—XX. (anni XXX—LX., 1904—1913). Milano, Bocca, 1924., 8°, XII, 775 l., 50 lira.
- Artigliere R. Le tipografie puteolane dalla seconda metà del Seicento al: 1923.* Con appendice illustrativa. Pozzuoli, Granito, 1924. 16°, XIV—22 l., 12 lira.
- Battaglini D. La decorazione del libro*: 90 disegni. Con prefazione di Cesare Ratta. Alessandria, Casa Editrice Ariel, 1924, 8°, 31. t., XLV. tábla; 35 lira.
- Catalogo della Mostra Dantesca alla Medicea Laurenziana nell'anno 1921 in Firenze.* Milano, Bertieri e Vanzetti, 1923, 8°, 80 old., 27 kóp.
- Catalogo della mostra tenutasi nella R. Biblioteca Univ. di Bologna in occasione del II. Congresso della Società per la Storia delle scienze mediche e naturali.* Settembre 1922. Roma, Libr. Bocca, 1924, 8°, XVIII, 101 l., képekkel. Ára: 100 lira.
- De Toldo V. L'art italien de la reliure du livre.* Milano, Bottega di Poesia, 1924, 8°, 40 reprodukcióval. 25 lira.
- Michel E. La Biblioteca Vaticana.* Aquita, officine grafiche Vecchioni, 1924, 8°, 20 lira.
- Gli scienziati italiani dall'inizio dell medioevo di nostri giorni: repertorio bibliografico dei filosofi, matematici, astronomi, fisici, chimici, naturalisti, biologi, medici, geografi italiani,* diretto da A. Mieli I. kötet, II. rész. Roma, Nardecchia, 1923, 4°, 235—464 old., képekkel. Ára 55 lira.
- Gli Adornatori del libro in Italia.* Testo critico di S. Petri. A cura di C. Ratta. II. kötet. Bologna, Scuola d'arte tipografica, 1924 4°, 145 tábla. Ára 100 lira.
- Sorbelli A. Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia.* XXVII. kötet. Bologna, R. Biblioteca Universitaria, inss italiani, per cura di L. Frati. Firenze, Olschki, 1923, 8°, 237 old
- Sorbelli A. Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia.* XXVIII. kötet. Torino, Biblioteca Nazionale, per cura di F. Cosentini. Firenze, Olschki, 1924, 8°, 239 l. Dr. Z. A.
- Klemm Paul: Handbuch der Papierkunde.* 3. Auflage. Leipzig (Th. Grieben) 1923. VIII., 408 l.
- Langlie Andre: Cryptography.* Translated from the French by I. H. Macbeth. NewYork (Dutton) [1923.] 199 l.
- Little & Ives Company: The I. I. Little book of types, specimen pages and book papers; with suggestions of book making and a glossary of printing and binding terms by the plant complete.* NewYork (Little & Ives) 1923. 444. l.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

- Ady Endre: Párizsi noteszkönyve.* Budapest 1924. (Amicus-kiadás.) — *Ady Endre: Morituri.* Kiadta és bevezetéssel ellátta Reiter László. Budapest 1924. (Amicus-kiadás.) — *Ady Endre: Levél az apámhoz.* Ujházi Ede. Budapest 1924. (Amicus-kiadás.) — *Arany: Toldi-trilógia.* Budapest 1924. (Franklin-kiadás.) — *Byron: Mazeppa.* Ford. Kosztolányi Dezső. 2. kiad. Gyoma 1924. (Kner-kiadás.) — *Goethe: A napló.* Ford. Kosztolányi Dezső. Budapest 1924. (Genius-kiadás.) — *Gyulai Pál: Nők a tükrök előtt.* Budapest 1924. (Franklin-kiadás.) — *Kéký Lajos: Beöthy Zsolt.* Budapest 1924. (Franklin; Kisfaludy Társaság: Költők és Írók.) — *Napkelet.* Szerk. Tormay Cecile. Budapest 1924. VIII., IX., X. sz. — *Panca-tantra.* Ford. Schmidt József. Gyoma 1924. (Kner-kiadás.) — *Reiner János: Dante-émlékkönyv.* Budapest 1924. (M. Kath. Dante-Bizottság kiadása.) — *Tóth László: A pápai udvar lakásviszonyai a XIII. század második felétől a XIV. század közepéig.* Budapest 1924 (A Szent István Akadémia felolvasásai. 1 kötet, 7. szám.) — *Szép Ernő: Elalvó hattyú.* Budapest, 1924. (Amicus-kiadás.)

